

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ / ΕΡΕΥΝΕΣ

Νεολαία

Συνήθειες, Αντιλήψεις
& Πολιτική Συμπεριφορά

2η Έρευνα
Μάρτιος 2021

Σε συνεργασία με
την εταιρία ερευνών

prorata

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει την παρουσίαση, ανάλυση και σχολιασμό της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς σε συνεργασία με την εταιρία Prorata, μεταξύ 20 Φεβρουαρίου και 12 Μαρτίου 2021, γύρω από τις συνήθειες της αντιλήψεις και την πολιτική συμπεριφορά της ελληνικής νεολαίας.

Η έρευνα **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις και πολιτική συμπεριφορά** πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά τον Φεβρουάριο/Μάρτιο 2020, με σκοπό να επαναλαμβάνεται σε ετήσια βάση. Η παρούσα ανάλυση αφορά συνεπώς το 2^ο κύμα της έρευνας, για το 2021. Όπου στην ανάλυση γίνεται σύγκριση με το έτος 2020, αυτή αναφέρεται στο ανωτέρω 1^ο κύμα της έρευνας.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ/ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΙΝΠ) :

ΔΑΝΑΗ ΚΟΛΤΣΙΔΑ | ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΙΝΠ

Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ **ΕΤΑΙΡΙΑ PRORATA**.

ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΕ Ο **ΆΓΓΕΛΟΣ ΣΕΡΙΑΤΟΣ**, ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ PRORATA.

Αθήνα, Μάρτιος 2021

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή	4
1. Η νεολαία και πάλι στο προσκήνιο	4
2. Η πανδημία ως μετασχηματιστική συνθήκη – προς ποια κατεύθυνση;	5
3. Η έρευνα του ΙΝΠ	8
i. Ταυτότητα της έρευνας	8
ii. Μεθοδολογικές διευκρινίσεις	9
iii. Ερωτηματολόγιο – Κατασκευή δεικτών	10
B. Ποιοι είναι; Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	10
1. Δημογραφικά/γεωγραφικά δεδομένα	11
2. Εκπαίδευση/Εργασία	12
3. Συνθήκες νοικοκυριού/Οικογένεια	15
Γ. Πώς νιώθουν; Ικανοποίηση από τη ζωή, προοπτικές, ανησυχίες, συναισθήματα.	18
1. Παρόν και μέλλον : Ικανοποίηση από τη ζωή, σιγουριά για το μέλλον	19
2. Συναισθήματα	23
3. Παράγοντες ανησυχίας για το μέλλον	25
Δ. Η ειδική συνθήκη της πανδημίας.....	26
1. Η αθέατη όψη: Επιπτώσεις της πανδημίας στη νέα γενιά	27
2. Απόψεις για και με αφορμή την πανδημία	29
i. Θεωρούν οι νέοι/οι νέες τους εαυτούς τους «ανεύθυνους/-ες»;.....	29
ii. Τι (πρέπει να) επικρατεί στη σύγκρουση υγειονομικής προστασίας και δημοκρατίας;.....	30
iii. Σε ποιον ανήκει η έρευνα και η επιστήμη;	31
iv. Πόσο αξιόπιστος είναι στα «δύσκολα» ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας;	32
Ε. Τι πιστεύουν; Πολιτικό ενδιαφέρον, πολιτική συμμετοχή και εγγύτητα προς τα κόμματα	34
1. Η πολιτική δεν είναι «σκουριασμένη». Πολιτικό ενδιαφέρον στους νέους και στις νέες.....	34
2. Τοποθέτηση στα αριστερά του πολιτικού φάσματος, αλλά με «αστερίσκους»	36
3. Πολιτικές ταυτότητες : Προοδευτικοί/-ές, Φιλελεύθεροι/-ες, Αριστεροί/-ές	39
4. Βαθιές – ή και επαναστατικές – κοινωνικές αλλαγές.....	40
5. Κοινωνική και πολιτική συμμετοχή και κινητοποίηση	41
6. Θεσμική δυσπιστία.....	44
7. Νέοι και κόμματα : Μια περίπλοκη σχέση – Πιο «νεανική» η Αριστερά	47

ΣΤ. Διαφορετικές πηγές ενημέρωσης – διαφορετικοί κόσμοι;	49
Ζ. Πολιτικές για τη νεολαία. Τι λέει η νεολαία;	51
Η. Το ελληνικό #MeToo και η ελληνική νεολαία.....	55
Θ. Συμπεράσματα	59
Ι. Ενδεικτική βιβλιογραφία.....	61
Χρήσιμα sites	62

A. Εισαγωγή

1. Η νεολαία και πάλι στο προσκήνιο

Όταν ξεκίνησε ο σχεδιασμός της έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά** στις αρχές του 2020, η συζήτηση περί της νεολαίας φαινόταν να έρχεται και πάλι στο προσκήνιο, επιστημονικό και πολιτικό, με διάφορους τρόπους: από τη συζήτηση για τη «χαμένη γενιά» της κρίσης και την αναστροφή του brain drain, μέχρι την εμπέδωση της ηλικιακής διαιρετικής τομής στην εκλογική συμπεριφορά, που παρατηρήθηκε από το 2012 και φαίνεται ότι καθιερώθηκε, αφού επιβεβαιώθηκε και στις τελευταίες εθνικές εκλογές του 2019, επιβεβαιώνοντας και αντίστοιχες διεθνείς τάσεις (νεανική ψήφος υπέρ του Brexain, του Jeremy Corbyn, του Bernie Sanders).

Το ενδιαφέρον για τη νεολαία συνεχίστηκε, με αυξανόμενη μάλιστα ένταση, καθ' όλη τη χρονιά που μεσολάβησε από τον Μάρτιο του 2020 μέχρι και σήμερα, που δημοσιεύονται τα ευρήματα και η ανάλυση του δεύτερου «κύματος» της έρευνας αυτής. Στο **πολιτικό επίπεδο**, η νεολαία κατηγορήθηκε για «**ανευθυνότητα**» και σε μεγάλο βαθμό παρουσιάστηκε από την κυρίαρχη ρητορική ως ένας από τους βασικούς – αν όχι ο μοναδικός – παράγοντες διασποράς του κορονοϊού. Την ίδια στιγμή, ο **σχεδιασμός και υλοποίηση πολιτικών για τη νεολαία**, ειδικά στο πεδίο της εκπαίδευσης (αλλαγές στον τρόπο εισαγωγής στο πανεπιστήμιο, νέο θεσμικό πλαίσιο για τη λειτουργία των ΑΕΙ κ.λπ.), αλλά και σε άλλους τομείς, όπως λ.χ. η στρατιωτική θητεία, αλλά και ευρύτερες πολιτικές επιλογές και γεγονότα που αφορούν ιδίως **το πεδίο της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων** είτε σε άμεση συνάφεια με την πανδημίας είτε όχι (περιορισμοί στην ελεύθερη μετακίνηση, νέος νόμος για τις διαδηλώσεις, απαγόρευση συγκεντρώσεων, καταστολή, μεταγωγή του κρατούμενου Δ. Κουφοντίνα στις φυλακές του Δομοκού και απεργία πείνας, πληθώρα φαινομένων αστυνομικής αυθαιρεσίας, αποκαλύψεις για τη σεξουαλική βία στην Ελλάδα κ.ά.), τροφοδότησαν **κοινωνικές διαμαρτυρίες** με πρωταγωνιστές τους νέους και τις νέες.

Ταυτόχρονα, στο **επιστημονικό πεδίο** το ενδιαφέρον για τη νεολαία είναι επίσης σαφές. Μόνο μέσα στον τελευταίο χρόνο, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών πραγματοποίησε την διαδικτυακή έρευνα YouWho, με πληθυσμό-στόχο νέους και νέες 17-29 ετών που κατοικούν στην Ελλάδα¹, στο πλαίσιο ευρύτερου

¹ <https://youwho.gr/>

ερευνητικού έργου για την ελληνική νεολαία, ενώ παράλληλα ερευνητές και ερευνήτριες δημοσίευσαν ενδιαφέρουσα αρθρογραφία².

2. Η πανδημία ως μετασχηματιστική συνθήκη – προς ποια κατεύθυνση;

Στο προηγούμενο, πρώτο κατά σειρά, «κύμα» της έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά**, είχαμε περιγράψει τις διεργασίες που τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς περιέγραφαν μια **τάση επαναπολιτικοποίησης** της νεολαίας και τη μετάβαση από τη «γενιά του καναπέ», ενδεχομένως, στη «γενιά της ανατροπής», υπό το βάρος και της οικονομικής κρίσης και των κοινωνικών αντιστάσεων που αυτή τροφοδότησε.

Όπως επισημαίναμε στην ανάλυσή μας τότε, ακριβώς ένα χρόνο πριν, η σημερινή νέα γενιά «έχει **πολύ διαφορετικά βιώματα από όλες τις προηγούμενες**. Λέγεται συχνά (και ισχύει) ότι είναι η πρώτη μεταπολεμική τουλάχιστον γενιά που θα κληθεί να ζήσει χειρότερα από τη γενιά των γονιών της, αφού η παγκόσμια οικονομική κρίση – όχι μόνο στην Ελλάδα που βρέθηκε στο επίκεντρό της, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες – ανέκοψε την τάση συνεχούς βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων, τουλάχιστον του δυτικού ημισφαιρίου. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την εκρηκτική άνοδο των ανισοτήτων, την άμεση πλέον απειλή από τις συνέπειες της κλιματικής κρίσης, αλλά και τη νέα, ακόμα σφοδρότερη, οικονομική κρίση που φαίνεται ότι θα πυροδοτήσει η πανδημία του covid19 καταδεικνύει ότι **τα δύσκολα κάθε άλλο παρά έχουν τελειώσει για τη γενιά αυτή**».

Δυστυχώς, η πρόβλεψη αυτή όχι απλώς επιβεβαιώνεται, αλλά μάλλον πρέπει να κριθεί εκ των υστέρων ως υπερβολικά μετριοπαθής. Ένα χρόνο μετά, η πανδημία είναι ακόμη εδώ, οι επιπτώσεις της στην οικονομία και στην εργασία είναι τεράστιες, αφού ακόμα και οι επίσημες προβλέψεις κάνουν λόγο για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά βαθιάς ύφεσης, και ταυτόχρονα αυτή η παγκόσμια υγειονομική κρίση έχει επιδράσει ως καταλύτης σε σειρά μετασχηματισμών στην παραγωγή και στους όρους της εργασίας, σε βάρος των πιο αδύναμων (μικρομεσαίες επιχειρήσεις, εργαζόμενοι και ιδίως επισφαλώς κ.ο.κ.). Παράλληλα, η πανδημία, είτε ως αιτία είτε ως αφορμή, έχει αφήσει ένα εξαιρετικά αρνητικό αποτύπωμα στο πεδίο της λειτουργίας

² Ενδεικτικά: Κακεπάκη, Μ. (2020) Καθημερινές συνήθειες και πολιτισμικές πρακτικές των νέων. Ερευνητικά πορίσματα από την έρευνα YouWho?. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Κακεπάκη, Μ. (2020) Επιδραστικά πολιτικά γεγονότα μιας γενιάς. Ερευνητικά πορίσματα από την έρευνα YouWho?. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., & Ζηργάνου-Καζολέα, Λ. (2020). Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 46, 148-182, Koutsiaras, N., & Tsiaras, Y. (2021). Uninformed partisans? The redistributive preferences of young Greeks. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 156, 1-29

των θεσμών, της δημοκρατίας και των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, ακόμα και στις θεωρούμενες ως σταθερές και εμπεδωμένες «δυτικού τύπου» δημοκρατίες, είτε με προφανείς τρόπους (επιβολή περιοριστικών μέτρων, αναστολή ή περιορισμένη λειτουργία κοινοβουλίων, δικαστηρίων κ.λπ.) είτε με λιγότερο αντιληπτούς τρόπους που αφορούν τη χρήση των νέων τεχνολογιών και τη μαζική συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σε κλίμακα πολύ μεγαλύτερη από ό,τι οποιαδήποτε άλλη στιγμή στο παρελθόν.

Το ερώτημα επομένως είναι **πώς επιδρά αυτή η νέα συνθήκη στις συνήθειες, αντιλήψεις και πολιτική συμπεριφορά των ανθρώπων και των κοινωνιών γενικά και, πολύ περισσότερο, των νέων, που αφ' ενός βρίσκονται σε μια περίοδο διαμόρφωσης της ταυτότητάς τους, της αυτοεικόνας τους και της εικόνας τους για τον κόσμο, αφ' ετέρου έχουν διακριτά σε μεγάλο βαθμό χαρακτηριστικά από προηγούμενες γενιές.** Ως προς αυτό το δεύτερο στοιχείο, όπως επισημάναμε στην αντίστοιχη ανάλυσή μας ένα χρόνο πριν, «*οι νέοι και οι νέες είναι σήμερα μια γενιά πολύ περισσότερο **μορφωμένη**, με πολύ περισσότερες **εμπειρίες** που συνήθως υπερβαίνουν τα όρια του τόπου της κατοικίας, ακόμα και της χώρας τους, χάρη και στις νέες **τεχνολογίες**, αλλά την ίδια στιγμή είναι μια γενιά που ζει σε μόνιμο καθεστώς εργασιακής και οικονομικής **επισφάλειας**, που παραμένει για περισσότερο χρόνο στο σπίτι των **γονιών** μην έχοντας τη δυνατότητα να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις, λόγω της **ανεργίας** και των χαμηλών **μισθών**. Η συνθήκη αυτή δημιουργεί **αντιφάσεις** που η συγκεκριμένη γενιά καλείται να διαχειριστεί με τους δικούς της τρόπους και εργαλεία και δημιουργεί τα βιώματα εκείνα που αποτελούν τον **ομογενοποιητικό παράγοντα που συγκροτεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γενιάς αυτής**³ και καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους αυτή κοινωνικοποιείται και πολιτικοποιείται».*

Παρά λοιπόν το γεγονός ότι η χρονιά αυτή αναμφισβήτητα σφραγίστηκε από ένα πρωτοφανές και ως προς την καθολικότητά του γεγονός, την πανδημία του κορονοϊού, έγινε γρήγορα σαφές ότι ακόμα και σε αυτές τις συνθήκες **ο ρόλος της γενιάς επηρέαζε προσλήψεις και τοποθετήσεις**. Ενδεχομένως μάλιστα η απόσταση μεταξύ των διαφορετικών γενεών αυξήθηκε, όσο η κοινωνική αποστασιοποίηση και η μετάβαση σε μια σχεδόν εξ ολοκλήρου ψηφιακή συνθήκη στην εργασία, την επικοινωνία, την ψυχαγωγία και την πολιτικοποίηση περιόριζε τη διαγενεακή αλληλεπίδραση και δημιουργούσε έναν διαφορετικό τρόπο πρόσληψης της πραγματικότητας για τον καθένα και την καθεμία και διαφορετικές αντιδράσεις και προτεραιότητες.

³ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 2015, 5-46

Τα νέα μοτίβα συμμετοχής και πολιτικοποίησης⁴, τα οποία επισημαίναμε στην προηγούμενη ανάλυσή μας και τα οποία «πολύ συχνά οι μεγαλύτεροι και οι μεγαλύτερες, αλλά ακόμα και οι εμπειρικές έρευνες με τα παραδοσιακά εργαλεία τους, αδυνατούν ακόμη και να ανιχνεύσουν ως τέτοια, πυροδοτώντας μια ενδιαφέρουσα πολιτική, αλλά και ακαδημαϊκή συζήτηση ως προς το τι συνιστά σήμερα πολιτική ή κοινωνική δράση, με αναφορά κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά το πεδίο των *social media*⁵», έπαψαν πλέον να αποτελούν αποκλειστικότητα των νεότερων ηλικιών και έγιναν αναγκαστικά mainstream, στο βαθμό που η κοινωνική αποστασιοποίηση άφηνε περιορισμένα περιθώρια παραδοσιακής πολιτικής δράσης⁶. Την ίδια στιγμή βέβαια, ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η νέα γενιά ήταν εκείνη που σε μεγάλο βαθμό διεκδίκησε και διεκδικεί και τον φυσικό δημόσιο χώρο – τα πάρκα, τις πλατείες και τους δρόμους, είτε ως χώρους συνάντησης και κοινωνικοποίησης είτε, πολύ περισσότερο, ως πεδίο κοινωνικής δράσης και πολιτικής διαμαρτυρίας.

⁴ «New participatory repertoires», σύμφωνα με τους Benett, W.L., “The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 20-39 και Thorson, K., “What Does It Mean to Be a Good Citizen? Citizenship Vocabularies as Resources for Action”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 70-85.

⁵ Βλ. ενδεικτικά : Amnå, E., Ekman, J., “Standby citizens: diverse faces of political passivity”, *European Political Science Review*, 6(2), 2014, 261-281, Dimitrova, D.V., Shehata, A., Stromback, J., Nord, L.W., “The Effects of Digital Media on Political Knowledge and Participation in Election Campaigns: Evidence from Panel Data”, *Communication Research*, 41(1), 2014, 95-118, Ekström, M., Olsson, T., Shehata, A., “Spaces for public orientation? Longitudinal effects on Internet use in adolescence”, *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 168-183, Loader, B.D., Vromen, A., Xenos, M.A., “The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement”, *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 143-150, Theocharis, Y., Quintelier, E., “Stimulating citizenship or expanding entertainment? The effect of Facebook on adolescent participation”, *New Media & Society*, 18(5), 2014, 817-836.

⁶ Είναι χαρακτηριστικές διάφορες περιστάσεις στις οποίες η κινητοποίηση μέσω των social media συνδύασε ένα είδος εναλλακτικής ενημέρωσης – ειδικά σε θέματα που τα παραδοσιακά μέσα επέλεξαν να μην αναδείξουν – με μορφές κοινωνικής κινητοποίησης. Ενδεικτικά, σταχυολογούμε το hashtag #σκοιλ_ελικικου για την επιμόρφωση των αυτοαπασχολούμενων επιστημόνων, το περιστατικό με τις υπερμεγέθεις σχολικές μάσκες, τα μαζικά σχόλια στους λογαριασμούς της Προέδρου της Δημοκρατίας στα social media με εκκλήσεις για την ικανοποίηση του αιτήματος και τη σωτηρία της ζωής του Δ. Κουφοντίνα και, φυσικά, ο ρόλος των social media στην αποκάλυψη των πρόσφατων περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας, με επίκεντρο τα συμβάντα στην Νέα Σμύρνη, αλλά και στην οργάνωση της διαμαρτυρίας – ψηφιακής και φυσικής.

3. Η έρευνα του INΠ

Το δεύτερο «κύμα» της έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά**, τα ευρήματα του οποίου παρουσιάζουμε και αναλύουμε εδώ, έρχεται ως συνέχεια της προσπάθειας που ξεκίνησε ακριβώς πριν ένα χρόνο, με σκοπό να καθιερώσει την έρευνα αυτή ως ένα **ετήσιο παρατηρητήριο των τάσεων εντός της ελληνικής νεολαίας**. Ο στόχος της έρευνας αυτής – και κυρίως της διαχρονικής σύγκρισης των ευρημάτων της – είναι να αναδείξει τα στοιχεία που διαφοροποιούν τους νέους και τις νέες από τους μεγαλύτερους και τις μεγαλύτερες, αλλά και τους/τις συγκροτούν εσωτερικά ως διακριτή γενιά, να εντοπίσει τάσεις και μετασχηματισμούς, ακόμα και πριν πολλές φορές εκφραστούν ανοιχτά στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Αν η νέα γενιά είναι, εξ ορισμού, το μέλλον σε κάθε κοινωνία, τότε κατανοώντας την ταυτότητά της και τους παράγοντες που τη διαμορφώνουν, έχει κανείς την ευκαιρία να κατανοήσει καλύτερα και τη συνολική κοινωνική κίνηση μεσοπρόθεσμα.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα διαρθρώσουμε την ανάλυση των ευρημάτων της έρευνάς μας γύρω από τρεις βασικούς άξονες-ερωτήσεις για τους νέους και τις νέες : **(α) Ποιοι είναι;** **(β) Πώς νιώθουν;** και **(γ) Τι πιστεύουν;**. Πριν ωστόσο εισέλθουμε στην ουσία, θα πρέπει να δώσουμε ορισμένες μεθοδολογικές διευκρινίσεις χρήσιμες για την σωστή κατανόηση και ερμηνεία των ευρημάτων.

i. Ταυτότητα της έρευνας

Το δεύτερο «κύμα» της έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά** πραγματοποιήθηκε (συλλογή δεδομένων) μεταξύ 20 Φεβρουαρίου και 12 Μαρτίου 2021, με τη συνεργασία της εταιρίας ερευνών Prorata⁷, με τη μέθοδο της **online συμπλήρωσης δομημένου ερωτηματολογίου** από τους ερωτώμενους/τις ερωτώμενες, **σε πανελλαδικό δείγμα 537 ατόμων ηλικίας 17 έως και 34 ετών⁸ σε όλη την επικράτεια**, μέσω της αποστολής του ερωτηματολογίου μέσω e-mail σε όσους/όσες έχουν εγγραφεί στο panel διαδικτυακών ερευνών της εταιρίας Prorata.

⁷ Αριθμός μητρώου ΕΣΡ 56. Περισσότερα στοιχεία στο www.prorata.gr

⁸ Για την συγκεκριμένη επιλογή ηλικιακής οριοθέτησης της νεολαίας, βλ. αναλυτικά την παρουσίαση της έρευνας του 2020.

ii. Μεθοδολογικές διευκρινίσεις

Από τον σχεδιασμό της έρευνας προκύπτουν και ορισμένα μεθοδολογικά γνωρίσματα που πρέπει να είναι εκ των προτέρων σαφή στον αναγνώστη/στην αναγνώστρια.

Πρώτον, κατά το σχεδιασμό του δείγματος δεν έχουν τηρηθεί κανόνες δειγματοληψίας που θα εξασφάλιζαν την στατιστική του **αντιπροσωπευτικότητα**. Έτσι, σε μία σειρά θεμάτων (όπως λ.χ. το εκπαιδευτικό επίπεδο ή το ενδιαφέρον για την πολιτική) υπάρχουν εκ των προτέρων γνωστές προκαταλήψεις (biases), καθώς οι άνθρωποι που δίνουν εθελοντικά το e-mail τους για να συμμετέχουν σε πολιτικές/κοινωνικές έρευνες έχουν συνήθως υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο ή μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό. Ωστόσο, σε σύγκριση με την προηγούμενη έρευνα (2020), η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος είναι **σαφώς βελτιωμένη** ως προς σειρά χαρακτηριστικών, όπως ενδεικτικά το εκπαιδευτικό επίπεδο, το ενδιαφέρον για την πολιτική, αλλά και η ισορροπία μεταξύ των δύο επιμέρους ηλικιακών υποομάδων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό-στόχο (17-24 και 25-34 ετών), όπως θα φανεί αναλυτικά στη συνέχεια. Το δεδομένο αυτό πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερα υπόψη όταν κανείς εξετάζει τη διαχρονική μεταβολή ορισμένων δεικτών μεταξύ 2020 και 2021, καθώς αυτή ενδέχεται να σχετίζεται και με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του δείγματος (βλ. αναλυτικά παρακάτω).

Δεύτερον, ενόψει των ανωτέρω και για να αντιμετωπιστούν εκ των υστέρων οι πιθανές στρεβλώσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν από ένα στατιστικά μη αντιπροσωπευτικό δείγμα, χρησιμοποιήθηκαν **σταθμίσεις**, και συγκεκριμένα η στάθμιση ως προς την προηγούμενη (2019) ψήφο με βάση τα δεδομένα του exit poll των βουλευτικών εκλογών, η οποία έχει αποδειχθεί ότι λειτουργεί εκ νέου, μετά την περίοδο ρευστότητας που ακολούθησε τον εκλογικό σεισμό του 2012.

Τρίτον, επιλέξαμε κάθε παραλήπτη/-τρια του ερωτηματολογίου της έρευνας να έχει πρόσβαση σε αυτό μέσω ενός **μοναδικού συνδέσμου (token)**, με τον οποίο επιτρεπόταν η εφάπαξ συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, ώστε να μην είναι δυνατή η προώθηση του ίδιου συνδέσμου προς άλλους πιθανούς ερωτώμενους και ερωτώμενες. Με τον τρόπο αυτό μπορεί, βέβαια, να συγκεντρώνεται μικρότερος αριθμός ερωτηματολογίων συνολικά, αποφεύγονται όμως σημαντικές στρεβλώσεις (biases) που μπορούν να προκύψουν εάν η πρόσβαση στην έρευνα είναι ανοιχτή (όπως λ.χ. η μαζική προώθηση και απάντηση του ερωτηματολογίου σκοπίμως από οργανωμένες ομάδες με διακριτά πολιτικά, ιδεολογικά ή άλλα χαρακτηριστικά) ή ακόμα και στη συλλογή απαντήσεων με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας» (όπου δηλ. κάθε ερωτώμενος/-η μπορεί ή και ενθαρρύνεται να προωθεί το ερωτηματολόγιο στον κύκλο των επαφών του/της).

Ωστόσο, ο μικρός σχετικά αριθμός του δείγματος (N=537) σημαίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, οι περαιτέρω κατηγοριοποιήσεις και διασταυρώσεις αποτελούν απλώς **ενδείξεις**, χωρίς αξιώσεις στατιστικής γενίκευσης, λόγω του μικρού απόλυτου αριθμού των απαντήσεων (ιδίως όπου N<60).

iii. Ερωτηματολόγιο – Κατασκευή δεικτών

Ήδη από το προηγούμενο «κύμα» της έρευνας είχαμε επισημάνει το γεγονός ότι οι μεθοδολογικοί περιορισμοί στη **διάρκεια** που μπορεί να έχει ένα ερωτηματολόγιο – και μάλιστα όταν απευθύνεται σε νέους ανθρώπους και διεξάγεται διαδικτυακά με αυτοσυμπλήρωση – μας ανάγκασε να επιλέξουμε τα θέματα που θα διερευνήσουμε, με επίγνωση ότι δεν είναι δυνατή με αυτή τη μέθοδο η πλήρης και εξαντλητική αποτύπωση όλων των παραμέτρων που θα απαιτούσε μια εξαντλητική έρευνα για τη νεολαία.

Προκειμένου να υπερβούμε αυτόν τον μεθοδολογικό περιορισμό αλλά και θέλοντας να είμαστε σε θέση να αποτυπώνουμε και πλευρές της εκάστοτε επικαιρότητας πέραν των διαχρονικών μεγεθών, επιλέξαμε στο δεύτερο «κύμα» να μην επαναλάβουμε το σύνολο των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου της πρώτης έρευνας, αλλά να κρατήσουμε κάποιες από αυτές, ώστε να έχουμε μία εικόνα της διαχρονικής κίνησης των επιμέρους μεγεθών. Το γεγονός αυτό μας εξασφάλισε τον απαραίτητο χώρο στο ερωτηματολόγιο να εντάξουμε και κάποιες νέες ερωτήσεις είτε σχετικές με την επικαιρότητα είτε χρήσιμες για τη διερεύνηση και άλλων μεγεθών (λ.χ. συναισθήματα). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πολλές από τις μεταβλητές που αποτυπώθηκαν στο προηγούμενο «κύμα» εγκαταλείπονται. Αντίθετα, θα επανέρχονται περιοδικά, ώστε να υπάρχει η διαχρονική καταγραφή μεταβολών και τάσεων. Κρίναμε ωστόσο ότι οι διαφορές που αναμένεται να δούμε μέσα σε ένα χρόνο σε κάποιες «βαριές» μεταβλητές (λ.χ. ιδεολογία) πιθανόν δεν θα ήταν τόσο σημαντικές, επομένως μας επιτρέπεται να τις μελετάμε σε ευρύτερους χρονικούς κύκλους (π.χ. διετία ή τριετία).

B. Ποιοι είναι; Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

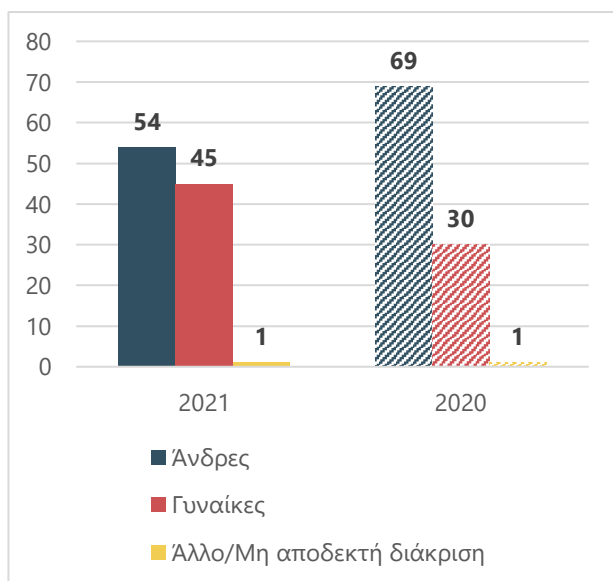
Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα βασικά δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που αφορούν το δείγμα των ερωτώμενων της έρευνας. Πρόκειται για παραμέτρους που πρέπει κανείς να έχει υπόψη του όταν μελετάει παρακάτω τα ευρήματα, σύμφωνα και με όσα προαναφέρθηκαν σχετικά με την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Επίσης, αρκετά από αυτά (και ιδίως το φύλο και η

ένταξη στις επιμέρους ηλικιακές υποομάδες) θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια και για τη διασταύρωση των ευρημάτων, ώστε να εντοπίσουμε εσωτερικές διαφοροποιήσεις.

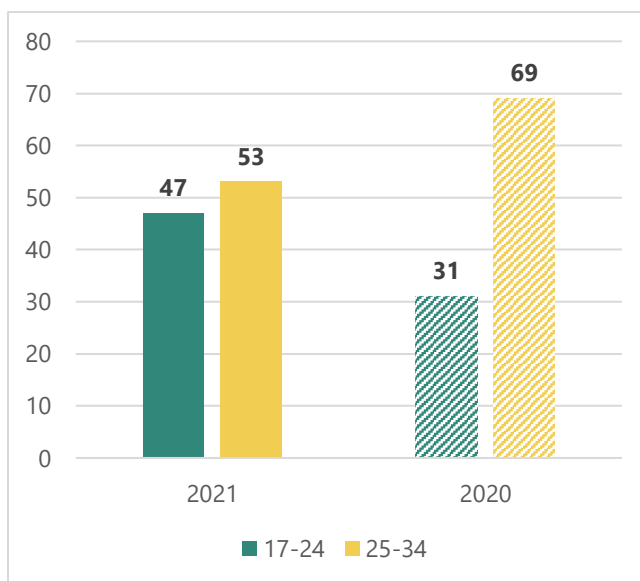
1. Δημογραφικά/γεωγραφικά δεδομένα

Σε ό,τι αφορά στη διάσταση του **φύλου**, στο δείγμα μας εκπροσωπούνται και τα δύο φύλα, με μεγαλύτερη συμμετοχή των ανδρών (**54%**) έναντι των γυναικών (**45%**), ενώ ένα μικρό ποσοστό (**1%**) είτε προσδιορίζεται διαφορετικά ως προς το φύλο («άλλο») είτε δεν θέλησε να απαντήσει. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι το δείγμα της τρέχουσας έρευνας (2021) είναι σαφώς πιο ισορροπημένο από εκείνο της έρευνας του 2020. (Διάγραμμα 1). Αντίστοιχα, ως προς τις επιμέρους ηλικιακές ομάδες, υπάρχει πολύ μεγαλύτερη ισοκατανομή, αφού το **47%** ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 17-24 ετών, ενώ το **53%** στην ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών (Διάγραμμα 2). Ειδικά η δεύτερη αυτή παράμετρος θα αποδειχθεί σημαντική, όπως θα δούμε στη συνέχεια, σε αρκετά από τα ευρήματα της έρευνας.

Διάγραμμα 1 : Φύλο ερωτώμενων (2021 vs 2020)

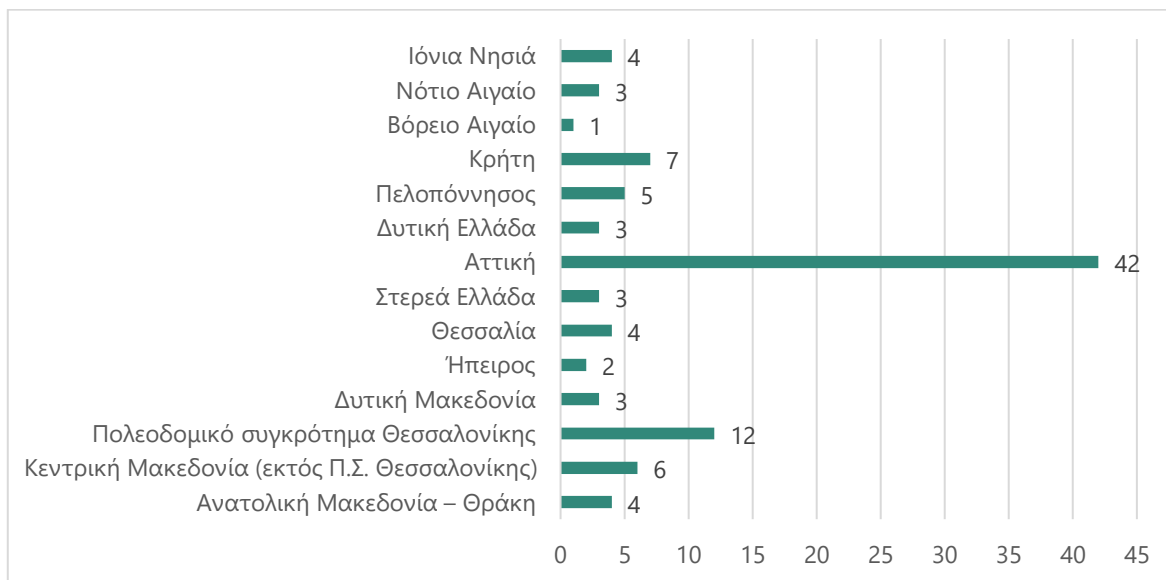

Διάγραμμα 2 : Ηλικιακές κατηγορίες (2021 vs 2020)

Σε ό,τι αφορά τον **τόπο κατοικίας** των ερωτώμενων (Διάγραμμα 3), αυτοί/-ές προέρχονται από όλες τις περιφέρειες της χώρας, με μεγαλύτερη εκπροσώπηση – όπως είναι αναμενόμενο – της Αττικής (**42%**).

Διάγραμμα 3 : Περιφέρεια κατοικίας ερωτώμενων

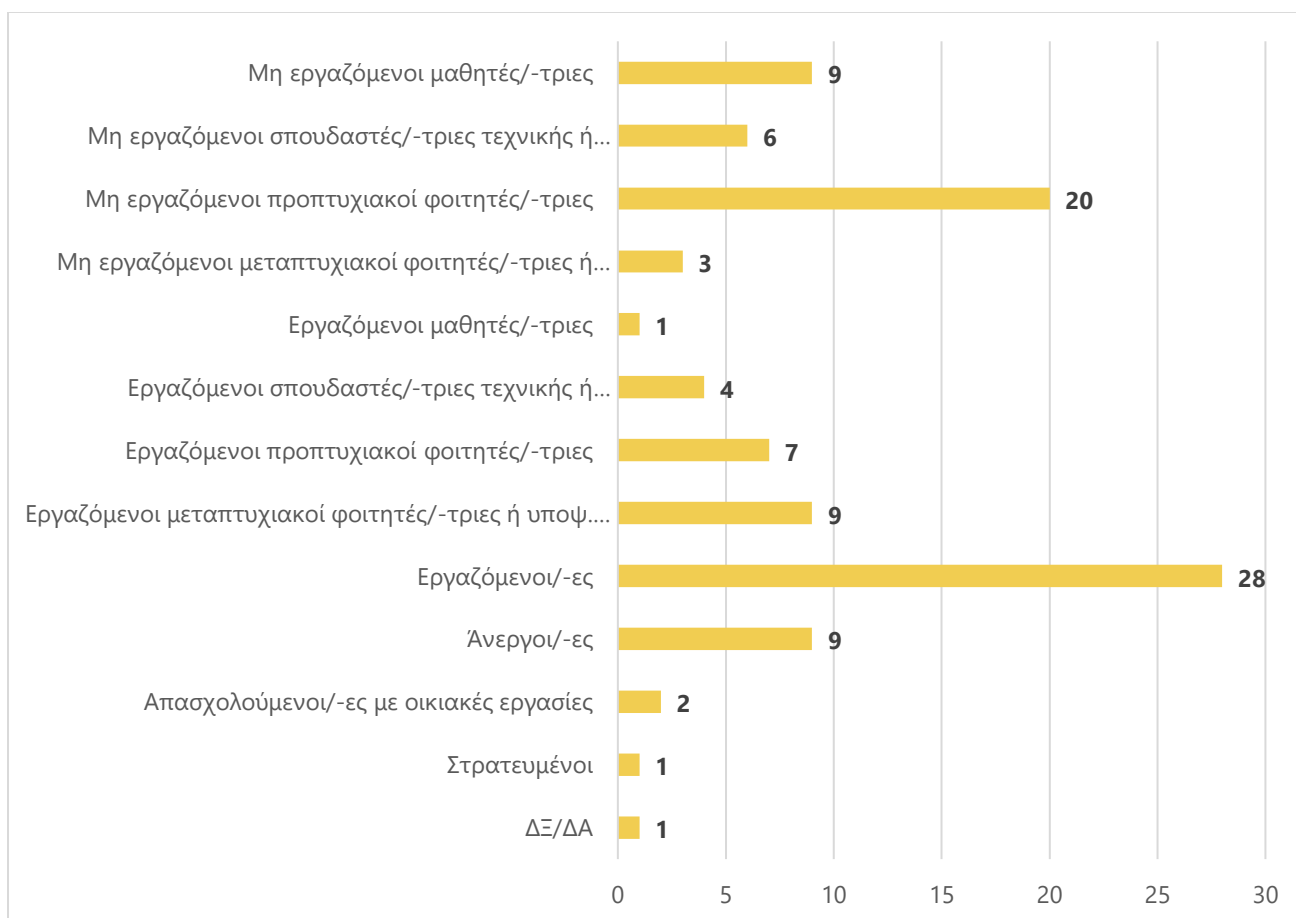
2. Εκπαίδευση/Εργασία

Σε ό,τι αφορά την **ένταξή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία ή/και στην αγορά εργασίας**, οι ερωτώμενοι/-ες κατανέμονται όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4. Κωδικοποιώντας διακριτά την ένταξη στην εκπαίδευση (Διάγραμμα 5) και την ένταξη στην αγορά εργασίας (Διάγραμμα 6), διαπιστώνεται η μεγαλύτερη ισορροπία – ηλικιακή και κατ' επέκταση και ως προς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά – του δείγματος του δεύτερου «κύματος» της έρευνας (2021). Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την **εκπαίδευση**, είναι πολύ σημαντικότερη σε σύγκριση με το 2020 και η παρουσία μαθητών/μαθητριών (**10%**), αλλά και η παρουσία σπουδαστών/σπουδαστριών τεχνικών και επαγγελματικών σχολών (**10%**), ενώ μειώνεται και έρχεται πιο κοντά στις πραγματικές τις διαστάσεις η παρουσία μεταπτυχιακών φοιτητών και φοιτητριών και υποψηφίων διδακτόρων (**12%**).

Σχετικά με την ένταξη στην **αγορά εργασίας**, η μεγαλύτερη παρουσία της νεότερης ηλικιακής ομάδας (17-24) στο δείγμα της έρευνας σε σύγκριση με το 2021 συνεπάγεται την αύξηση των εκτός αγοράς εργασίας ερωτώμενων (**41%**). Ωστόσο παραμένει χαμηλό το ποσοστό των άνεργων νέων στο δείγμα (**9%**), φαινόμενο

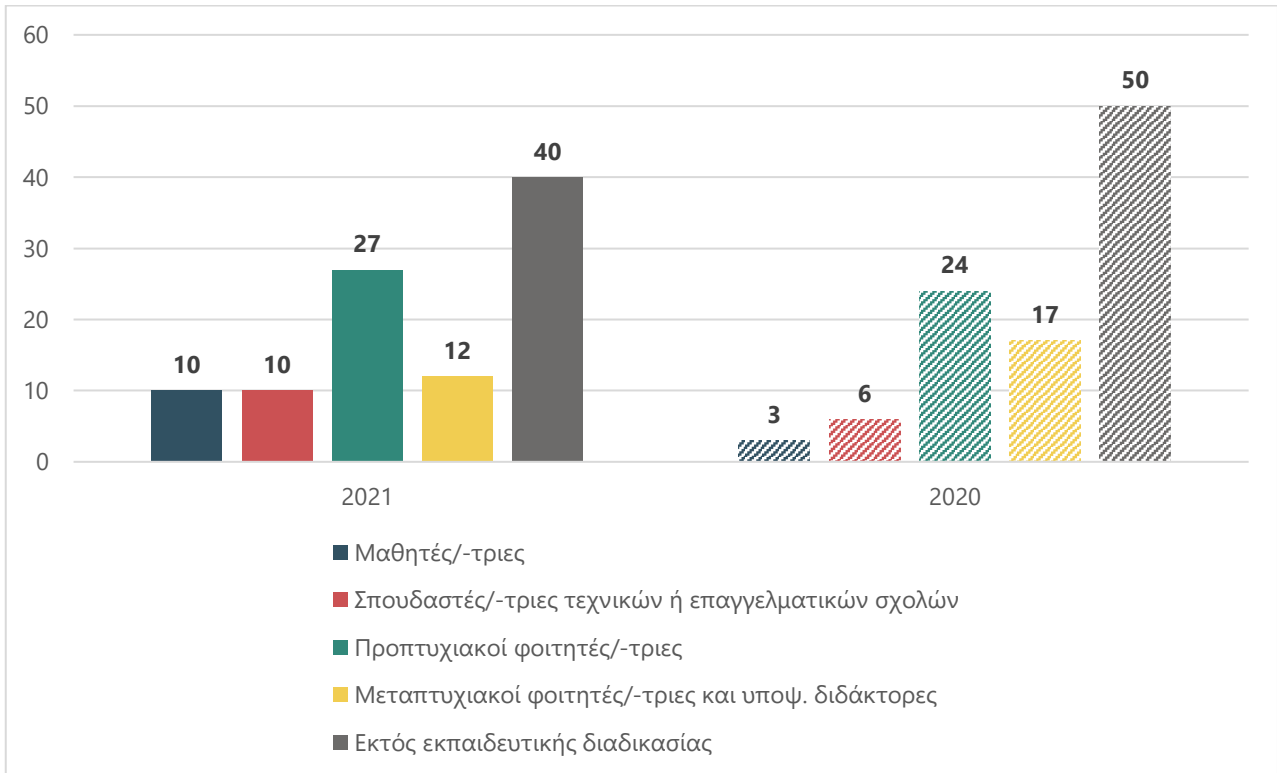
το οποίο έχει δύο πιθανές εξηγήσεις : Αφ' ενός, οι άνεργοι είναι γενικά ένας δύσκολος πληθυσμός στόχος, αφού συχνά η ανεργία σχετίζεται με αυξημένο πολιτικό κυνισμό και άρα απροθυμία συμμετοχής σε έρευνες, ενώ ακόμα και οι οικονομικές συνθήκες των νοικοκυριών τους πολλές φορές δεν επιτρέπουν την πρόσβαση σε έρευνες (ειδικά διαδικτυακές). Αφ' ετέρου, ειδικά στην περίπτωση της νεολαίας και λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο τέθηκε η ερώτηση στην έρευνά μας⁹, είναι πιθανόν η ανεργία να «κρύβεται» πίσω από τις σπουδές, αφού δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο νέων ανθρώπων που – εφ' όσον το επιτρέπουν οι συνθήκες της πατρικής/μητρικής οικογένειάς τους – συνεχίζουν να σπουδάζουν όσο αναζητούν μια θέση εργασίας, «αξιοποιώντας» την περίοδο κατά την οποία, στην πραγματικότητα, είναι άνεργοι/-ες.

Διάγραμμα 4 : Θέση στην εκπαιδευτική διαδικασία ή/και στην αγορά εργασίας

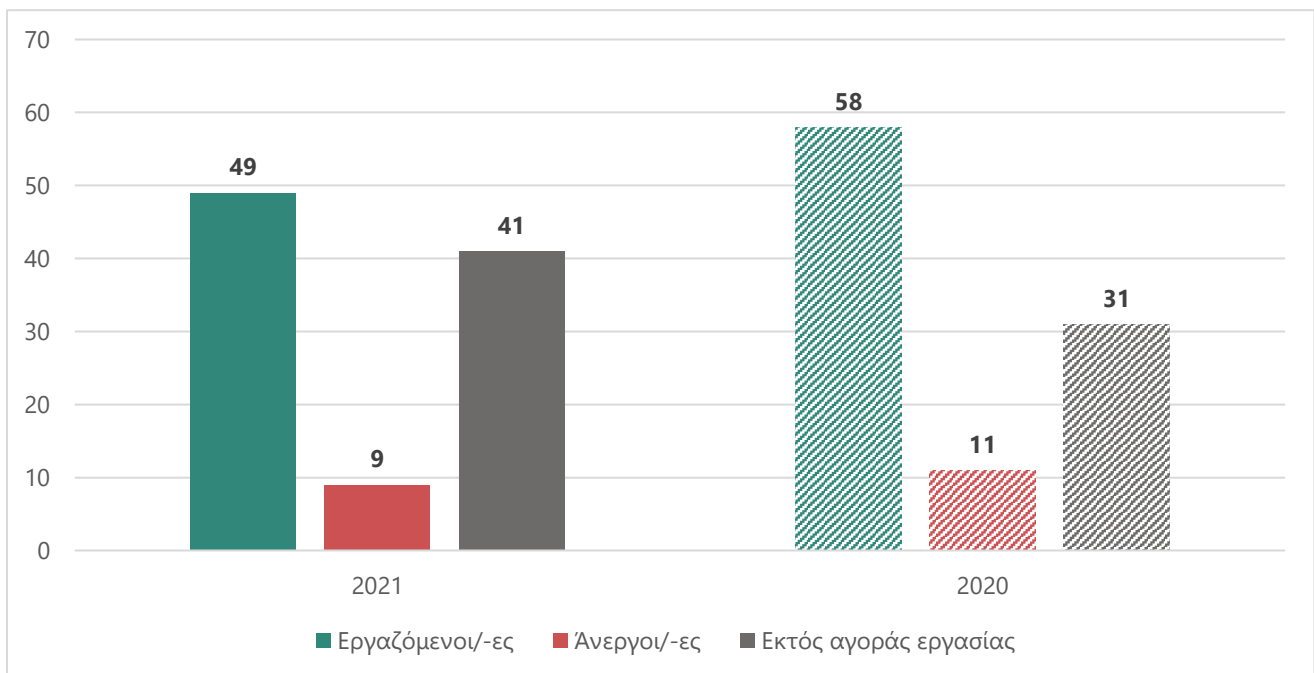

⁹ Όσοι/όσες δήλωσαν ότι δεν εργάζονται, δεν ρωτήθηκαν εάν αναζητούν εργασία, ώστε να καταγραφούν ως άνεργοι. Αντίθετα, η επιλογή «άνεργος/-η» αφορά στην πραγματικότητα στην έρευνά μας όσους/όσες δεν εργάζονται και την ίδια στιγμή δεν σπουδάζουν.

Διάγραμμα 5 : Ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία (2020 vs 2021)

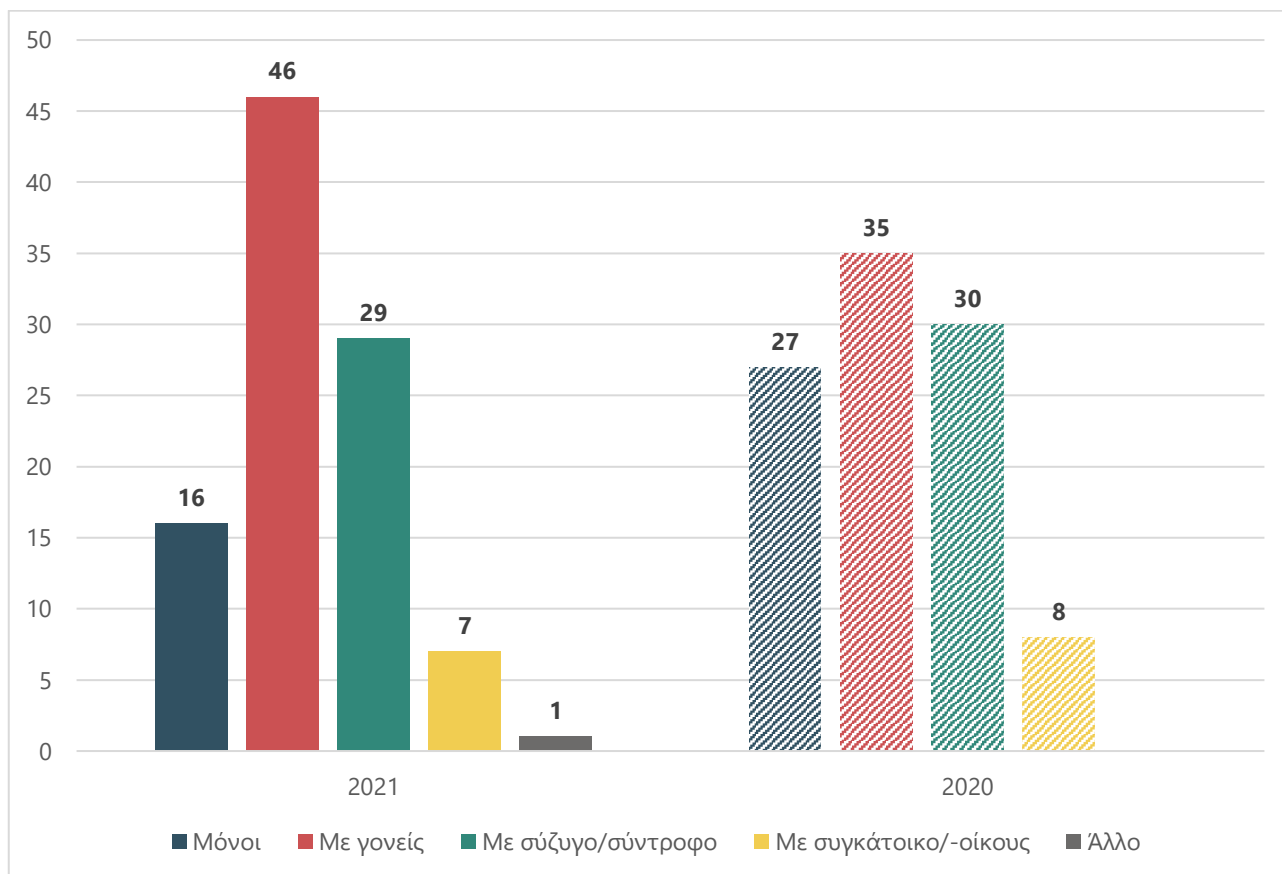
Διάγραμμα 6 : Ένταξη στην αγορά εργασίας (2021 vs 2020)

3. Συνθήκες νοικοκυριού/Οικογένεια

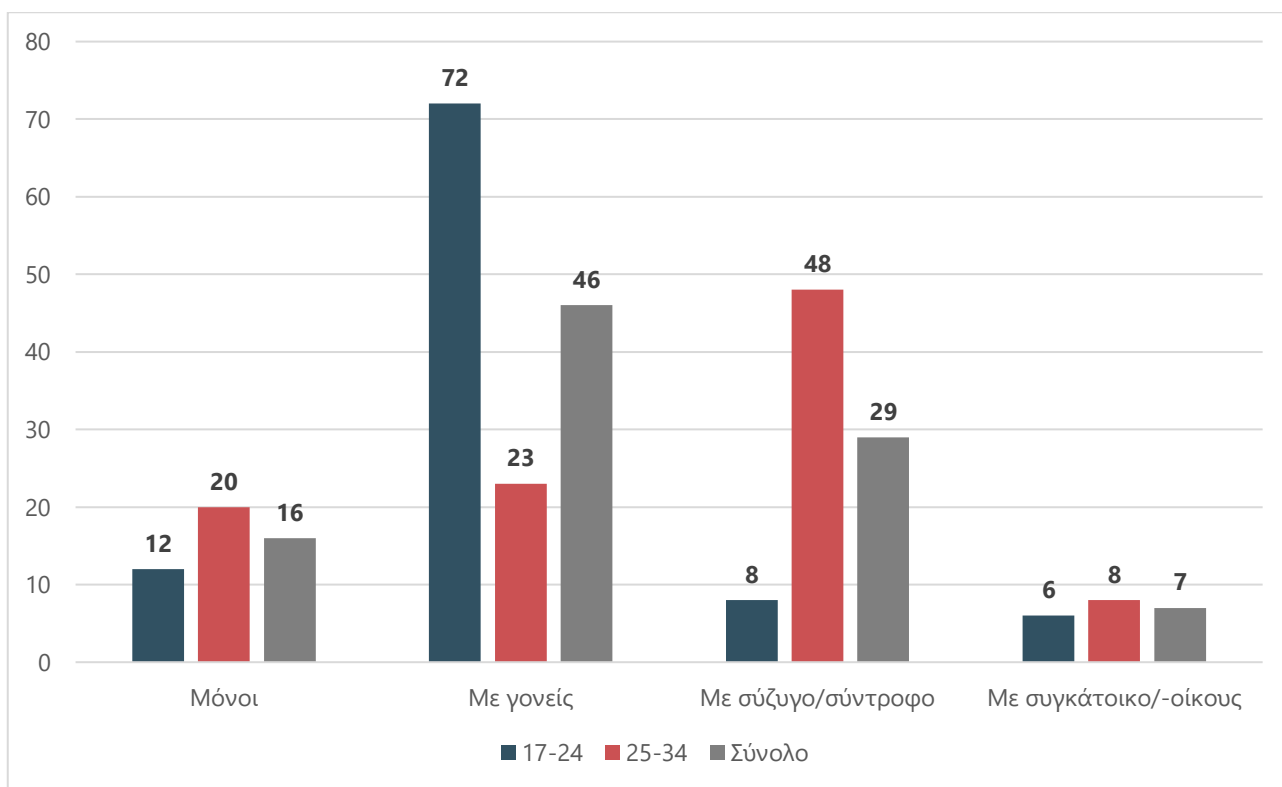
Το φαινόμενο της **επί μακρόν παραμονής των νέων στην πατρική/μητρική εστία ακόμα και αρκετά χρόνια μετά την ενηλικίωσή τους** είναι γνωστό στην Ελλάδα, ειδικά μετά την οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας. Στο φετινό δεύτερο «κύμα» της έρευνάς μας, η εξισορρόπηση της ηλικιακής εκπροσώπησης στο δείγμα μας αποκαλύπτει το πραγματικό μέγεθος του φαινομένου (Διάγραμμα 7), με το **46%** να κατοικεί με τους γονείς του/της. Επιπλέον, φαίνεται ότι και η πανδημία συντέλεσε σε μία **τάση «επιστροφής στο σπίτι»**. Τόσο λόγω των υγειονομικών μέτρων που έχουν ληφθεί, με αποτέλεσμα λ.χ. φοιτητές και φοιτήτριες να γυρίσουν στο σπίτι των γονιών τους τουλάχιστον προσωρινά, όσο και λόγω των οικονομικών της επιπτώσεων προφανώς που οδήγησαν αρκετούς νέους και νέες να αναζητήσουν καταφύγιο στους γονείς τους είτε γιατί έχασαν τη δουλειά τους (κυρίως σε κλάδους που υπέστησαν τα μεγαλύτερα πλήγματα, όπως ιδίως η εστίαση, ο τουρισμός και το λιανεμπόριο) είτε γιατί μειώθηκε το εισόδημά τους.

Διάγραμμα 7 : Συνθήκες κατοικίας (2021 vs 2020)

Αναλυτικότερα, όπως προκύπτει και από το Διάγραμμα 8, το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος (72%) της νεότερης ηλικιακής κατηγορίας (17-24 ετών) κατοικούν με τους γονείς τους, ενώ και περίπου **ένας στους τέσσερις νέους και νέες 25-34 ετών ζει επίσης με τους γονείς του/της**. Η διαφοροποίηση αυτή είναι συμβατή και με τα ευρήματα άλλων αντίστοιχων ερευνών (όπου το σχετικό ποσοστό κυμαινόταν από 66-78%)¹⁰, στις οποίες ο ορισμός της νεολαίας ήταν «στενότερος», αφού έφτανε μέχρι τα 29 έτη. Τέλος, περιορισμένη παραμένει σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες η επιλογή της συγκατοίκησης (7%).

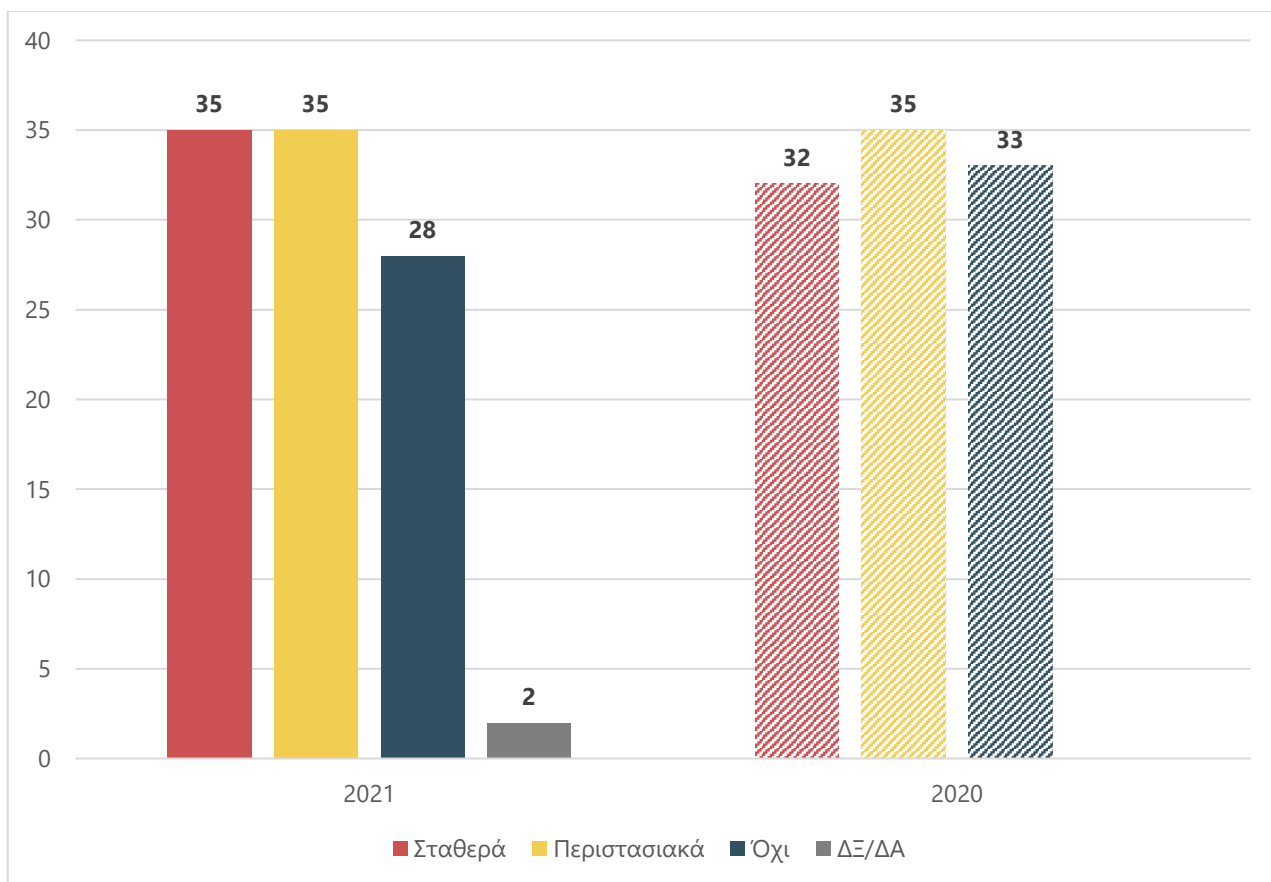
Διάγραμμα 8 : Συνθήκες κατοικίας ανά ηλικιακή κατηγορία

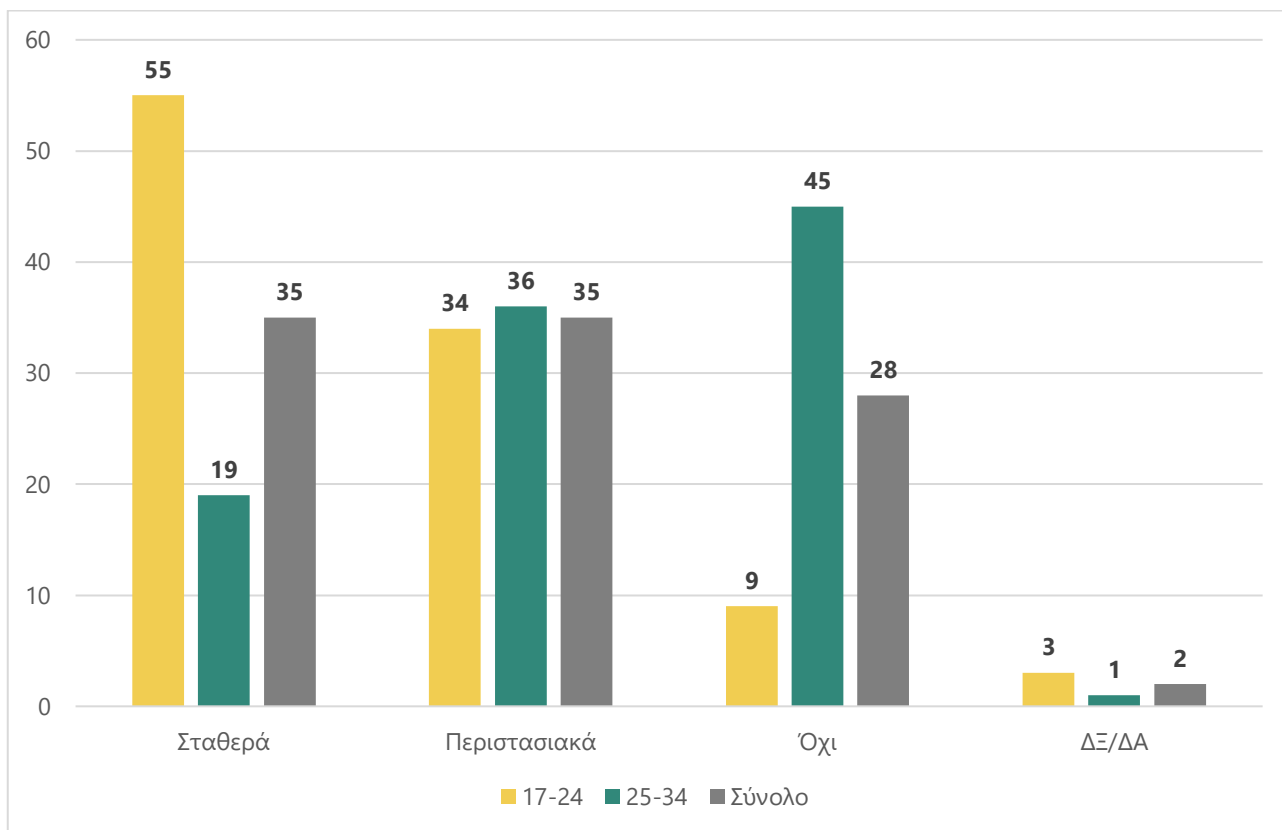
¹⁰ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, *Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της Ελληνικής νεολαίας (1997-1999)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2000, σ. 23, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, *Η Νεολαία στην Ελλάδα 2003*, σ. 42, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αίκο, *Τελική έκθεση του έργου Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα*, Μάιος 2005, σ. 44, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, *Εθνική Έκθεση για τη Νεολαία (National Report)*, Δεκέμβριος 2012, σ. 53.

Ανεξαρτήτως συμβίωσης ή μη με τους γονείς, πάντως, η πλειοψηφία των ερωτώμενων (70%) λαμβάνει κάποιου είδους **οικονομική βοήθεια, είτε σταθερά κάθε εβδομάδα/μήνα είτε περιστασιακά από τους γονείς ή τους παππούδες**, ενώ αντίθετα μόνο το **28%** δήλωσε ότι δεν λαμβάνει κανενός είδους οικονομική βοήθεια – ποσοστό μάλιστα μειωμένο σε σύγκριση με ένα χρόνο πριν (Διάγραμμα 9). Ενδεικτικό επίσης είναι το γεγονός ότι – παρά τις αναμενόμενες διαφοροποιήσεις μεταξύ των ηλικιακών υποομάδων (17-24 και 25-34) – και οι νέοι/νέες που βάσει ηλικίας έχουν ολοκληρώσει τον κύκλο των βασικών τουλάχιστον σπουδών τους, λαμβάνουν οικονομική βοήθεια σε ποσοστό **55%** (Διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 9 : Λήψη οικονομικής βοήθειας από γονείς/παππούδες (2021 vs 2020)

Διάγραμμα 10 : Λήψη οικονομικής βοήθειας ανά ηλικιακή υποκατηγορία

Γ. Πώς νιώθουν; Ικανοποίηση από τη ζωή, προοπτικές, ανησυχίες, συναισθήματα.

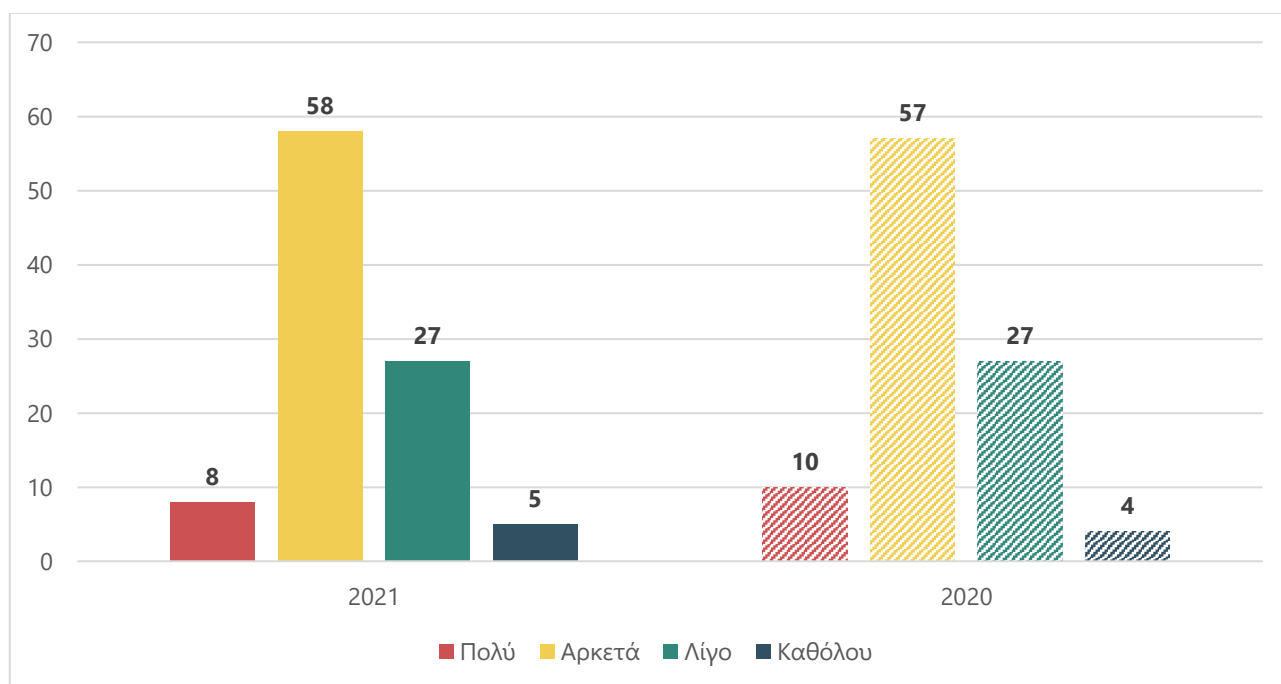
Έχοντας απαντήσει στην προηγούμενη ενότητα την πρώτη από τις ερωτήσεις που θέσαμε με την έρευνά μας, ποιοι είναι δηλαδή οι νέοι και οι νέες σήμερα, σε αυτή την ενότητα **θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε τη δεύτερη ερώτηση : Πώς νιώθουν;** Τα συναισθήματα, το αίσθημα ικανοποίησης από τη ζωή, η σιγουριά ή η ανησυχία για το μέλλον, αλλά και τα συγκεκριμένα θέματα που ανησυχούν σήμερα τους νέους/τις νέες είναι ένας σημαντικός δείκτης που βοηθάει να κατανοήσουμε **βαθύτερα κίνητρα και διαθέσεις, που ενδεχομένως αποτυπώνονται σε νοοτροπίες, κοινωνικές αντιλήψεις και πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές που θα δούμε στη συνέχεια, ακόμα και με μη συνειδητούς τρόπους.** Εξηγούν

την **παραίτηση** ή την **κινητοποίηση**, την **συντηρητική** ή **ανατρεπτική** τοποθέτηση απέναντι στα πράγματα, την κοινωνική και πολιτική **εμπιστοσύνη** ή, αντίστροφα, τον **κυνισμό** και ούτω καθεξής.

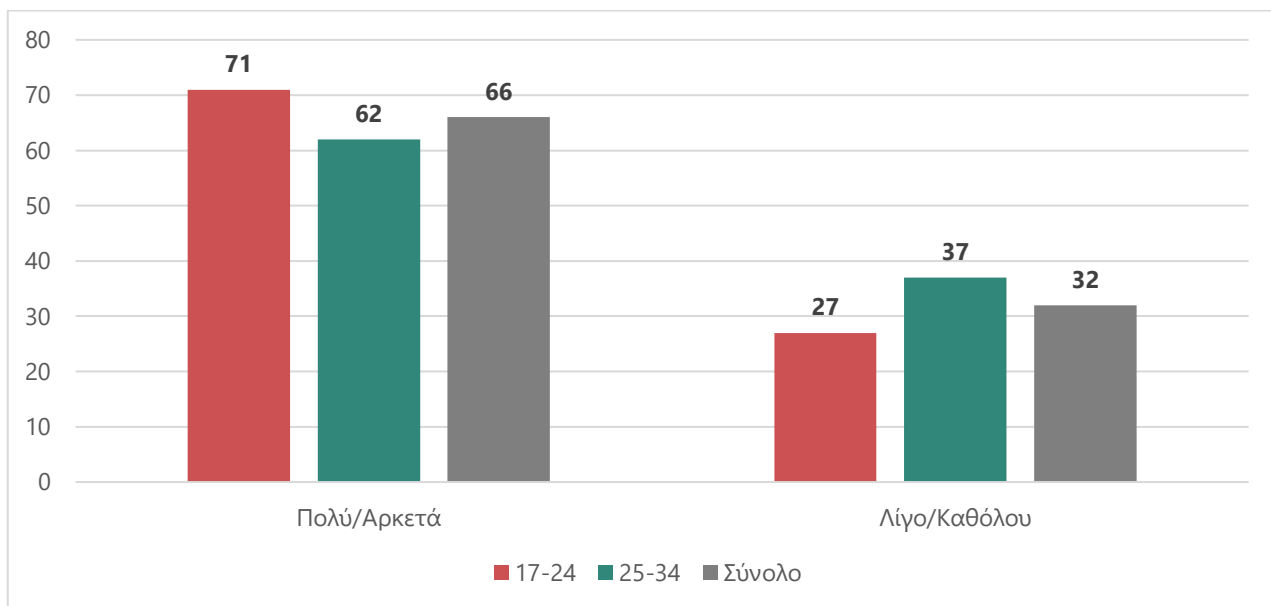
1. Παρόν και μέλλον : Ικανοποίηση από τη ζωή, σιγουριά για το μέλλον

Συνολικά **ικανοποιημένη από τη ζωή** της δηλώνει η πλειοψηφία (**66%**) των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα (Διάγραμμα 11). Μάλιστα, ο δείκτης αυτός δεν δείχνει να έχει μεταβληθεί σε σύγκριση με την προηγούμενη έρευνα (Μάρτιος 2020), παρά το γεγονός ότι η πανδημία – όπως θα δούμε στη συνέχεια – είχε αρνητική επίδραση στη ζωή των νέων, προφανώς ως αποτέλεσμα της **συνήθως θετικότερης στάσης της νεότητας απέναντι στη ζωή**, αλλά πιθανότατα σχετικό με το γεγονός ότι **η νεολαία μπόρεσε πιο εύκολα (βοηθούσης και της εξοικείωσής της με το ψηφιακό περιβάλλον) να προσαρμοστεί στη νέα συνθήκη**. Αυτή η έμφυτη θετικότητα και αισιοδοξία της νεότητας επιβεβαιώνεται και από την εσωτερική διαφοροποίηση που παρατηρούμε (Διάγραμμα 12), μεταξύ των δύο επιμέρους ηλικιακών υποομάδων, με τους νέους και τις νέες 17-24 ετών να δηλώνουν σε ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό (**71%**) ικανοποιημένοι/-ες από τη ζωή τους.

Διάγραμμα 11 : Ικανοποίηση από τη ζωή τους (2021 vs 2020)

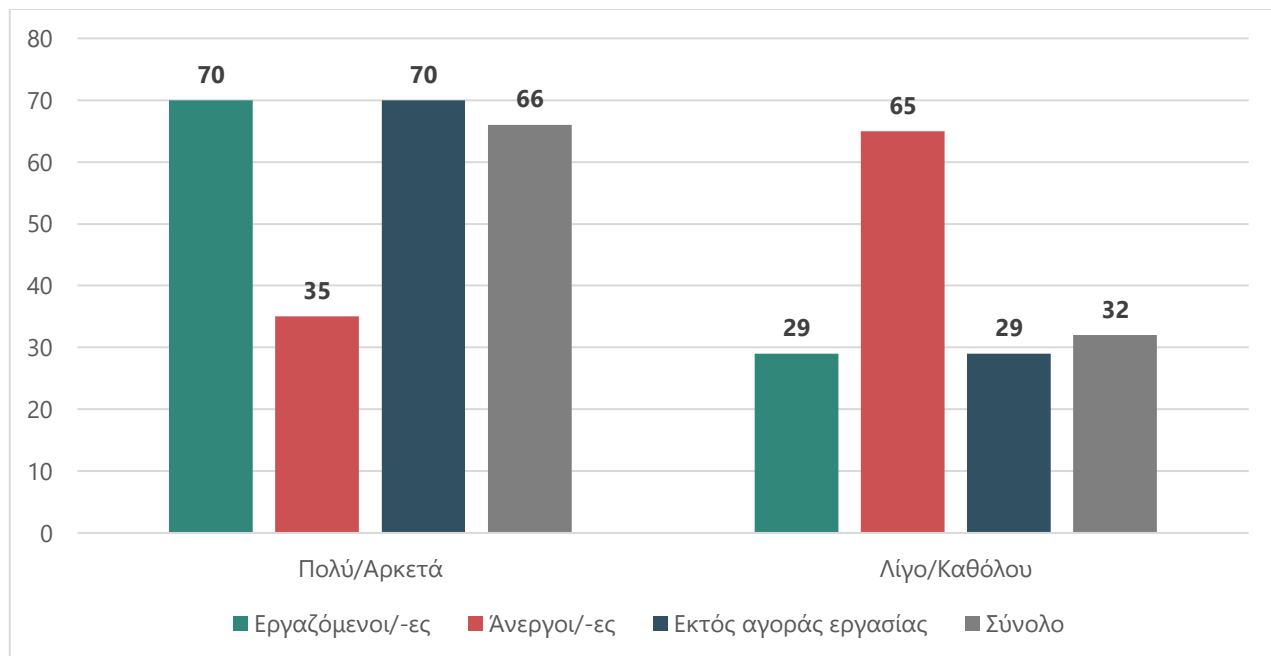

Διάγραμμα 12 : Ικανοποίηση από τη ζωή τους ανά ηλικιακή υποκατηγορία (17-24 vs 25-34)

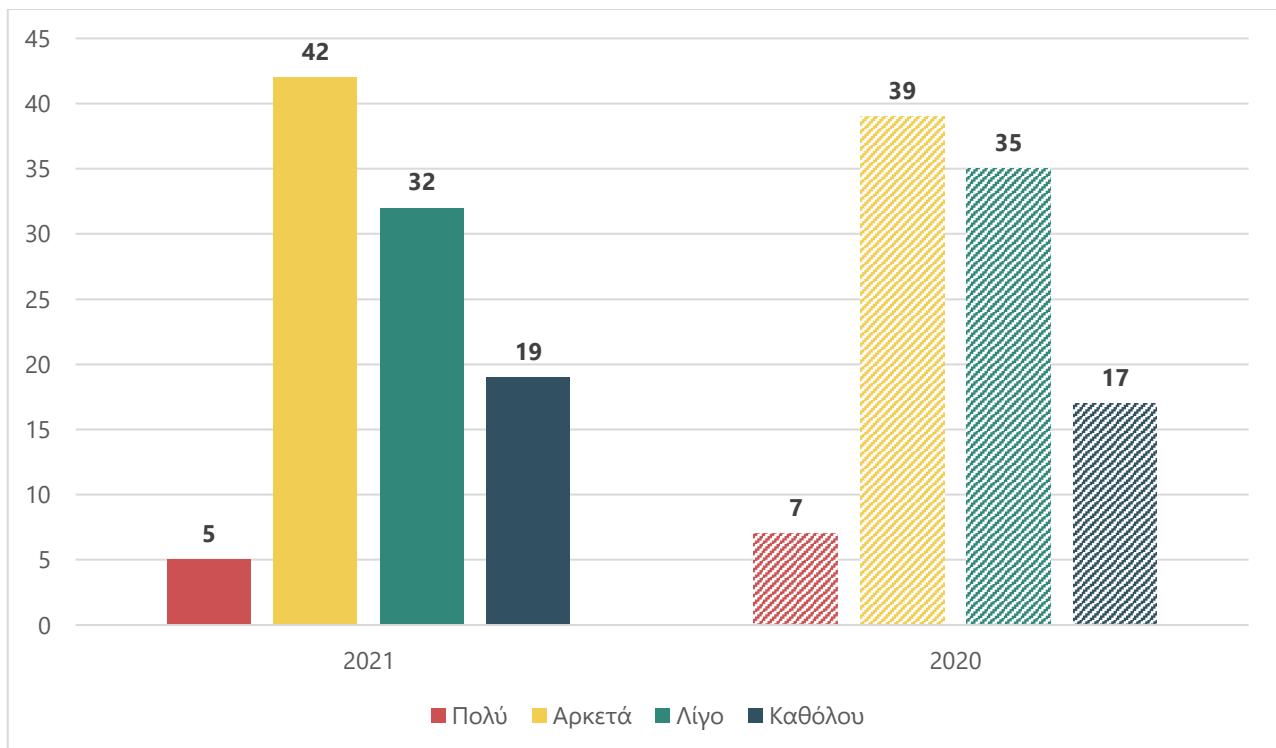
Η μόνη εύλογη μεν, αλλά απολύτως **ενδεικτική της δύσκολης συνθήκης που βιώνουν οι άνεργοι/-ες νέοι και νέες**, διαφοροποίηση που παρατηρείται έχει να κάνει με τα πολύ χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή τους που αναφέρει η συγκεκριμένη κατηγορία (Διάγραμμα 13). Σε αντίθεση με όλους τους συνομήλικους και συνομήλικές τους, οι άνεργοι και οι άνεργες νέοι και νέες δηλώνουν ότι είναι «λίγο» ή «καθόλου» ικανοποιημένοι/-ες από τη ζωή τους σε ποσοστό **65%**.

Διάγραμμα 13 : Ικανοποίηση από τη ζωή τους ανά ένταξη στην αγορά εργασίας

Παρόμοια με την έρευνα του 2020 είναι και τα ευρήματα που αφορούν τη **σιγουριά των νέων ανθρώπων για το προσωπικό τους μέλλον**. Όπως και ένα χρόνο πριν, το ποσοστό όσων δήλωσαν «πολύ» ή «αρκετά» σίγουροι/-ες για το προσωπικό τους μέλλον, αν και υψηλό, είναι μειοψηφικό (**47%**), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14.

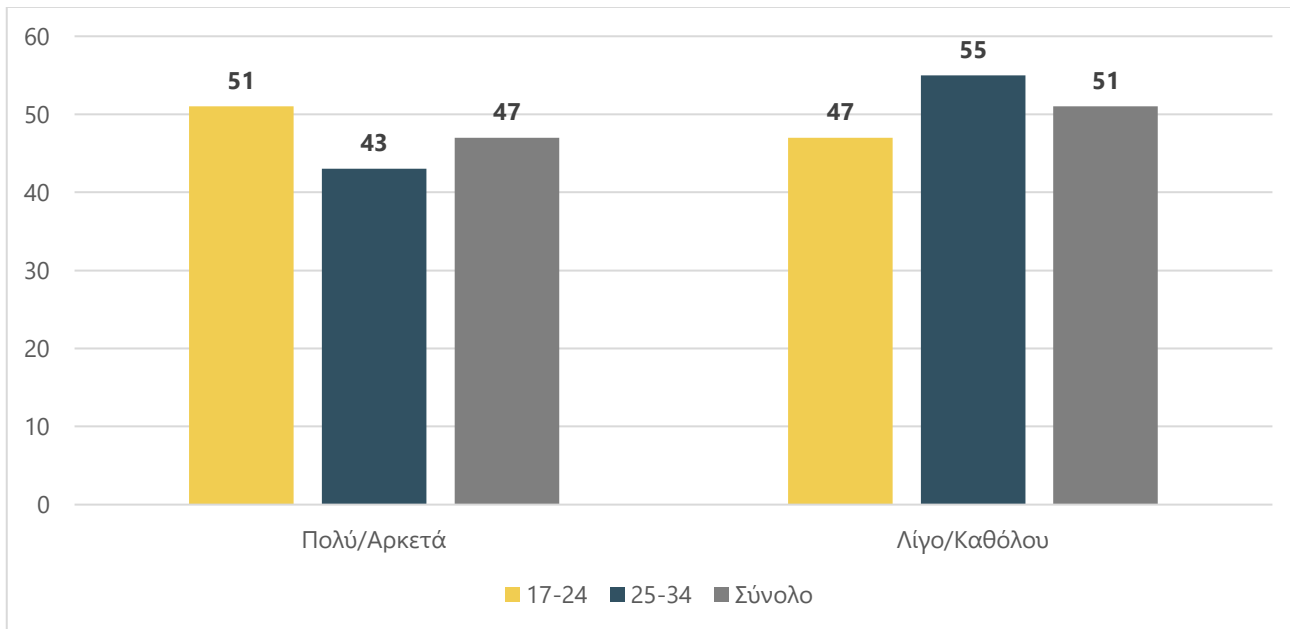
Διάγραμμα 14 : Σιγουριά για το προσωπικό τους μέλλον (2021 vs 2020)

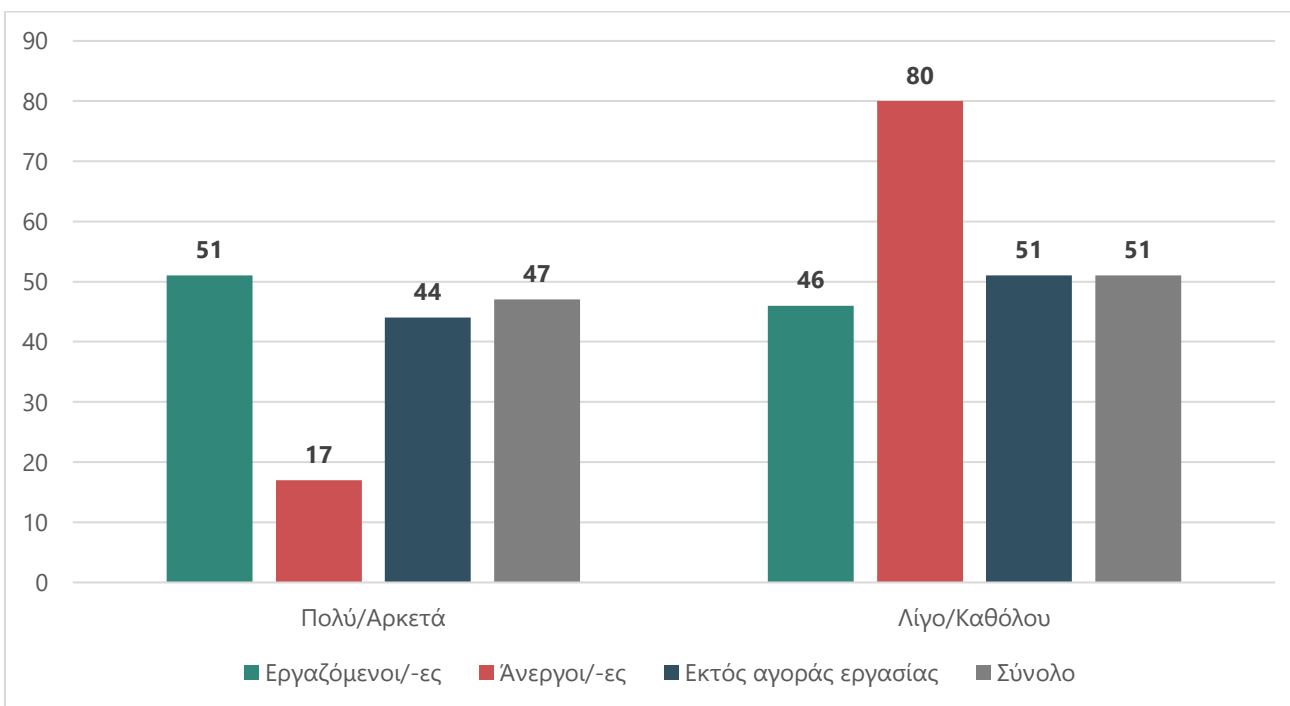
Στο ζήτημα της σιγουριάς για το μέλλον, παρατηρούμε μεταξύ των ερωτώμενων τις ίδιες **εσωτερικές διαφοροποιήσεις** που επισημάναμε παραπάνω σε σχέση με την ικανοποίηση από τη ζωή τους : Οι **μικρότερες ηλικίες (17-24)** νιώθουν σχετικά μεγαλύτερη σιγουριά (Διάγραμμα 15), σε σύγκριση με την αμέσως μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία, αφού σε ποσοστό **51%** δηλώνουν «πολύ» ή «αρκετά» σίγουροι/-ες για το προσωπικό τους μέλλον. Αντίστοιχα, σε ό,τι αφορά την **ένταξη στην αγορά εργασίας**, οι άνεργοι/-ες νέοι και νέες νιώθουν, όπως είναι εύλογο, ακόμη μεγαλύτερη ανασφάλεια (Διάγραμμα 16), αφού σε ποσοστό **80%** δηλώνουν «λίγο» ή «καθόλου» σίγουροι/-ες για το προσωπικό τους μέλλον. Ταυτόχρονα, σε ό,τι αφορά αυτό το στοιχείο διαπιστώνει κανείς και μια άλλη, μικρότερης κλίμακας, αλλά ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση: Οι εργαζόμενοι/-ες είναι σχετικά περισσότερο ανασφαλείς για το προσωπικό τους μέλλον σε σύγκριση με όσους/όσες βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας (λόγω σπουδών στο μεγαλύτερο ποσοστό

τους), οι οποίοι/-ες παραμένουν πιο προστατευμένοι/-ες και ανυποψίαστοι/-ες για τις δυσκολίες και τις προκλήσεις που έχουν μπροστά τους.

Διάγραμμα 15 : Σιγουριά για το προσωπικό τους μέλλον ανά ηλικιακή υποκατηγορία (17-24 vs 25-34)

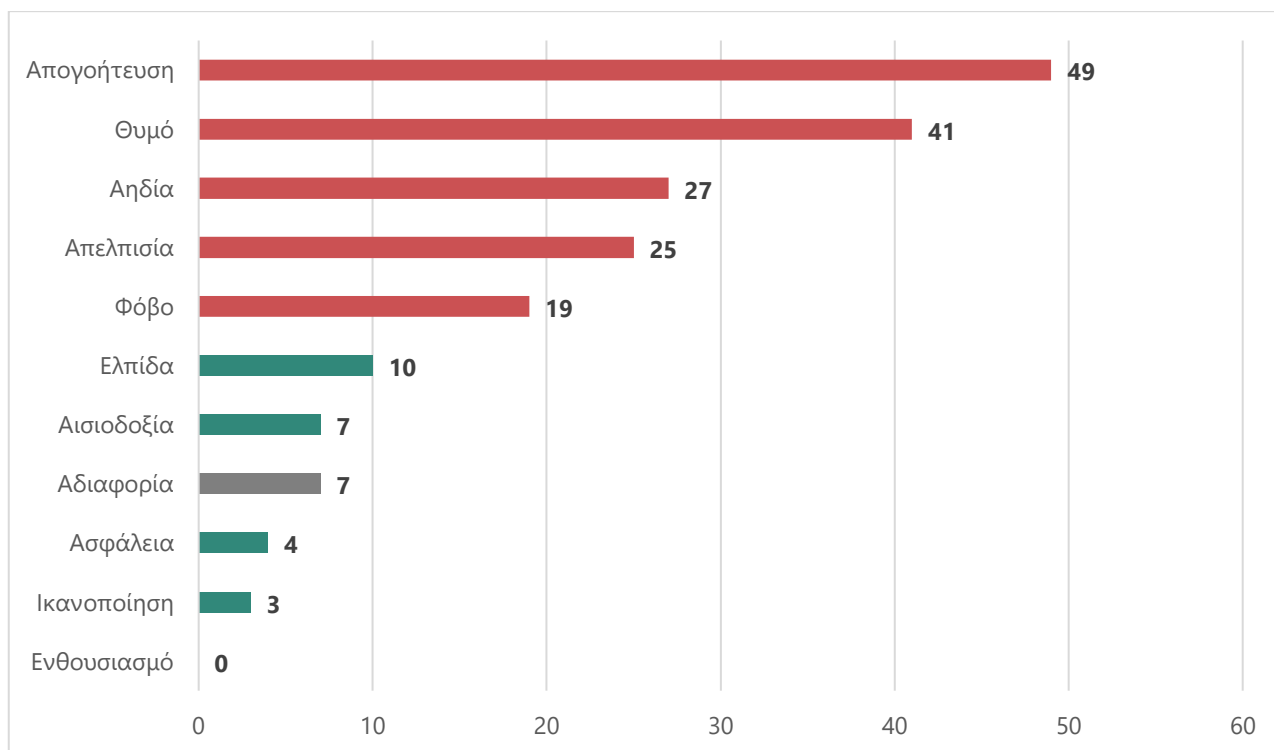
Διάγραμμα 16 : Σιγουριά για το προσωπικό τους μέλλον ανά ένταξη στην αγορά εργασίας

2. Συναισθήματα

Στο φετινό δεύτερο «κύμα» της έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά** επιλέξαμε να ρωτήσουμε ευθέως τους νέους και τις νέες για τα συναισθήματά τους. Συγκεκριμένα, τους ζητήσαμε «*αναλογιζόμενοι/-ες την σημερινή οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας*» να απαντήσουν «*ποια δύο από τα παρακάτω συναισθήματα νιώθουν κυρίαρχα*». Τα συναισθήματα που κυριαρχούν (Διάγραμμα 17) είναι, με διαφορά, η **απογοήτευση**, την οποία επέλεξε το **49%** των ερωτώμενων, και ο **θυμός**, τον οποίο επέλεξε το **41%**, ενώ το σύνολο των πέντε πρώτων θέσεων καταλαμβάνουν αντίστοιχα αρνητικά συναισθήματα (την **αηδία** επέλεξε το **27%**, την **απελπισία** το **25%** και τον **φόβο** το **19%**).

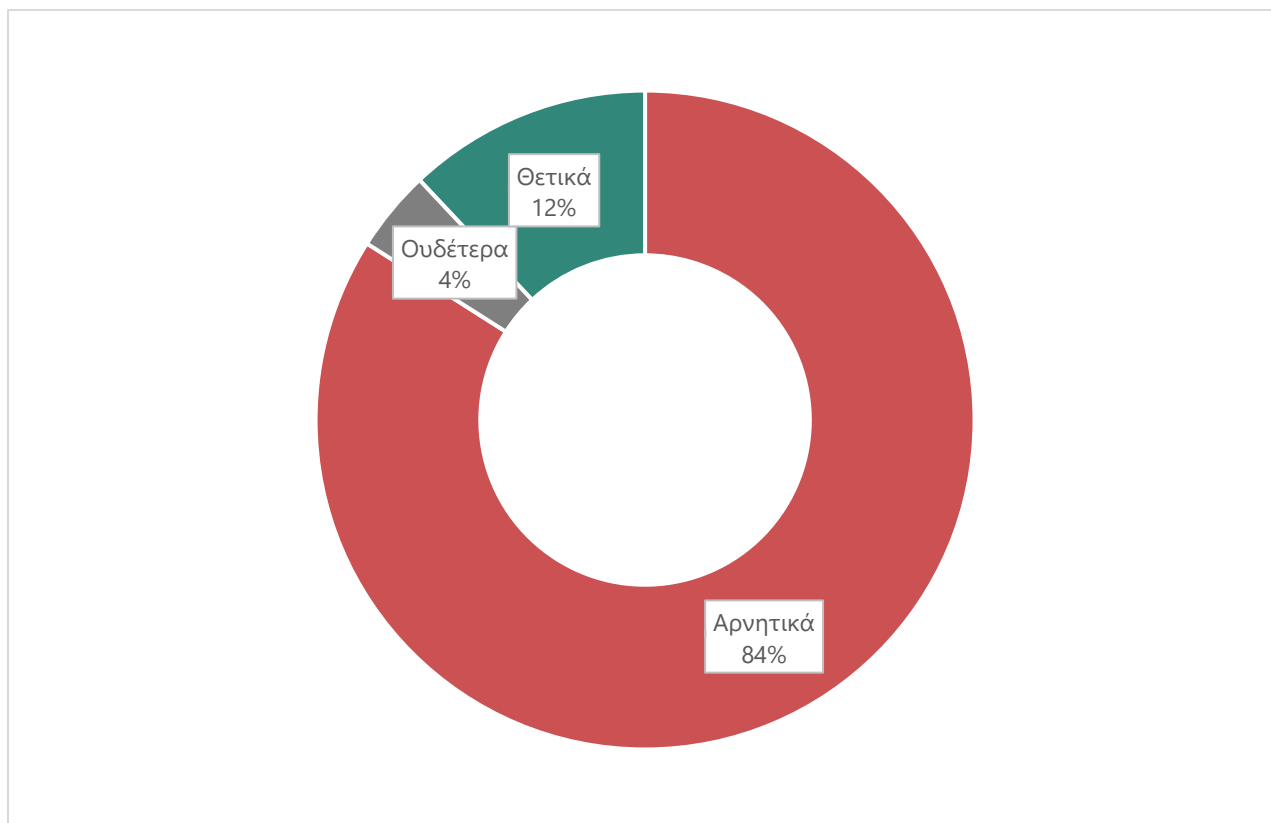
Διάγραμμα 17 : Κυρίαρχα συναισθήματα (ποσοστό επί του συνόλου των ερωτώμενων - N=537)

Συνολικά, συγκρίνοντας τα ποσοστά των απαντήσεων που συγκέντρωσε κάθε συναίσθημα επί του συνόλου των απαντήσεων (N=1029), τα **αρνητικά συναισθήματα** (απογοήτευση, θυμός, αηδία, απελπισία, φόβος) συγκέντρωσαν το **84%** των συνολικών απαντήσεων, τα θετικά (ελπίδα, αισιοδοξία, ασφάλεια, ικανοποίηση,

ενθουσιασμός) συγκέντρωσαν μόλις το **12%** των απαντήσεων, ενώ το ουδέτερο συναίσθημα της αδιαφορίας συγκέντρωσε το **4%** των απαντήσεων (Διάγραμμα 18).

Διάγραμμα 18 : Συνολικό ποσοστό κάθε κατηγορίας συναισθημάτων (θετικά - ουδέτερα - αρνητικά) επί του συνόλου των απαντήσεων (N=1029)

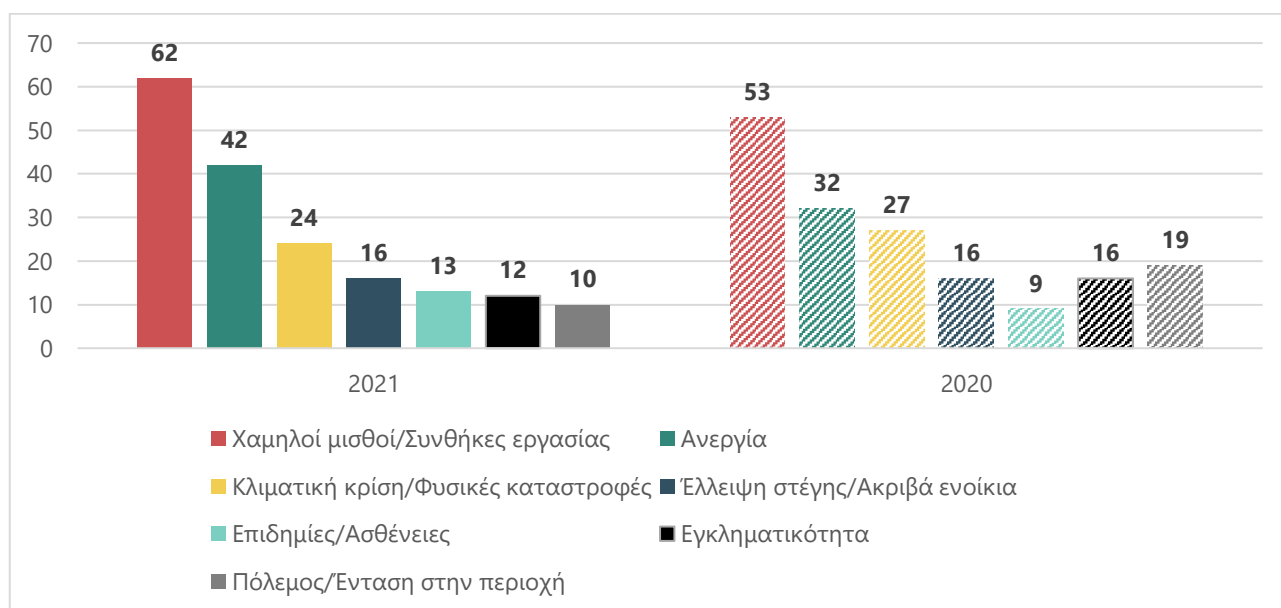

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι **ούτε όλα τα θετικά ούτε (κυρίως) όλα τα αρνητικά συναισθήματα επιδρούν με τον ίδιο τρόπο στις κοινωνικές και πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές**. Για παράδειγμα, ο **φόβος** είναι ένα συναίσθημα που τείνει να ευνοεί **συντηρητικές επιλογές** και την υπεράσπιση του status quo, ενώ ο **θυμός** είναι ένα συναίσθημα που **ενεργοποιεί** και **κινητοποιεί** τους ανθρώπους. Συνολικά, πάντως, τα αρνητικά συναισθήματα, ακόμα και αυτά που λειτουργούν κατ' αρχήν ως παράγοντες ενεργοποίησης, δεν μπορούν να αποτελέσουν μεσο- και, πολύ περισσότερο, μακροπρόθεσμα τη βάση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, χωρίς να μετασηματιστούν σε κάποιο άλλο, θετικό συναίσθημα, αφού από ένα σημείο και μετά λειτουργούν διαβρωτικά για τα άτομα και τις κοινωνίες.

3. Παράγοντες ανησυχίας για το μέλλον

Αν γενικά τα συναισθήματα που επικρατούν μεταξύ των νέων είναι, όπως είδαμε, αρνητικά, έχει μεγάλο ενδιαφέρον να διερευνήσει κανείς ποια είναι η πηγή αυτών των συναισθημάτων και, ειδικότερα, **ποιοι είναι οι συγκεκριμένοι παράγοντες, τα συγκεκριμένα προβλήματα που γεννούν στους νέους και στις νέες ανησυχία για το μέλλον**. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 19, η κατάσταση της αγοράς εργασίας, και συγκεκριμένα **οι χαμηλοί μισθοί και οι συνθήκες εργασίας** αφ' ενός και **η ανεργία** αφ' ετέρου αποτελούν με διαφορά τις δύο σημαντικότερες πηγές ανησυχίας για το μέλλον μεταξύ των νέων σε ποσοστό **62%** και **42%** αντίστοιχα. Μάλιστα τα ποσοστά αυτά είναι αισθητά αυξημένα σε σύγκριση με το 2020 (κατά **9** και **10** ποσοστιαίες μονάδες, αντίστοιχα), γεγονός που δείχνει και την επίπτωση της πανδημίας και των κυβερνητικών μέτρων στο πεδίο της εργασίας. Πρόκειται εξάλλου για τάση που έχει ήδη καταγραφεί στην ειδική έρευνα του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς σε συνεργασία με την Prorata με θέμα **Συνθήκες εργασίας στην Ελλάδα. Εμπειρίες και στάσεις γύρω από την αγορά εργασίας**, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 2020 και αποτυπώνει διεξοδικά την κατάσταση που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι/-ες και οι αυτοαπασχολούμενοι/-ες όλων των ηλικιών στη χώρα μας, με ιδιαίτερη έμφαση στην επίδραση της πανδημίας¹¹.

Διάγραμμα 19 : Το φαινόμενο/πρόβλημα που τους δημιουργεί τη μεγαλύτερη ανησυχία για το μέλλον (ως 2 επιλογές - ποσοστό επί του συνόλου των ερωτώμενων)

¹¹ <https://poulantzias.gr/yliko/erevna-synthikes-ergasias-stin-ellada-ebeiries-kai-staseis-gyro-apo-tin-agora-ergasias/>

Ένα στοιχείο που επίσης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι μετά από περισσότερο από έναν χρόνο από την εμφάνιση της πανδημίας του κορονοϊού και παρ' όλες τις βαθιές επιπτώσεις της σε όλα τα πεδία της ζωής, **το ποσοστό όσων δίνουν προτεραιότητα ως παράγοντα ανησυχίας για το μέλλον σε επιδημίες και ασθένειες παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό (13%)**, σημαντικά πίσω από την κλιματική κρίση και τις φυσικές καταστροφές (**24%**), αλλά και το πρόβλημα της στέγης (**16%**). Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι σε σχέση με την έρευνα του 2020, η οποία πραγματοποιήθηκε πριν την επιβολή των περιορισμών (lockdown) στη χώρα μας και γενικά στην Ευρώπη και, επομένως, πριν την πλήρη συνειδητοποίηση της έκτασης του φαινομένου με το οποίο θα βρισκόμασταν αντιμέτωποι/-ες, το ποσοστό όσων επέλεξαν τις επιδημίες και τις ασθένειες ως παράγοντα ανησυχίας για το μέλλον αυξήθηκε μόνο κατά **4** ποσοστιαίες μονάδες.

Τα παραπάνω αποτελούν μια σαφή ένδειξη – η οποία εξάλλου δεν αφορά μόνο τη νέα γενιά – ότι η πανδημία γίνεται περισσότερο αντιληπτή ως προς τις κοινωνικές και υγειονομικές συνέπειές της και λιγότερο στην αμιγώς υγειονομική της διάσταση. Επίσης, οι απαντήσεις στην έρευνά μας δείχνουν ότι, τουλάχιστον η νέα γενιά, αντιμετωπίζει την τρέχουσα πανδημία μάλλον ως ένα μεμονωμένο φαινόμενο, κάτι απίθανο να επαναληφθεί στο μέλλον, παρά τις προειδοποιήσεις των ειδικών ότι πρέπει να προετοιμαστούμε ως κοινωνίες και για νέες πανδημίες στο μέλλον.

Δ. Η ειδική συνθήκη της πανδημίας

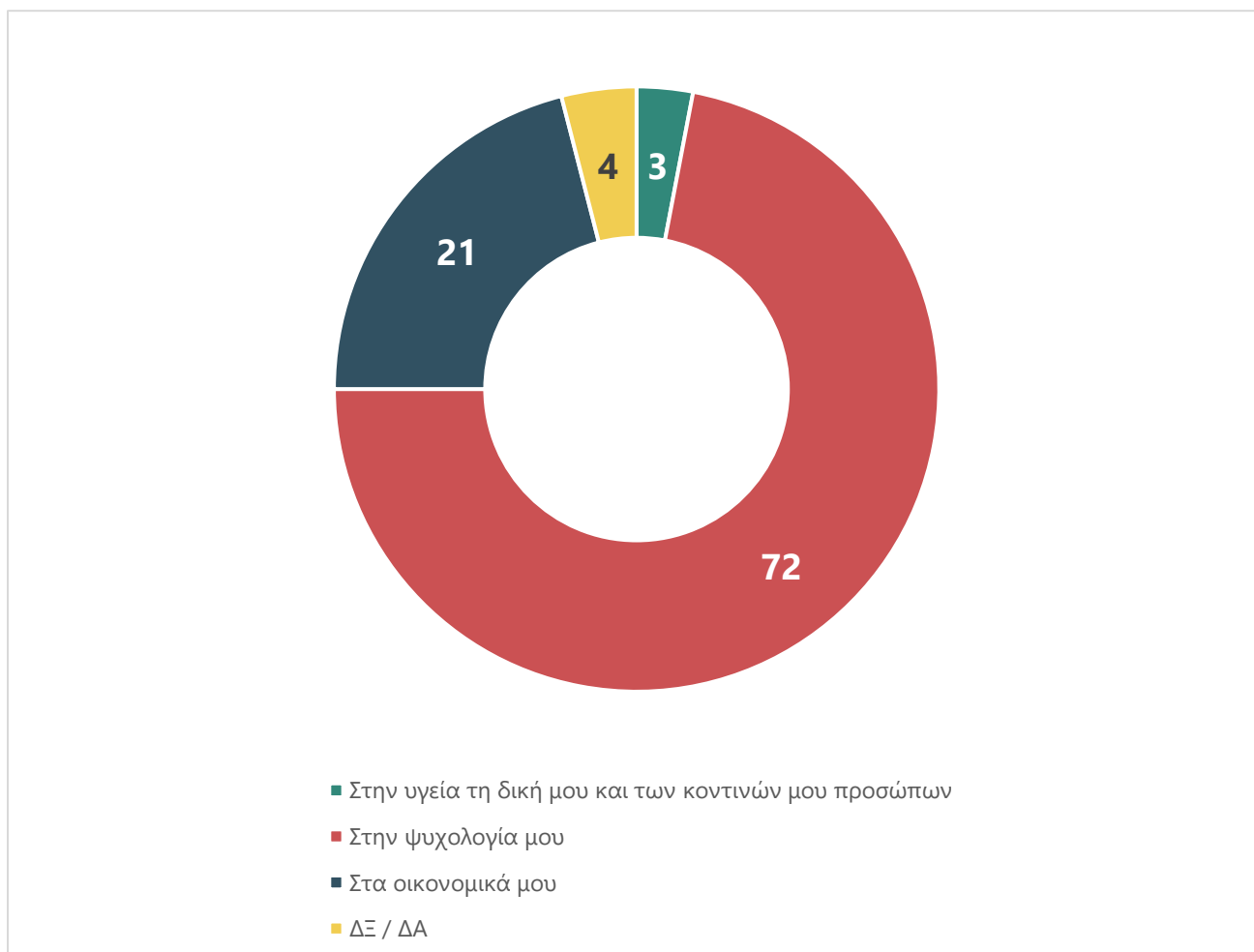
Ηδη στην προηγούμενη ενότητα είδαμε κάποιες ενδείξεις σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται οι νέοι και οι νέες στη χώρα μας την πανδημία και τις συνέπειές της. Ωστόσο, **στο φετινό «κύμα» της έρευνάς μας επιλέξαμε να εισάγουμε και ένα σύντομο τμήμα ειδικά και ρητά αφιερωμένο στην πανδημία**, για δύο λόγους : Πρώτον, η πανδημία αποτελεί χωρίς αμφιβολία ένα **κορυφαίας σημασίας γεγονός**, που επιδρά σε όλους τους τομείς της ζωής και λειτουργεί ως καταλύτης μετασχηματισμών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζει σημαντικά την πρόσληψη του κόσμου από τους ανθρώπους, τις αξιολογήσεις και τις προτεραιότητές τους, ατομικές και συλλογικές – επίδραση πολύ σημαντικότερη αν μιλάμε για νέους ανθρώπους, των οποίων η προσωπικότητα είναι πολύ πιο εύπλαστη και ανοιχτή σε εξωτερικές επιδράσεις. Δεύτερον, **η νεολαία ειδικά στη χώρα μας βρέθηκε με κάποιον τρόπο στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης για την πανδημία**, αφού στοχοποιήθηκε ως «ανεύθυνη» και κατηγορήθηκε για τη

μετάδοση του ιού λόγω του τρόπου κοινωνικοποίησης, διασκέδασης, αλλά και κοινωνικής κινητοποίησής της. Ήταν λοιπόν εύλογο να δώσουμε το λόγο στους ίδιους τους νέους και τις νέες.

1. Η αθέατη όψη: Επιπτώσεις της πανδημίας στη νέα γενιά

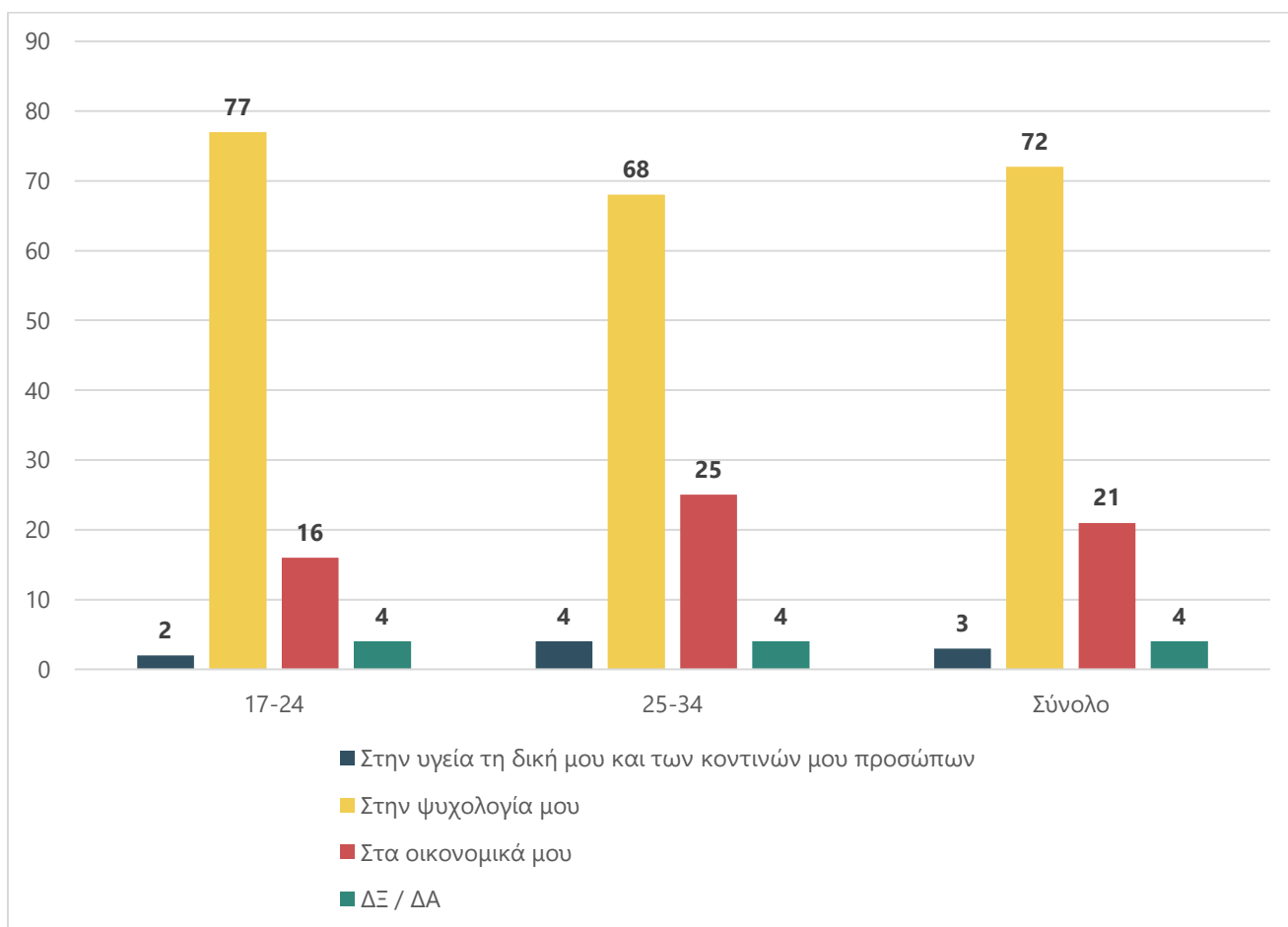
Έχει συχνά επισημανθεί στο δημόσιο λόγο η **τεράστια επίδραση της πανδημίας και των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης στην ψυχική κατάσταση και υγεία των πολιτών**, ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου υπάρχει παρατεταμένο lockdown. Είναι λοιπόν εύλογο μεν, σημαντικό ωστόσο, καθώς αφορά νέους ανθρώπους, το γεγονός ότι επτά στους δέκα ερωτώμενους/-ες στην έρευνά μας (**72%**) απάντησαν ότι **η πανδημία τους/τις έπληξε περισσότερο στην ψυχολογία τους** (Διάγραμμα 20).

Διάγραμμα 20 : Τομέας στον οποίο η πανδημία τους/τις έπληξε περισσότερο

Ένα επιπλέον στοιχείο με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι – αν και οι νέοι άνθρωποι προτάσσουν, όπως θα περίμενε κανείς, την επίπτωση της κοινωνικής αποστασιοποίησης στην ψυχολογία τους – οι **οικονομικές συνέπειες της πανδημίας** θεωρούνται σημαντικότερες από έναν στους/στις πέντε (**21%**). Και μάλιστα, ακόμα και στην μικρότερη ηλικιακή υποκατηγορία (17-24 ετών), δηλαδή μεταξύ των εφήβων και μετεφήβων, η επίδραση της πανδημίας στα οικονομικά τους προτάσσεται από το **16%** (Διάγραμμα 21), στοιχείο ενδεικτικό των σημαντικών οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν αρκετά νοικοκυριά, ώστε αυτά να έχουν γίνει σημαντικά αισθητά και στους νέους/στις νέες. Πρόκειται για μια εικόνα πολύ μακριά από αυτή των «ανέμελων» και «επιπόλαιων» νέων, που ενδιαφέρονται μόνο για το πώς δεν θα χάσουν τις συνήθειες και τη διασκέδασή τους (χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητα μεμπτή επιδίωξη βέβαια).

Διάγραμμα 21 : Τομέας στον οποίο η πανδημία τους/τις έπληξε περισσότερο ανά ηλικιακή υποκατηγορία (17-24 vs 25-34)

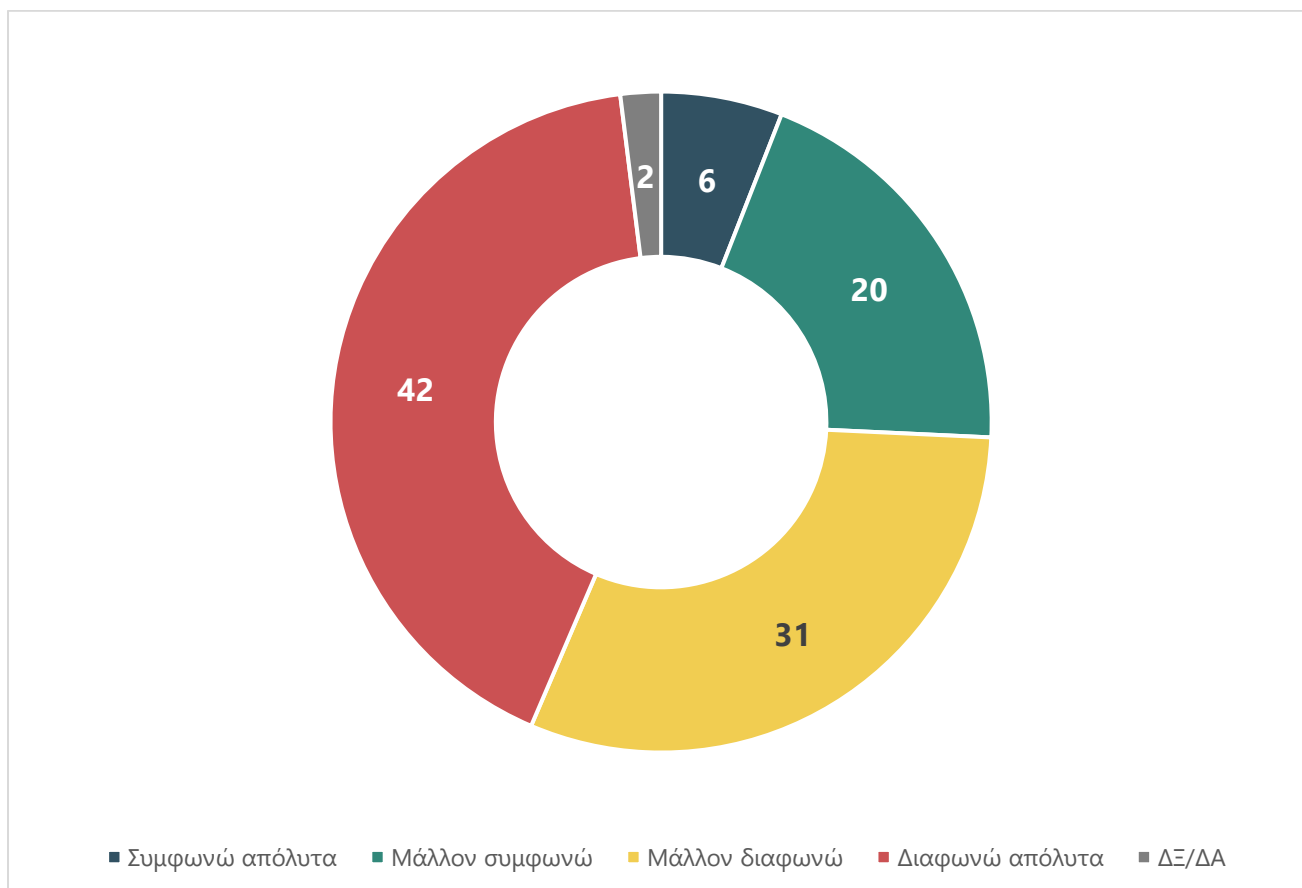
2. Απόψεις για και με αφορμή την πανδημία

Έκτοτε από την πανδημία και με αφορμή τα **επίδικα** που η διαχείρισή της στην Ελλάδα και διεθνώς έφερε στο προσκήνιο έχει δημιουργηθεί σημαντική **δημόσια συζήτηση** – από θέματα συμμόρφωσης με τα μέτρα και ιεράρχησης των κοινωνικών προτεραιοτήτων, μέχρι ζητήματα ευρύτερης πολιτικής αξίας, όπως ο ρόλος του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα κ.ο.κ. Στο πλαίσιο αυτό, ζητήσαμε στην έρευνά μας από τους ερωτώμενους και τις ερωτώμενες την άποψή τους σε σχέση με διλήμματα και θέσεις που διατυπώνονται στο δημόσιο λόγο.

ι. Θεωρούν οι νέοι/οι νέες τους εαυτούς τους «ανεύθυνους/-ες»;

Όπως ενδεχομένως θα περίμενε κανείς, οι νέοι και οι νέες στη μεγάλη τους πλειοψηφία (**73%**) **δεν συμφωνούν με τη διαδεδομένη – και μέσω του επίσημου λόγου των κυβερνητικών αξιωματούχων και των ΜΜΕ – άποψη ότι φέρονται ανεύθυνα και έχουν μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης ως προς τη μετάδοση του κορονοϊού** σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους και τις μεγαλύτερες ([Διάγραμμα 22](#)). Αυτό αντίθετα που είναι ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι περίπου ένας στους/στις τέσσερις (**26%**) φαίνεται πως αποδέχεται ή έχει ενσωματώσει την κριτική που ασκείται στη νέα γενιά συλλογικά. Φυσικά, πρόκειται για μια γενική εκτίμηση για τη συμπεριφορά των νέων, επομένως δεν είναι σαφές εάν αυτή η αποδοχή της κριτικής περί «ανευθυνότητας» ενέχει και στοιχεία προσωπικής αυτοκριτικής των συγκεκριμένων ερωτώμενων ούτε σε ποιο βαθμό στηρίζεται σε δεδομένα συμπεριφοράς των συγκεκριμένων ερωτώμενων ή/και του προσωπικού τους περίγυρου ή αποτελεί γενική κρίση.

Διάγραμμα 22 : "Οι νέοι άνθρωποι φέρονται πιο ανεύθυνα από τα μεγαλύτερα άτομα και άρα έχουν μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης ως προς την μετάδοση του κορονοϊού" - Βαθμός συμφωνίας

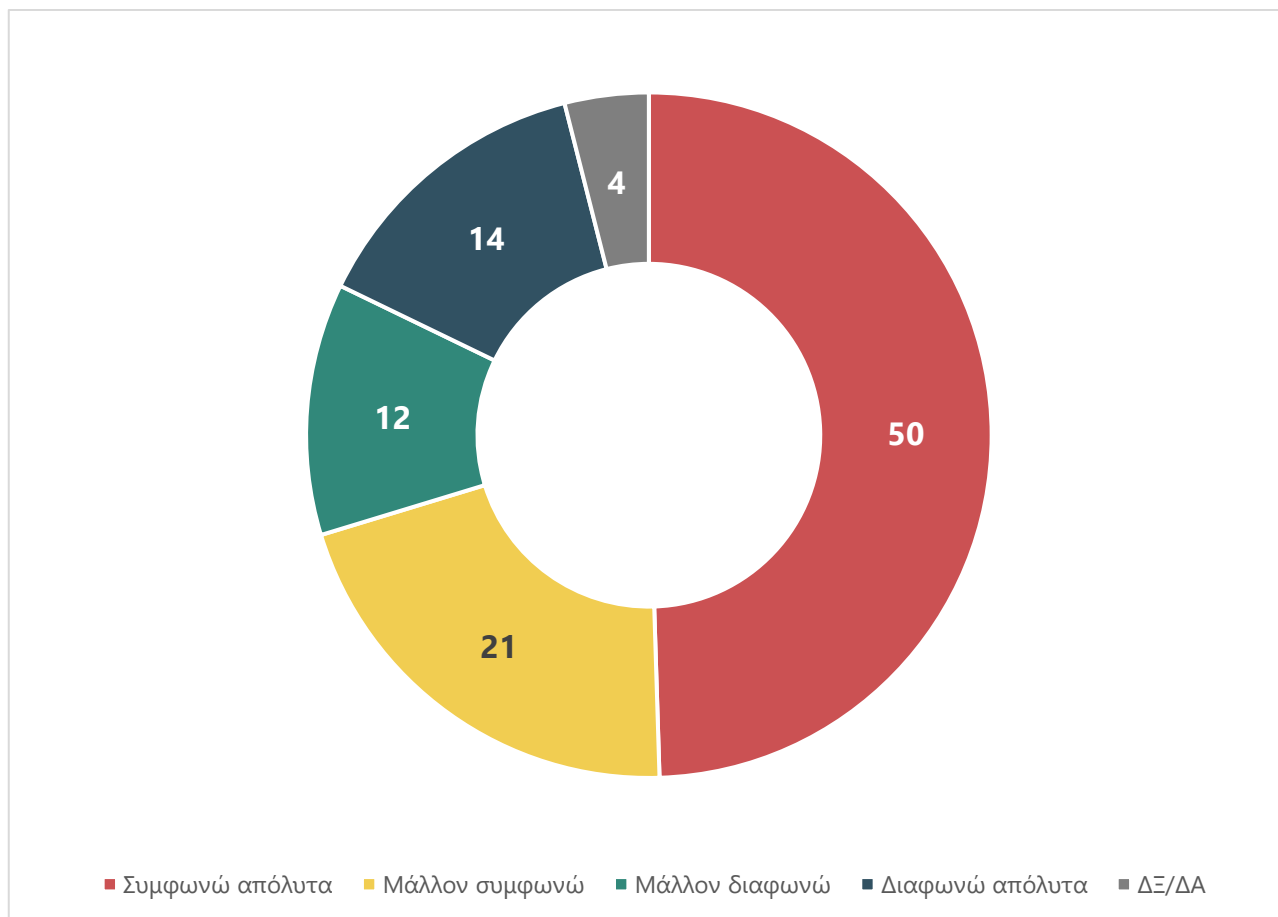

ii. Τι (πρέπει να) επικρατεί στη σύγκρουση υγειονομικής προστασίας και δημοκρατίας;

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι νέοι και οι νέες φαίνεται να έχουν με μεγάλη πλειοψηφία (71%) απαντήσει στο δίλημμα υγειονομική προστασία ή δημοκρατικά δικαιώματα, τοποθετούμενοι/-ες **υπέρ της άποψης ότι «ακόμα και μέσα στην πανδημία δεν πρέπει να θίγονται βασικά δημοκρατικά δικαιώματα, όπως οι διαδηλώσεις για κάποιο σημαντικό ζήτημα, εφ’ όσον τηρούνται τα μέτρα προστασίας (μάσκες κ.λπ.)»** (Διάγραμμα 23). Πρόκειται εξάλλου για κάτι που απέδειξαν και έμπρακτα τις μέρες που ακολούθησαν τη διεξαγωγή της έρευνάς μας, συμμετέχοντας μαζικά σε διαμαρτυρίες για την αστυνομική αυθαιρεσία στη Νέα Σμύρνη και σε πολλές γειτονιές της Αθήνας κυρίως, αλλά και άλλων πόλεων. Είναι ένα σημαντικό εύρημα, ειδικά σε μία περίοδο όπου οι διαδηλώσεις στοχοποιούνται στο δημόσιο λόγο ως σχεδόν αποκλειστική αιτία αποτυχίας του lockdown, το οποίο δείχνει **την ικανότητα της νέας γενιάς να**

πραγματοποιεί με ψυχραιμία και θεσμική ωριμότητα σταθμίσεις των έννομων αγαθών, μακριά τόσο από ανεύθυνες προσεγγίσεις, όσο και από έναν ηθικό πανικό επικίνδυνο για τη δημοκρατία μακροπρόθεσμα.

Διάγραμμα 23 : "Ακόμα και μέσα στην πανδημία δεν πρέπει να θίγονται βασικά δημοκρατικά δικαιώματα, όπως οι διαδηλώσεις για κάποιο σημαντικό ζήτημα, εφ' όσον τηρούνται τα μέτρα προστασίας (μάσκες κ.λπ.)" - Βαθμός συμφωνίας

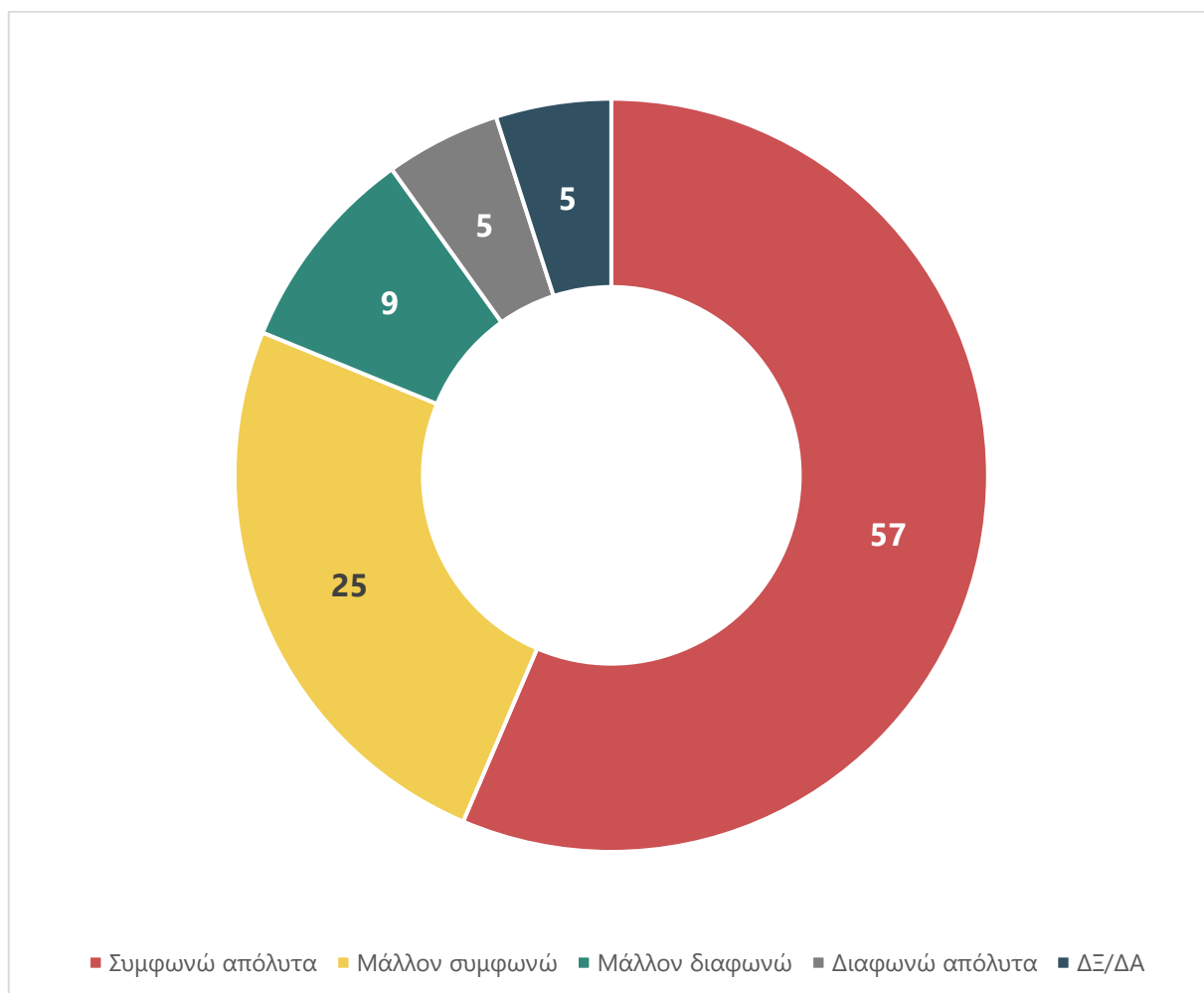

iii. Σε ποιον ανήκει η έρευνα και η επιστήμη;

Η πανδημία έφερε στο προσκήνιο – κυρίως λόγω των αρρυθμιών στην πρόοδο του εμβολιασμού, αλλά και των ανισοτήτων στην πρόσβαση στο εμβόλιο και του λεγόμενου «εθνικισμού των εμβολίων» – το ερώτημα των πατεντών στα φάρμακα και τα εμβόλια. Έχοντας αυτό υπόψη, και μάλιστα θέτοντας το ερώτημα με ευρύτερο τρόπο στην έρευνά μας και όχι αποκλειστικά περιορισμένο στο ζήτημα των εμβολίων, αλλά μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της πανδημίας, είναι πολύ ενδιαφέρον το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία

(82%) των νέων ανθρώπων απάντησε ότι «συμφωνεί απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνεί» με την άποψη ότι «η επιστήμη, η έρευνα και τα αποτελέσματά τους θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κοινό αγαθό και να μην ανήκουν σε ιδιωτικές εταιρίες» (Διάγραμμα 24).

Διάγραμμα 24 : "Η επιστήμη, η έρευνα και τα αποτελέσματά τους θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κοινό αγαθό και να μην ανήκουν σε ιδιωτικές εταιρίες" - Βαθμός συμφωνίας

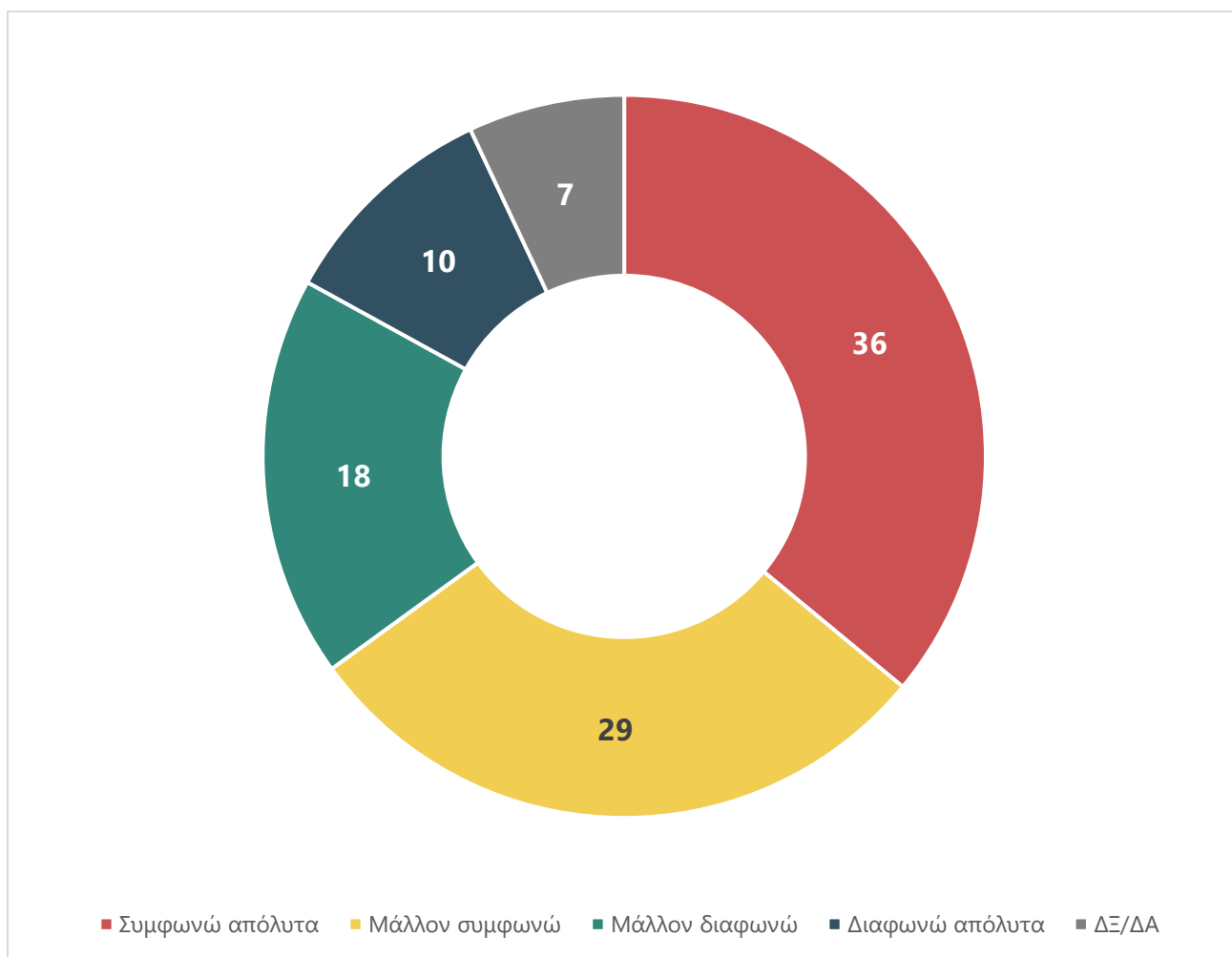

iv. Πόσο αξιόπιστος είναι στα «δύσκολα» ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας;

Ένα τελευταίο ερώτημα που θέσαμε στους ερωτώμενους και στις ερωτώμενες στο πλαίσιο της έρευνάς μας ήταν το ζήτημα του ρόλου του δημόσιου τομέα και τα συμπεράσματά τους γύρω από αυτόν, με αφορμή την εμπειρία της πανδημίας. Το 65% δήλωσε ότι «συμφωνεί απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνεί» με την άποψη ότι

«η πανδημία απέδειξε ότι σε κρίσιμες στιγμές τη λύση δίνει ο δημόσιος τομέας και οι υπηρεσίες του, όπως το δημόσιο σύστημα υγείας» (Διάγραμμα 25). Πρόκειται για ένα στοιχείο που δείχνει ότι η νέα γενιά, με εμπειρίες πολύ διαφορετικές από τις προηγούμενες και ζώντας σε συνθήκες διαρκούς κρίσης και γενικευμένης επισφάλειας, δείχνει εμπιστοσύνη στο δημόσιο τομέα, παρά τη διαρκή απαξίωση των υπηρεσιών του, αλλά και την συστηματική συκοφάντησή του ως αναποτελεσματικού, βραδυκίνητου κ.ο.κ., και κυρίως στο δημόσιο Εθνικό Σύστημα Υγείας.

Διάγραμμα 25 : "Η πανδημία απέδειξε ότι σε κρίσιμες στιγμές τη λύση δίνει ο δημόσιος τομέας και οι υπηρεσίες του, όπως το δημόσιο σύστημα υγείας" - Βαθμός συμφωνίας

Ε. Τι πιστεύουν; Πολιτικό ενδιαφέρον, πολιτική συμμετοχή και εγγύτητα προς τα κόμματα

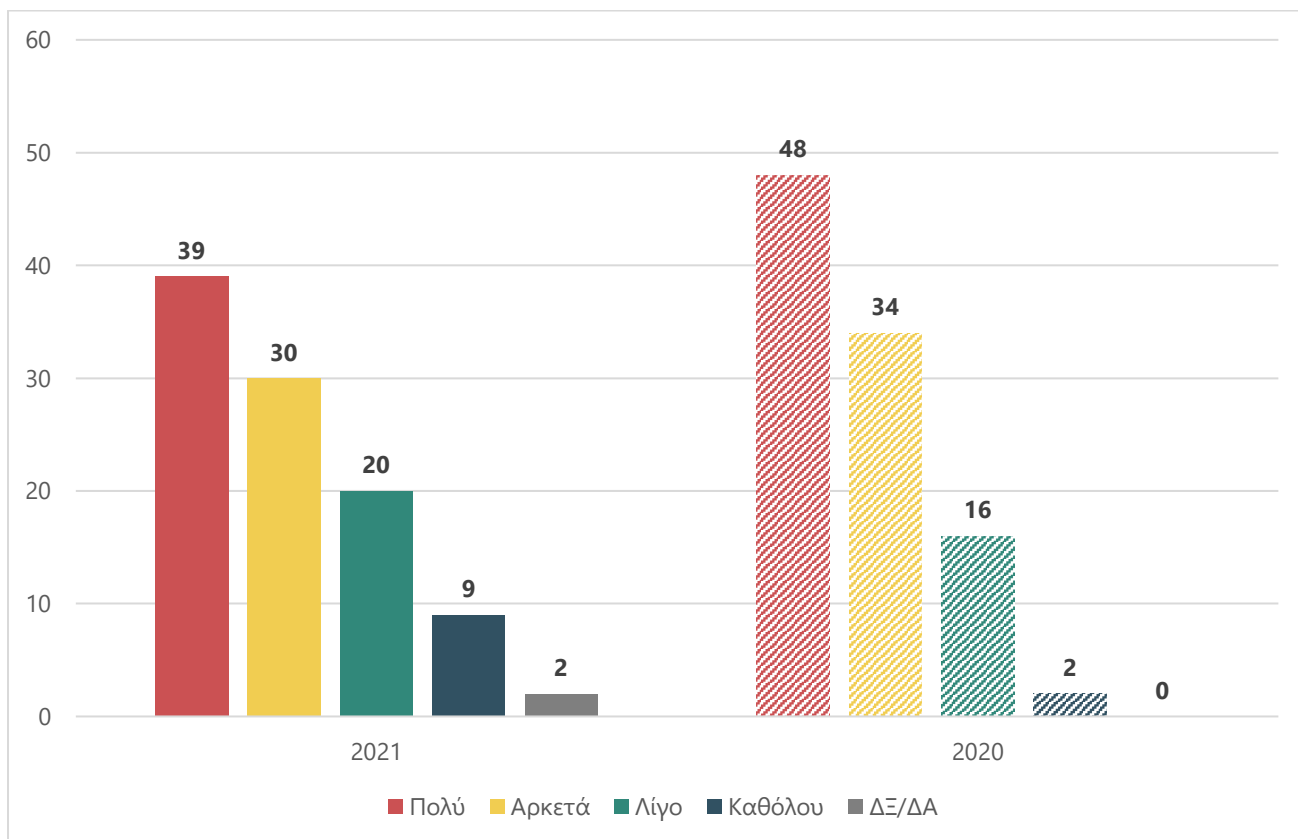
Στην ενότητα αυτή θα δούμε ορισμένα πιο πολιτικά, με τη στενή έννοια του όρου, μεγέθη με βάση τις απαντήσεις των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών στην έρευνά μας. Όπως επισημάναμε τόσο στην εισαγωγή όσο και στην ανάλυση της περσινής (2020) έρευνας **Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις & πολιτική συμπεριφορά**, είναι εξαιρετικά σημαντικό το γεγονός ότι για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά τα ευρήματά μας περιγράφουν **μια νεολαία πολιτικά ενεργή, και μάλιστα σε προοδευτική και αριστερή κατεύθυνση**.

1. Η πολιτική δεν είναι «σκουριασμένη». Πολιτικό ενδιαφέρον στους νέους και στις νέες.

Ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα του προηγούμενου, πρώτου «κύματος» (2020) της έρευνάς μας ήταν το **εντυπωσιακά υψηλό ενδιαφέρον που καταγράφηκε μεταξύ των νέων ανθρώπων για την πολιτική**. Στο τρέχον, δεύτερο «κύμα» ένα χρόνο μετά, το υψηλό αυτό ενδιαφέρον επιβεβαιώνεται, με το **69%** να δηλώνει ότι ενδιαφέρεται «πολύ» ή «αρκετά» για την πολιτική (Διάγραμμα 26)¹². Πρόκειται για ένα εύρημα που διαψεύδει πλήρως την καθιερωμένη εικόνα της αδιάφορης και απαθούς πολιτικά νεολαίας και έχει ιδιαίτερη σημασία στην τρέχουσα περίοδο όπου απόψεις που θεωρούν συλλήβδην την πολιτική ως ξεπερασμένη τείνουν να κυριαρχήσουν.

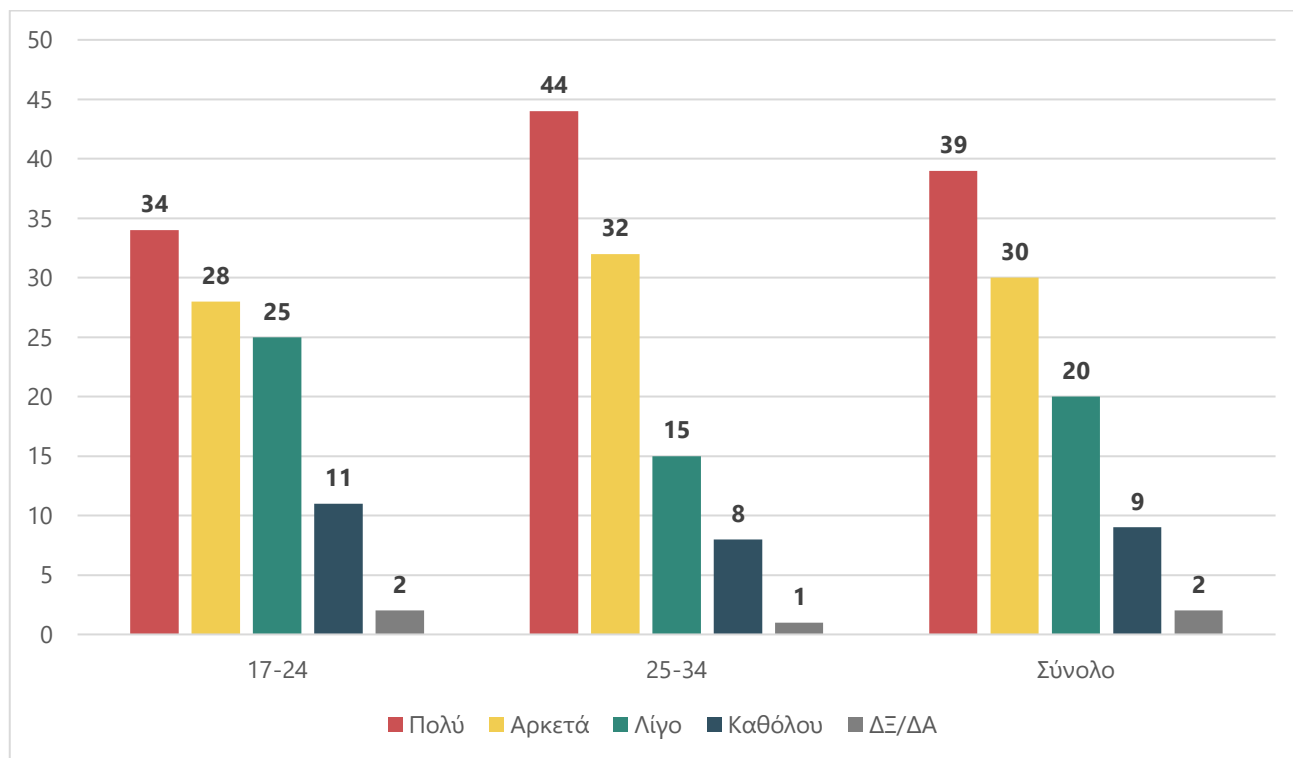
¹² Όπως προαναφέρθηκε, σε όλες τις πολιτικές έρευνες – και κυρίως σε εκείνες, όπως εν προκειμένω, όπου οι ερωτώμενοι/-ες οικειοθελώς δίνουν τη διεύθυνση του e-mail τους σε κάποια εταιρία προκειμένου να μετέχουν στις έρευνές της – υπάρχει υπερεκπροσώπηση (bias) εκείνων που ενδιαφέρονται για την πολιτική. Ωστόσο, ακόμα και με αυτό το δεδομένο υπόψη, το προαναφερόμενο ποσοστό είναι ιδιαίτερα υψηλό και δεν επιδέχεται μεθοδολογικής εξήγησης.

Διάγραμμα 26 : Ενδιαφέρον για την πολιτική (2021 vs 2020)

Ασφαλώς, πρέπει να σημειωθεί ότι παρατηρείται μια **σχετική μείωση σε σύγκριση με το 2020**, η οποία επιδέχεται δύο ερμηνειών : Η **πρώτη ερμηνεία** είναι αμιγώς **μεθοδολογική**. Όπως προαναφέραμε, στην έρευνα του 2021 είναι πολύ περισσότεροι σε σύγκριση με την αντίστοιχη του 2020 οι ερωτώμενοι της ηλικιακής κατηγορίας 17-24 ετών, οι οποίοι εξ ορισμού λόγω του (πολύ) νεαρού της ηλικίας τους έχουν (σχετικά πάντοτε) μικρότερο ενδιαφέρον για την πολιτική (Διάγραμμα 27), γεγονός που επηρεάζει και το συνολικό αποτέλεσμα. Η **δεύτερη ουσιαστική εξήγηση** έχει οπωσδήποτε να κάνει με τη συνθήκη της πανδημίας και της απομόνωσης, αλλά και του πρωταρχικού φόβου για την (βιολογική και οικονομική) επιβίωση του στενού πυρήνα των οικείων, που οδηγούν στην **επικράτηση του ατομικού και του οικογενειακού έναντι του καθολικού, του κοινωνικού**. Είναι όμως εξαιρετικά πιθανό αυτή η μεταβολή να οφείλεται και στα **αρνητικά συναισθήματα** (ιδίως την απογοήτευση και την αηδία) που είδαμε παραπάνω ότι κυριαρχούν μεταξύ των νέων ανθρώπων σε σχέση με την πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας.

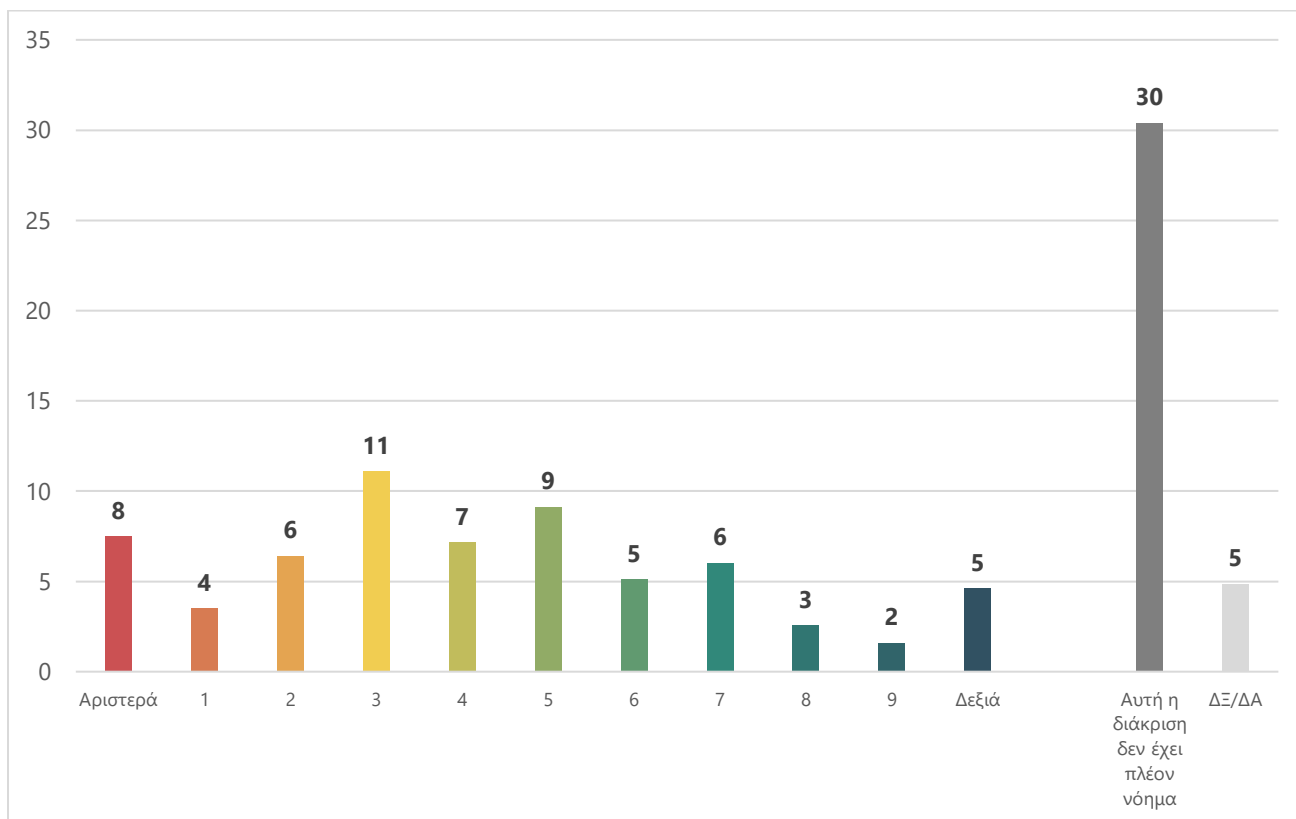
Διάγραμμα 27 : Ενδιαφέρον για την πολιτική ανά ηλικιακή υποκατηγορία (17-24 vs 25-34)

2. Τοποθέτηση στα αριστερά του πολιτικού φάσματος, αλλά με «αστερίσκους»

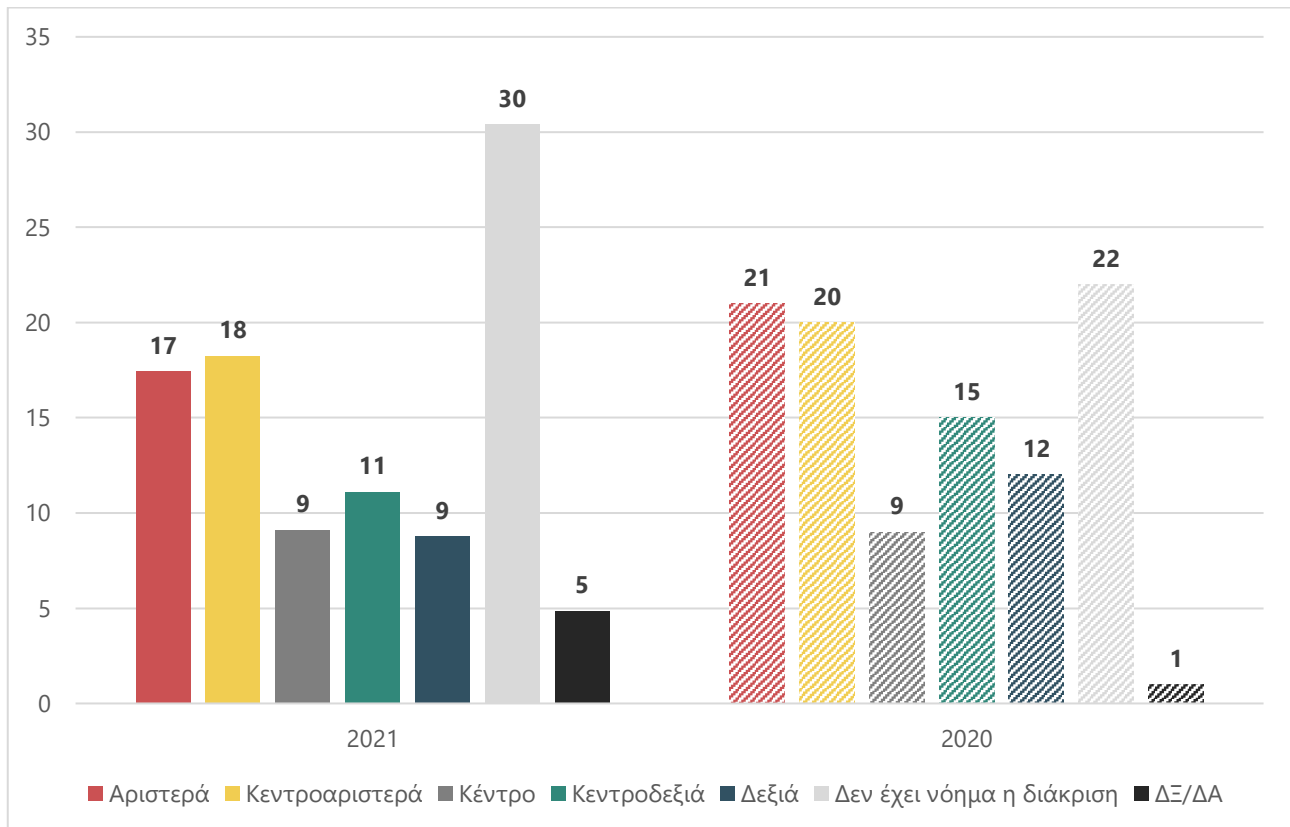
Επιβεβαιώνοντας την τάση που καταγράψαμε και στο πρώτο «κύμα» της έρευνάς μας το 2020, και στο παρόν δεύτερο «κύμα» ένα χρόνο μετά, **οι νέοι και οι νέες αυτοτοποθετούνται περισσότερο προς τα αριστερά του πολιτικού φάσματος (και μάλιστα περισσότερο προς τα αριστερά σε σχέση με το 2020)**. Συγκεκριμένα, στη γνωστή κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς, όπου το 0 σημαίνει απόλυτη τοποθέτηση στα «Αριστερά» και το 10 απόλυτη τοποθέτηση στα «Δεξιά», η μέση αυτοτοποθέτηση του δείγματός μας είναι στο **4,29** (έναντι 4,45 το 2020) ενώ η επικρατούσα τιμή είναι το **3** (Διάγραμμα 28).

Διάγραμμα 28 : Αυτοτοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς

Παρά το γεγονός ότι η αυτοτοποθέτηση προς τα αριστερά του πολιτικού φάσματος έχει, ασφαλώς, την αξία της, είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι περίπου ένας στους/στις τρεις (**30%**) δηλώνει ότι **δεν έχει νόημα η διάκριση Αριστεράς-Δεξιάς**, ποσοστό μάλιστα αυξημένο σε σύγκριση με το 2020 (Διάγραμμα 29). Ομαδοποιώντας κανείς τις (αριθμητικές) απαντήσεις αυτοτοποθέτησης στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς σύμφωνα με τις κλασικές κατηγορίες της Αριστεράς (0-2 του άξονα), της Κεντροαριστεράς (3-4), του Κέντρου (5), της Κεντροδεξιάς (6-7) και της Δεξιάς (8-10), ώστε να είναι ευχερής η σύγκριση με το προηγούμενο «κύμα» της έρευνας του 2020, παρατηρεί ότι η μόνη κατηγορία που παρουσιάζει αύξηση είναι ακριβώς η απάντηση ότι η διάκριση Αριστεράς-Δεξιάς «δεν έχει πλέον νόημα».

Διάγραμμα 29 : Αυτοτοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (κατηγοριοποιημένες απαντήσεις) / 2021 vs 2020

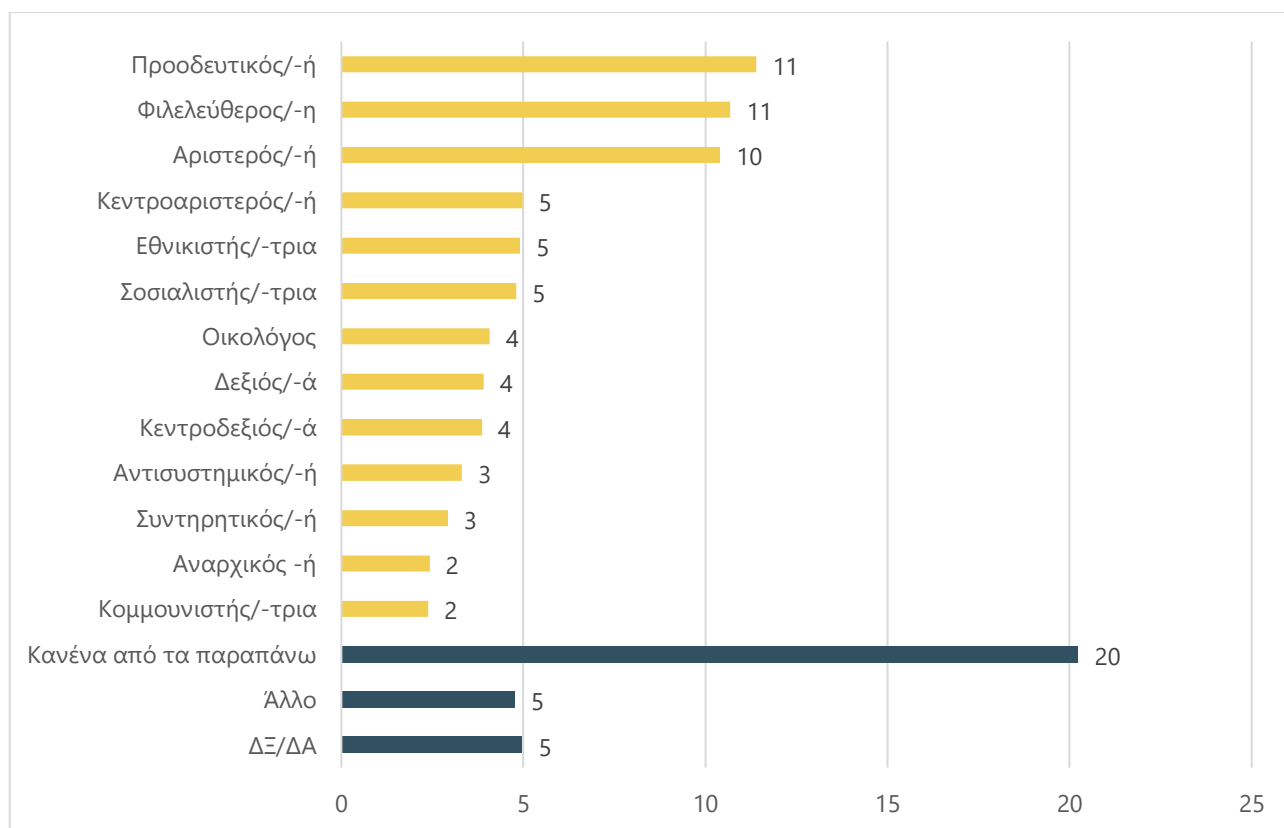

Βέβαια, μεταξύ όσων πράγματι τοποθετούνται στον άξονα, η Αριστερά έχει μικρότερες απώλειες γι' αυτό και επικρατεί ενισχύοντας τα ήδη υπαρκτά αριστερόστροφα χαρακτηριστικά που επισημάναμε. Ωστόσο, η μεγάλη πρόκληση και για τους κοινωνικούς επιστήμονες, αλλά και για τα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις είναι η ερμηνεία αυτής της απόρριψης της διάκρισης Αριστεράς και Δεξιάς. Προφανώς ο χώρος γι' αυτό δεν είναι η παρούσα έρευνα, θα περιοριστούμε λοιπόν να υπογραμμίσουμε ότι, όπως είδαμε ήδη και θα δούμε και σε άλλα ευρήματα της έρευνάς μας, η απόρριψη της διάκρισης Αριστεράς-Δεξιάς δεν σημαίνει ότι οι νέοι και οι νέες απορρίπτουν και το περιεχόμενο αυτών των εννοιών, τα μεγάλα διακυβεύματα που παραδοσιακά συγκροτούν και διακρίνουν την Αριστερά από τη Δεξιά.

3. Πολιτικές ταυτότητες : Προοδευτικοί/-ές, Φιλελεύθεροι/-ες, Αριστεροί/-ές

Στο προηγούμενο «κύμα» της έρευνάς μας ζητήσαμε από τους νέους και τις νέες να τοποθετηθούν θετικά ή αρνητικά για μια σειρά ιδεολογιών ή ιδεολογικά φορτισμένων εννοιών. Σε αυτό το «κύμα» επιλέξαμε να τους ζητήσουμε να αυτοπροσδιοριστούν πολιτικά δίνοντάς τους μία ευρεία επιλογή πιθανών ταυτοτήτων με ιδεολογικό/πολιτικό περιεχόμενο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 30, τις περισσότερες επιλογές συγκέντρωσαν οι επιλογές «προοδευτικός/-ή» (11%), «φιλελεύθερος/-η» (11%) και «αριστερός/-ή» (10%). Ωστόσο, η με διαφορά επικρατέστερη επιλογή ήταν το «κανένα από τα παραπάνω» (20%), στοιχείο απολύτως συμβατό με την άρνηση αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς που εντοπίσαμε παραπάνω.

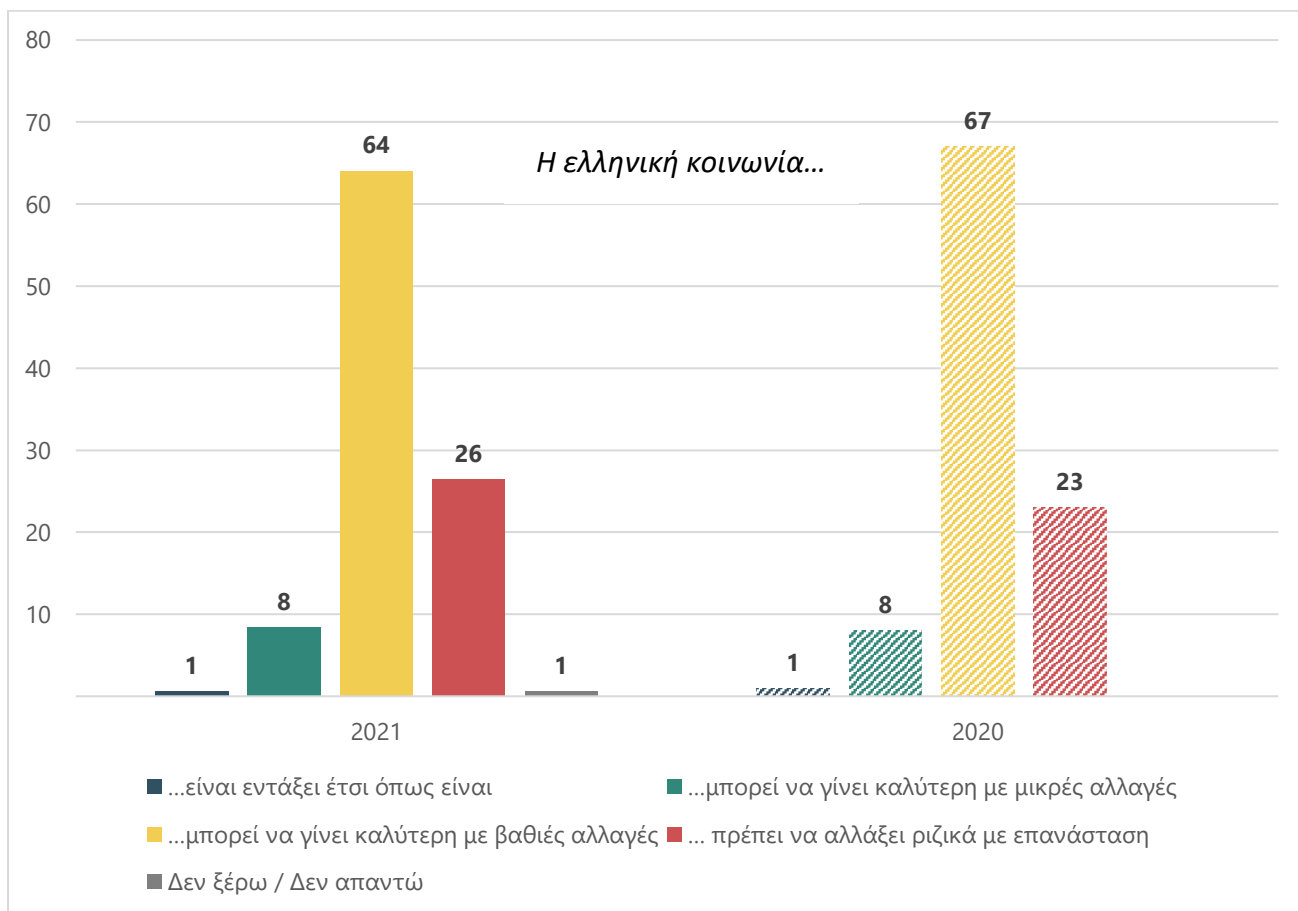
Διάγραμμα 30 : Πολιτικός αυτοπροσδιορισμός

4. Βαθιές – ή και επαναστατικές – κοινωνικές αλλαγές

Στο τρέχον «κύμα» της έρευνάς μας επανέρχεται – και μάλιστα με ελαφρά ενισχυμένο το σκέλος όσων ζητούν ριζικές αλλαγές με επανάσταση – το υψηλό ποσοστό των νέων (91%) που ζητούν **βαθιές ή και ριζικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία** (Διάγραμμα 31). Πρόκειται με άλλα λόγια για μια σχεδόν ομόφωνη διαπίστωση των νέων ότι τα πράγματα στην ελληνική κοινωνία δεν είναι ικανοποιητικά, αλλά και για ένα ηχηρό αίτημα κοινωνικής αλλαγής με ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά.

Διάγραμμα 31 : Εκτιμήσεις για την ελληνική κοινωνία - Αιτήματα κοινωνικής αλλαγής (2021 vs 2020)

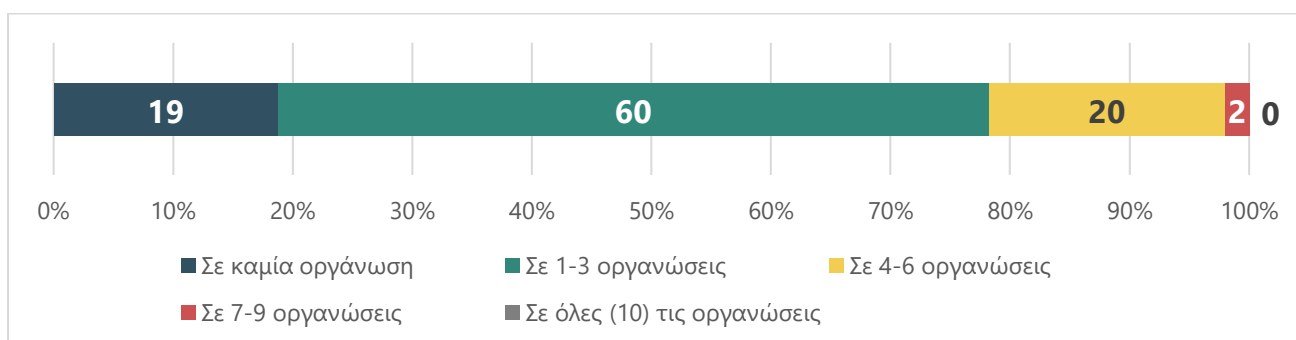

5. Κοινωνική και πολιτική συμμετοχή και κινητοποίηση

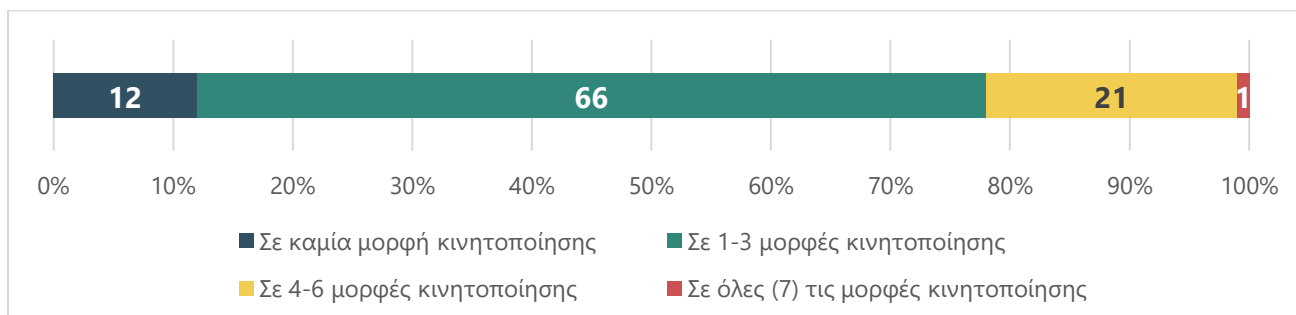
Ένα από τα κεντρικά ερωτήματα που μας απασχολούσε κατά τον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας ήταν το κατά πόσο οι νέοι και οι νέες έχουν διάθεση συμμετοχής σε οργανώσεις και κινητοποιήσεις κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα – και τι είδους. Για τη μελέτη του θέματος αυτού απευθύναμε στους συμμετέχοντες/στις συμμετέχουσες στην έρευνα δύο σχετικά ερωτήματα : Πρώτον, αν συμμετέχουν ήδη ή αν θα συμμετείχαν σε μία σειρά από οργανώσεις και, δεύτερον, αν συμμετέχουν ήδη ή αν θα συμμετείχαν σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτικής διαμαρτυρίας και δράσεις.

Στη βάση των απαντήσεων αυτών διαμορφώσαμε κατ' αρχήν δύο δείκτες που μας δίνουν μια γενική, ποσοτικού χαρακτήρα εικόνα : Έναν δείκτη συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε οργανώσεις σε κλίμακα 0-10, ανάλογα με το σε πόσες κατηγορίες οργανώσεων δηλώνει ότι συμμετέχει ή θα συμμετείχε ο κάθε ερωτώμενος/-η (Διάγραμμα 32), η μέση τιμή του οποίου είναι 2,17 και η επικρατούσα τιμή το 2, καθώς και έναν δείκτη συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε δράσεις, σε κλίμακα 0-7, ανάλογα με το σε πόσες κατηγορίες κοινωνικών/πολιτικών δράσεων δηλώνει ότι συμμετέχει ή θα συμμετείχε ο κάθε ερωτώμενος/-η, η μέση τιμή του οποίου με βάση τις απαντήσεις είναι 2,23 και η επικρατούσα τιμή το 1 (Διάγραμμα 33).

Διάγραμμα 32 : Δείκτης συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε οργανώσεις (κλίμακα 0-10)

Διάγραμμα 33 : Δείκτης συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε δράσεις (κλίμακα 0-7)

Αναλυτικότερα, στο σκέλος κατ' αρχήν που αφορά τη συμμετοχή σε επιμέρους κατηγορίες οργανώσεων, με δεδομένη τη συζήτηση περί της **κρίσης του κομματικού φαινομένου** – η οποία ωστόσο δεν φαίνεται να αποτυπώνεται πλήρως στις απαντήσεις των νέων που συμμετείχαν στην έρευνά μας – είναι εύλογο να αναρωτιέται κανείς **αν διαφαίνεται κάποια άλλη τάση που θα μπορούσε να οργανώνει και να κινητοποιεί τη νεότερη γενιά**. Από τα ευρήματά μας και τη σύγκριση με τα αντίστοιχα ευρήματα του 2020 παρατηρούμε τα εξής (Διάγραμμα 34) :

Πρώτον, υπάρχει μία **γενική υποχώρηση – μικρής όμως κλίμακας – της διαθεσιμότητας** συμμετοχής σε οργανώσεις, πιθανότατα σχετική με την επίδραση της πανδημίας και των συνθηκών απομόνωσης που αναφέραμε και νωρίτερα.

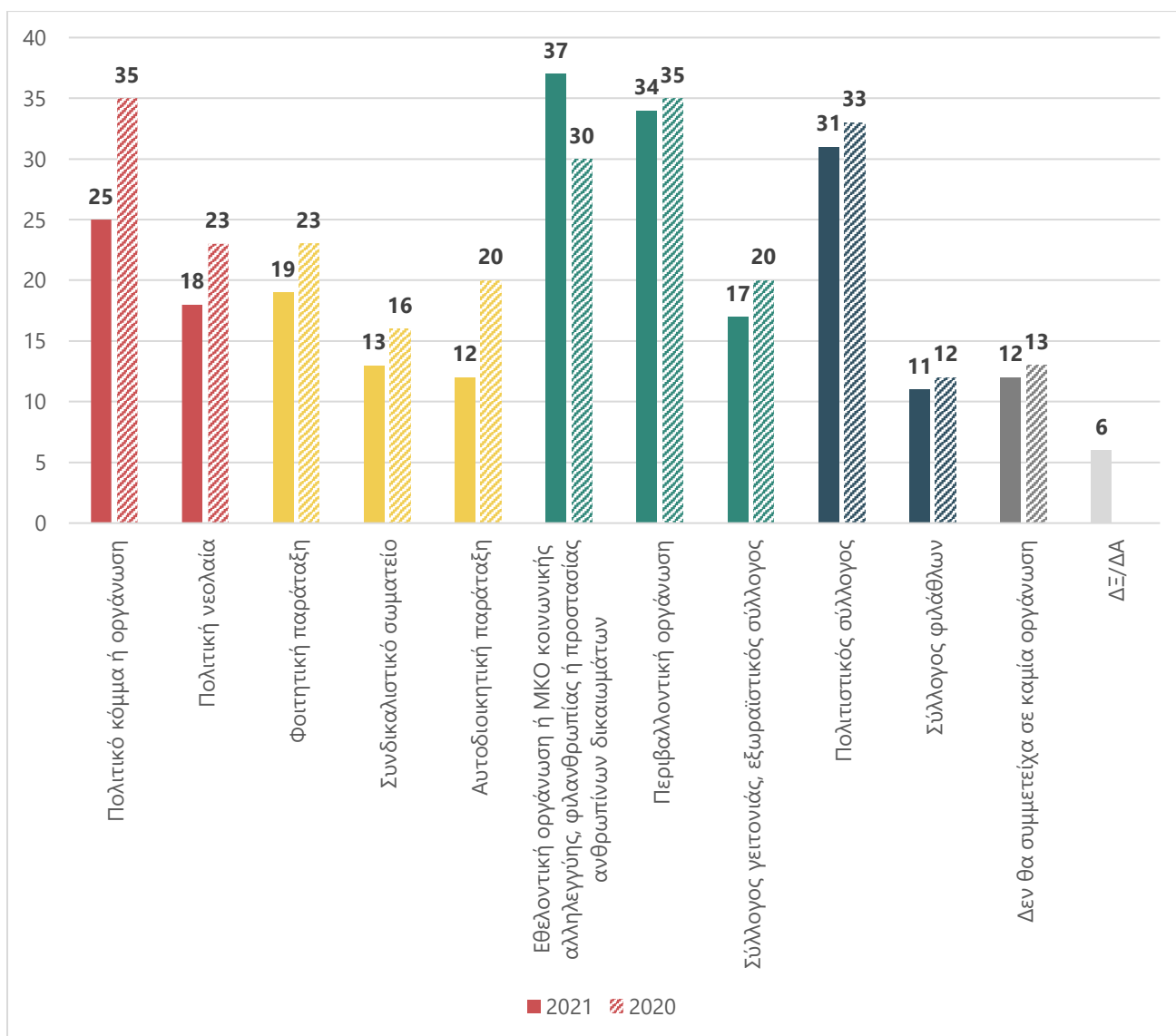
Δεύτερον, **τις περισσότερες προτιμήσεις συγκεντρώνουν οργανώσεις «κοινωνικού χαρακτήρα»**, με τις εθελοντικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις στους τομείς της αλληλεγγύης, της φιλανθρωπίας και της προστασίας των δικαιωμάτων να προηγούνται με **37%** των ερωτώμενων να δηλώνει ότι συμμετέχει ήδη ή θα συμμετείχε σε κάτι τέτοιο, με τις περιβαλλοντικές οργανώσεις να ακολουθούν με **34%**. Το γεγονός μάλιστα ότι οι εθελοντικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις αλληλεγγύης κ.λπ. είναι η μόνη κατηγορία οργανώσεων που σημείωσε αύξηση σε σύγκριση με το 2020, αποτελεί μια σαφή έκφραση της ανάγκης των νέων να στηρίξουν **έμπρακτα** τους συνανθρώπους τους σε συνθήκες πολλαπλής κρίσης ή, με άλλα λόγια, **μια ένδειξη υποχώρησης του πολιτικού μπροστά στο κοινωνικό**.

Τρίτον, σε ό,τι αφορά ειδικότερα **τα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις, πρέπει να σημειωθεί ότι παραμένουν, έστω και με μειωμένη καταγραφή σε σύγκριση με το πολύ υψηλό (στην πρώτη θέση) ποσοστό του 2020, μεταξύ των πλέον «δημοφιλών» επιλογών των νέων**, αφού ένας/μία στους τέσσερις (**25%**) δηλώνουν ότι συμμετέχουν ή ότι θα συμμετείχαν σε πολιτικό κόμμα ή οργάνωση. Αντίθετα, πολύ χαμηλότερα στις επιλογές των ερωτώμενων καταγράφεται η συμμετοχή σε συνδικαλιστικό σωματείο (**13%**), γεγονός που επιβεβαιώνει την εικόνα περί **κρίσης του συνδικαλισμού**, αφού το ποσοστό των νέων που όχι μόνο συμμετέχουν αλλά δηλώνουν ότι δυνητικά θα συμμετείχαν σε σωματείο είναι σημαντικά μικρότερο ακόμα και από τον ήδη χαμηλό δείκτη συνδικαλιστικής πυκνότητας στη χώρα μας.

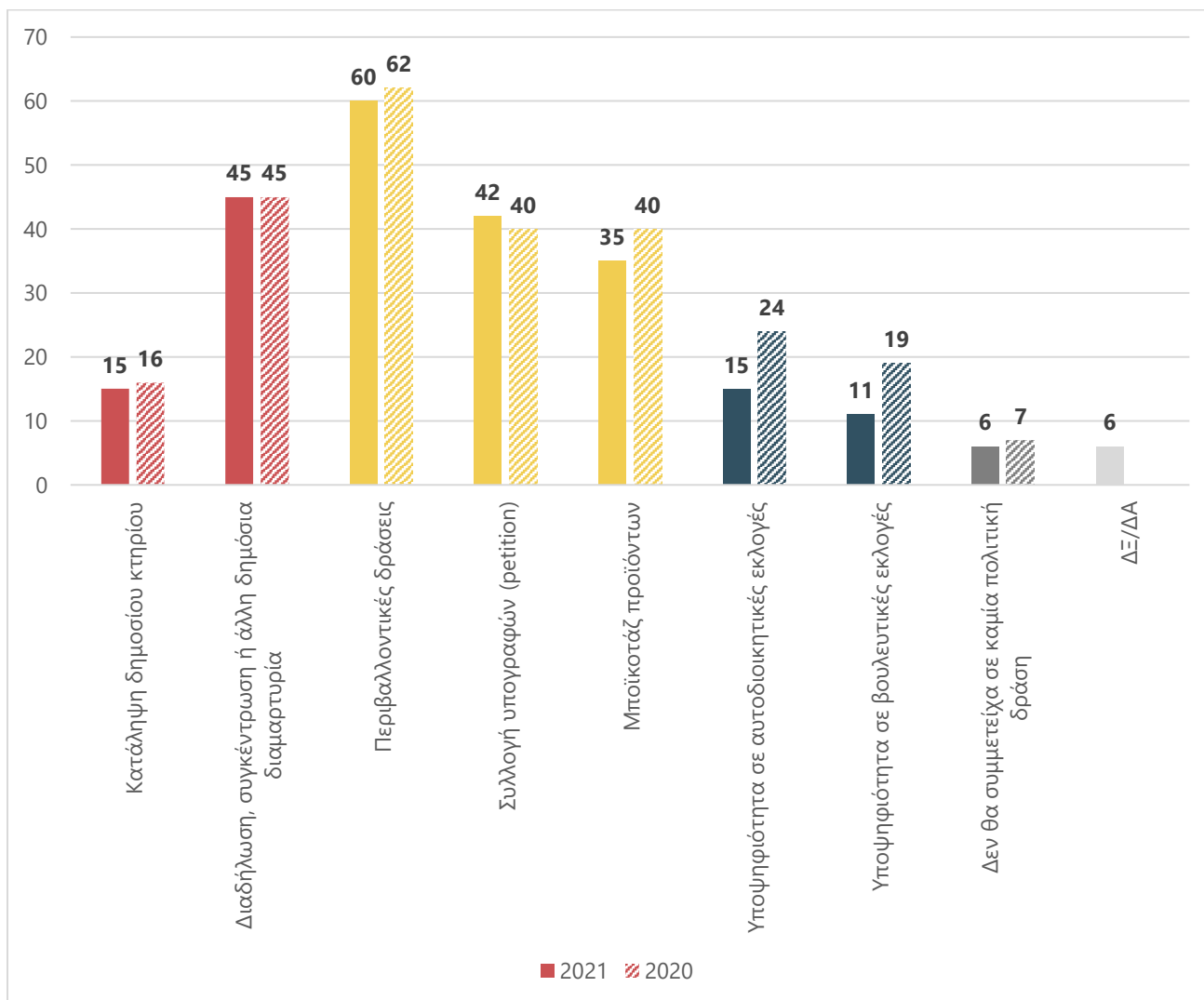
Σε ό,τι αφορά αντίθετα τη **διαθεσιμότητα συμμετοχής σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτικής δράσης, διαμαρτυρίας, κινητοποίησης κ.λπ.** (Διάγραμμα 35), πρέπει να σημειωθεί ότι δεν παρατηρείται υποχώρησή της σε σύγκριση με την προηγούμενη έρευνα του 2020 – με μοναδική εξαίρεση την υποβολή υποψηφιότητας σε βουλευτικές ή αυτοδιοικητικές εκλογές. Μάλιστα, παρά τις συνθήκες κοινωνικής αποστασιοποίησης, τα ποσοστά συμμετοχής ή διαθεσιμότητας συμμετοχής σε όλες οι μορφές κινητοποίησης που απαιτούν φυσική συμμετοχή (καταλήψεις, διαδηλώσεις κ.λπ.) **παραμένουν στα ίδια ακριβώς επίπεδα**.

Επιβεβαιώνεται επομένως η **αυξημένη διαθεσιμότητα συμμετοχής** που παρατηρήσαμε και στην προηγούμενη έρευνα του 2020, αλλά και το **αναντικατάστατο των «παραδοσιακών» (ενσώματων) μορφών κοινωνικής και πολιτικής δράσης**, παράλληλα φυσικά και με «εναλλακτικούς» τρόπους δράσης, ακόμα και μεταξύ των νέων.

Διάγραμμα 34 : Συμμετοχή ή διάθεση συμμετοχής σε κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις (2021 vs 2020)

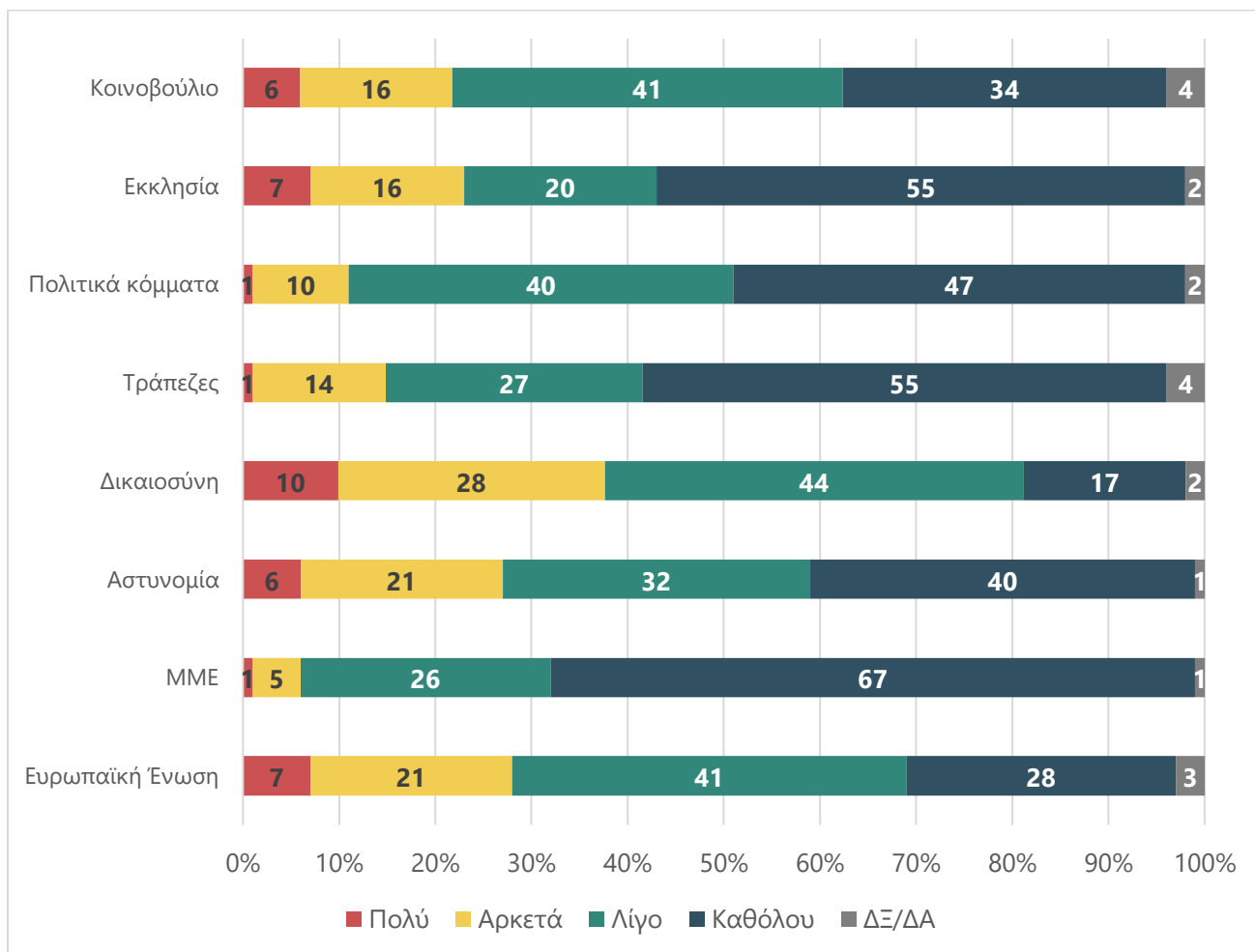
Διάγραμμα 35 : Συμμετοχή ή διαθεσιμότητα συμμετοχής σε κοινωνικές ή πολιτικές δράσεις (2021 vs 2020)

6. Θεσμική δυσπιστία

Στο προηγούμενο «κύμα» της έρευνας (2020) είχαμε χαρακτηρίσει τους νέους και τις νέες ως «**θεσμικά δύσπιστους**», αλλά «**όχι πολιτικά κυνικούς**». Αυτός ο χαρακτηρισμός φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα του δεύτερου «κύματος». Με βάση τις απαντήσεις τους, προκύπτει ότι το **31%** (έναντι 34% το 2020) δήλωσε **χαμηλή ή καθόλου εμπιστοσύνη στο σύνολο των θεσμών για τους οποίους ρωτήθηκαν**, ενώ οι αναλυτικές απαντήσεις για κάθε θεσμό φαίνονται στο Διάγραμμα 36.

Διάγραμμα 36 : Εμπιστοσύνη προς θεσμούς

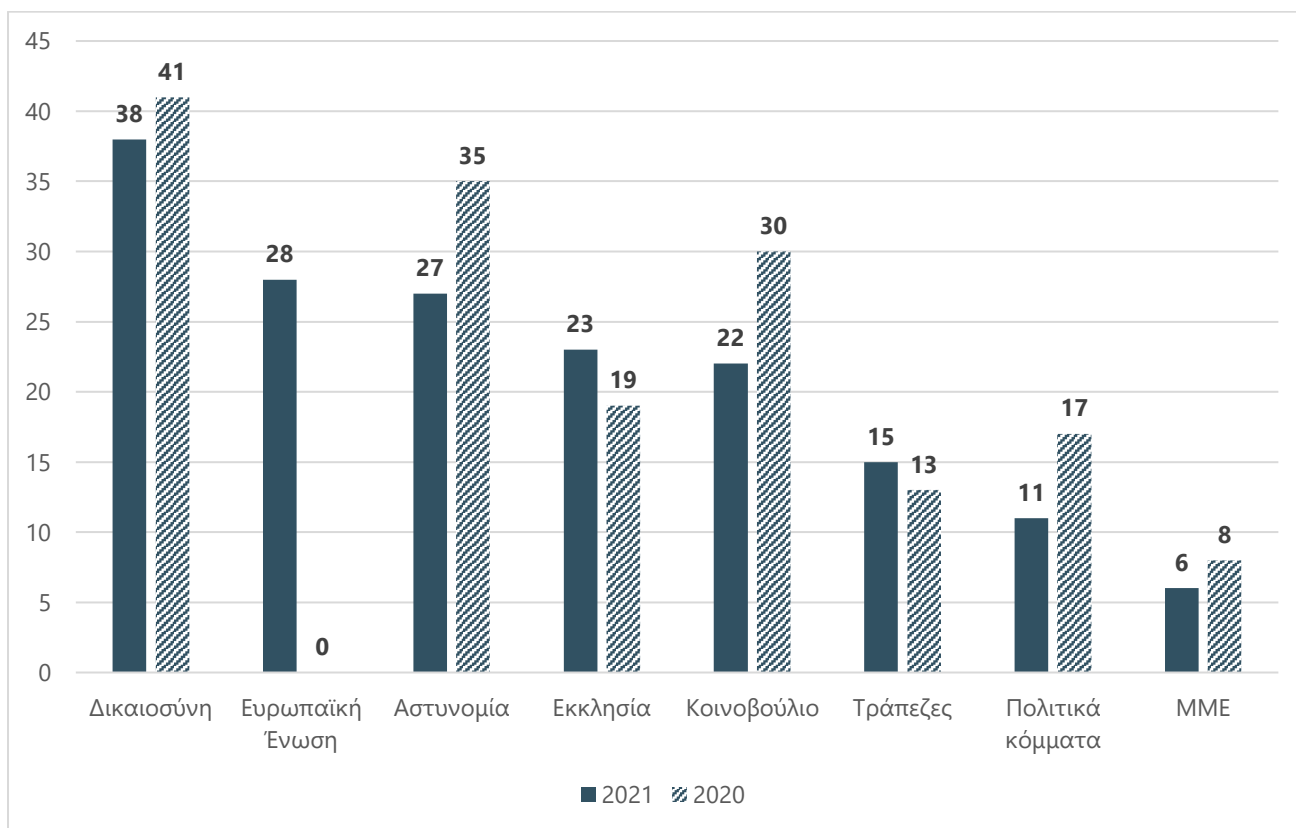
Οι θεσμοί που χαιρούν της (σχετικά) υψηλότερης – αλλά πάντοτε μειοψηφικής – εμπιστοσύνης των νέων είναι κατά σειρά η **Δικαιοσύνη (38%)**, η **Ευρωπαϊκή Ένωση (28%)** και η **Αστυνομία (27%)** – αν και η **συλλογή των δεδομένων ολοκληρώθηκε πριν τα τελευταία γεγονότα αστυνομικής αυθαιρεσίας και βίας**. Τη χαμηλότερη αντίθετα εμπιστοσύνη εκφράζουν οι νέοι και οι νέες προς τα **πολιτικά κόμματα** (μόνο **11%** δηλώνει ότι τα εμπιστεύεται «πολύ» ή «αρκετά») και κυρίως προς τα **ΜΜΕ (6%)**, που σημειώνουν νέο αρνητικό ρεκόρ.

Ειδικά σε ό,τι αφορά στα **κόμματα** πρέπει να σημειωθεί ότι τα χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης όπως αποτυπώνονται εδώ χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης, αν ληφθεί υπόψη ότι : Πρώτον, ένα αισθητά μεγαλύτερο ποσοστό (**25%**) δηλώνει όπως είδαμε παραπάνω ότι συμμετέχει ή θα ήταν διατεθειμένος/-η να συμμετάσχει σε πολιτικό κόμμα. Και δεύτερον, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό του συνόλου των ερωτώμενων

δηλώνει έστω μέτρια εγγύτητα σε τουλάχιστον ένα από τα κοινοβουλευτικά κόμματα, όπως θα δούμε παρακάτω. Από το συνδυασμό των στοιχείων αυτών κανείς αντιλαμβάνεται ότι **οι νέοι και οι νέες δεν απορρίπτουν γενικά το θεσμό των κομμάτων, αλλά τα συγκεκριμένα σήμερα υφιστάμενα πολιτικά κόμματα, από τα οποία ωστόσο εξαιρούν ένα ή περισσότερα προς τα οποία αισθάνονται οι ίδιοι/οι ίδιες κοντά.**

Τέλος, σε σχέση με το 2020, αύξηση στο ποσοστό όσων δηλώνουν «πολλή» ή «αρκετή» εμπιστοσύνη σημειώνουν μόνο η **Εκκλησία (23% έναντι 19%)**, που παραμένει όμως σε πολύ χαμηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με παλιότερες έρευνες, και οι **Τράπεζες (15% έναντι 13%)**, ενώ για πρώτη φορά σε αυτό το «κύμα» μετρήσαμε και την εμπιστοσύνη προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (**28%**), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 37.

Διάγραμμα 37: "Πολλή" ή "αρκετή" εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς (2021 vs 2020)

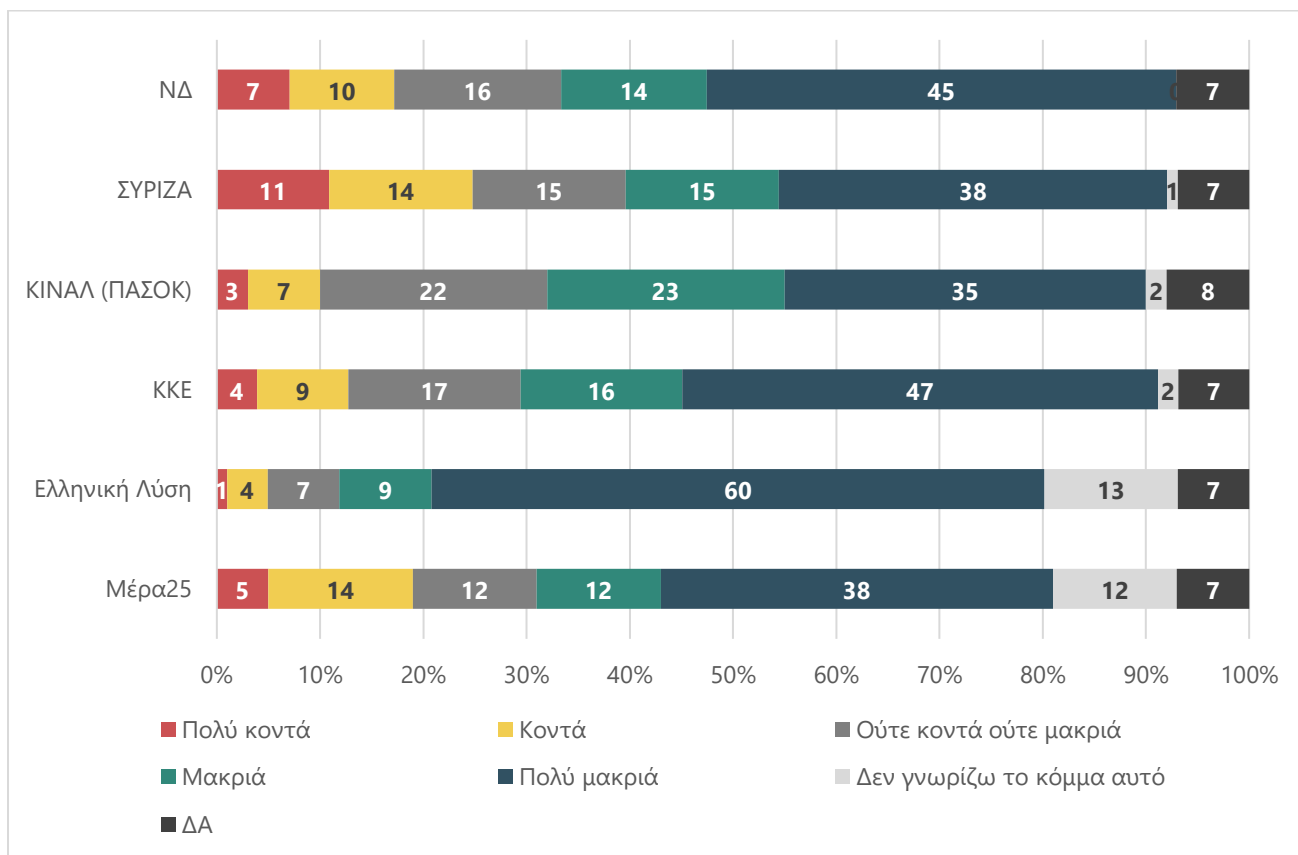

7. Νέοι και κόμματα : Μια περίπλοκη σχέση – Πιο «νεανική» η Αριστερά

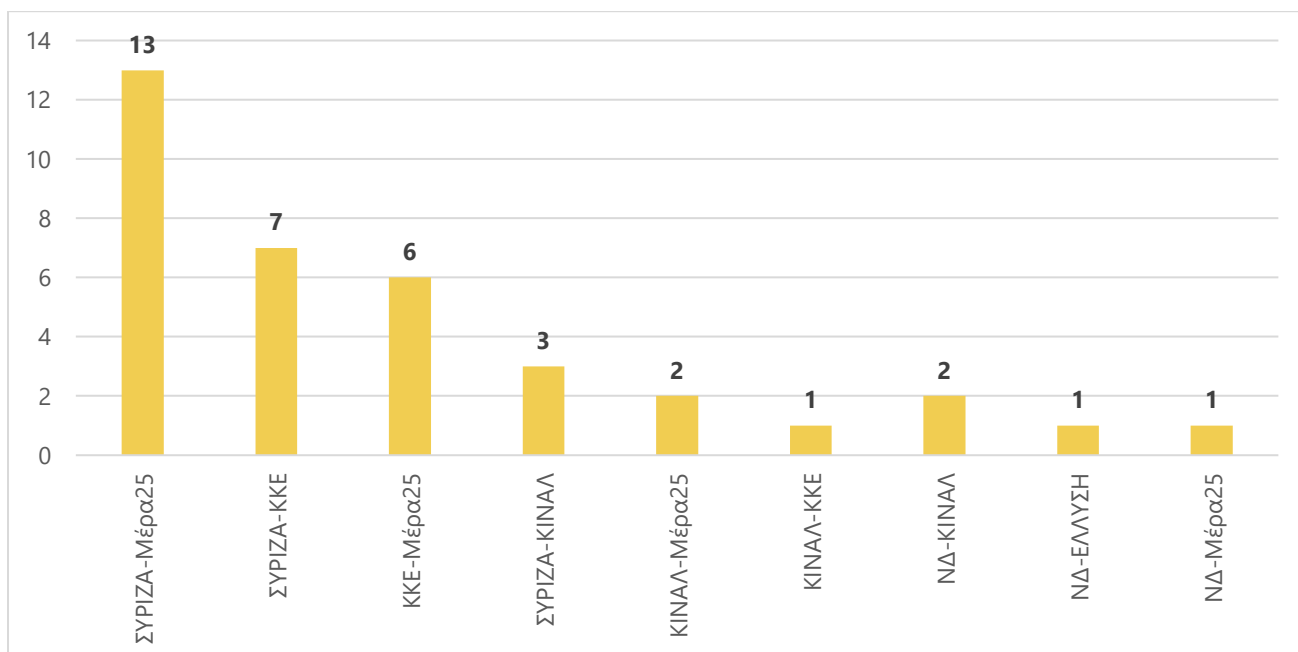
Είδαμε ήδη ότι ως προς την αυτοτοποθέτησή τους, **οι νέοι και οι νέες τείνουν περισσότερο προς τα Αριστερά και αυτό αποτυπώνεται, όπως είναι λογικό, στα κόμματα προς τα οποία δηλώνουν τη μεγαλύτερη εγγύτητα.** Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 38, «πολύ κοντά» ή «κοντά» στον ΣΥΡΙΖΑ δήλωσε το **25%** των ερωτώμενων, στο Μέρα25 το **19%**, στη ΝΔ το **17%**, στο ΚΚΕ το **13%**, στο Κίνημα Αλλαγής/ΠΑΣΟΚ το **10%** και στην Ελληνική Λύση το **5%**. Χαρακτηριστικό – αν και εντυπωσιακό ως προς το εύρος του – είναι και το γεγονός ότι για τα δύο νέα κόμματα της βουλής, την Ελληνική Λύση και το Μέρα25, υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό των νέων που δηλώνει ότι δεν τα γνωρίζει (**13%** και **12%** αντίστοιχα), το οποίο μάλιστα είναι διευρυμένο σε σύγκριση με την αντίστοιχη έρευνα του 2021. Σημαντικό επίσης είναι να σημειωθεί ότι **ένα ποσοστό της τάξης του 9% δηλώνει «μακριά» ή «πολύ μακριά» από όλα τα σημερινά κοινοβουλευτικά κόμματα που προαναφέρθηκαν.**

Εξετάζοντας προσεκτικότερα τα κόμματα στα οποία οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι αισθάνονται «πολύ κοντά» ή «κοντά» προκύπτει ότι **στα αριστερά του πολιτικού φάσματος υπάρχει μια πολύ μεγαλύτερη εγγύτητα και αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των υποστηρικτών ή δυνητικών υποστηρικτών των επιμέρους κομμάτων.** Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 39, το **13%** του συνόλου των ερωτώμενων δήλωσε ότι αισθάνεται κοντά τόσο στον ΣΥΡΙΖΑ όσο και στο Μέρα25, το **7%** στον ΣΥΡΙΖΑ και στο ΚΚΕ και το **6%** στον ΚΚΕ και στο Μέρα25. Αντίθετα, ασθενέστερη είναι η επικάλυψη των υποστηρικτών ή δυνητικών υποστηρικτών του Κινήματος Αλλαγής με άλλα κόμματα είτε της Αριστεράς (**3%** του συνόλου των ερωτώμενων δηλώνουν επίσης εγγύτητα προς τον ΣΥΡΙΖΑ, **2%** προς το Μέρα25, **1%** προς το ΚΚΕ) είτε της Δεξιάς (**2%** του συνόλου δηλώνουν ταυτόχρονα εγγύτητα και προς τη ΝΔ και προς το ΚΙΝΑΛ). Τέλος πολύ λίγες επικαλύψεις παρουσιάζει η δυνητική βάση των υποστηρικτών της ΝΔ με άλλα κόμματα, αφού μόνο το **1%** του συνόλου των ερωτώμενων δήλωσε ότι βρίσκεται κοντά στη ΝΔ, αλλά και κοντά στην Ελληνική Λύση και ένα αντίστοιχο ποσοστό σε ό,τι αφορά στο Μέρα25.

Διάγραμμα 38 : Πόσο κοντά ή μακριά αισθάνονται σε καθένα από τα κοινοβουλευτικά κόμματα

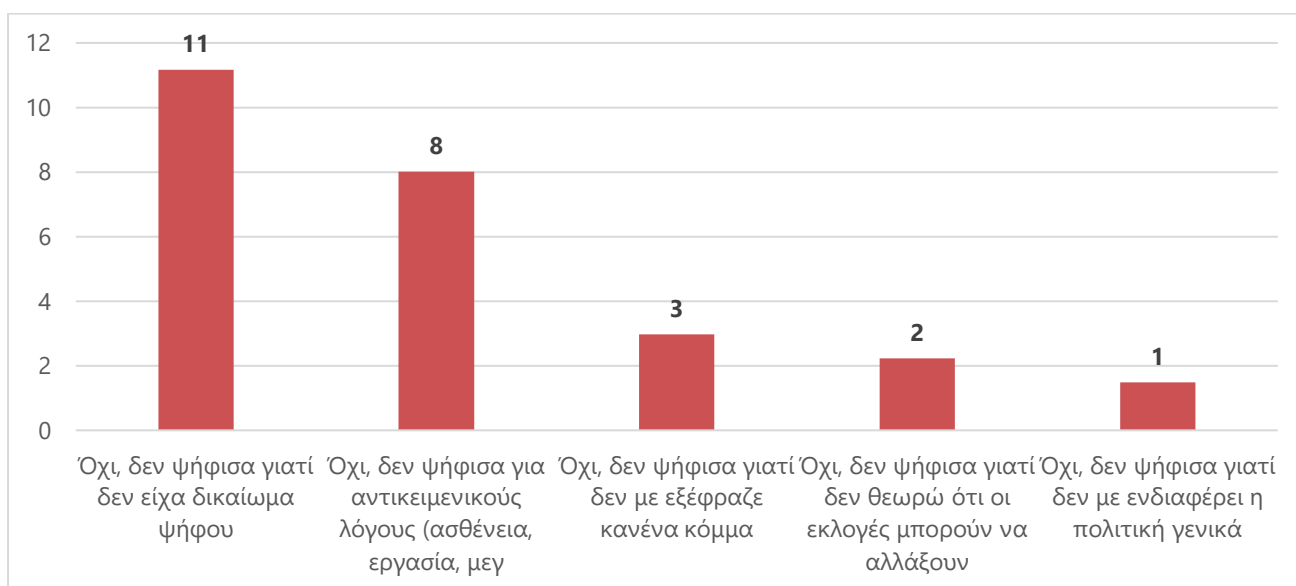

Διάγραμμα 39 : Ποσοστό του συνόλου των ερωτώμενων που είναι κοντά σε δύο κόμματα (N=537)

Τέλος, σε ό,τι αφορά τις **εκλογές**, οι νέοι και οι νέες παρουσιάζουν αρκετά υψηλά ποσοστά **συμμετοχής**, καθώς το **73%** δήλωσε ότι ψήφισε στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές του 2019, ενώ ενδεικτικό της ανανέωσης του δείγματος είναι το γεγονός ότι το **11%** δεν ψήφισε γιατί δεν είχε δικαίωμα ψήφου. Αντίθετα, το ποσοστό όσων συνειδητά δεν ψήφισαν για διάφορους λόγους είναι αρκετά χαμηλό (**6%** συνολικά), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 40. Πρόκειται για άλλη μία ένδειξη της λάθος αντίληψης που υπάρχει σχετικά με την δήθεν αδιάφορη νεολαία που την ημέρα των εκλογών «πάει για μπάνιο».

Διάγραμμα 40 : Λόγοι μη συμμετοχής στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές (ποσοστό επί του συνόλου των ερωτώμενων)

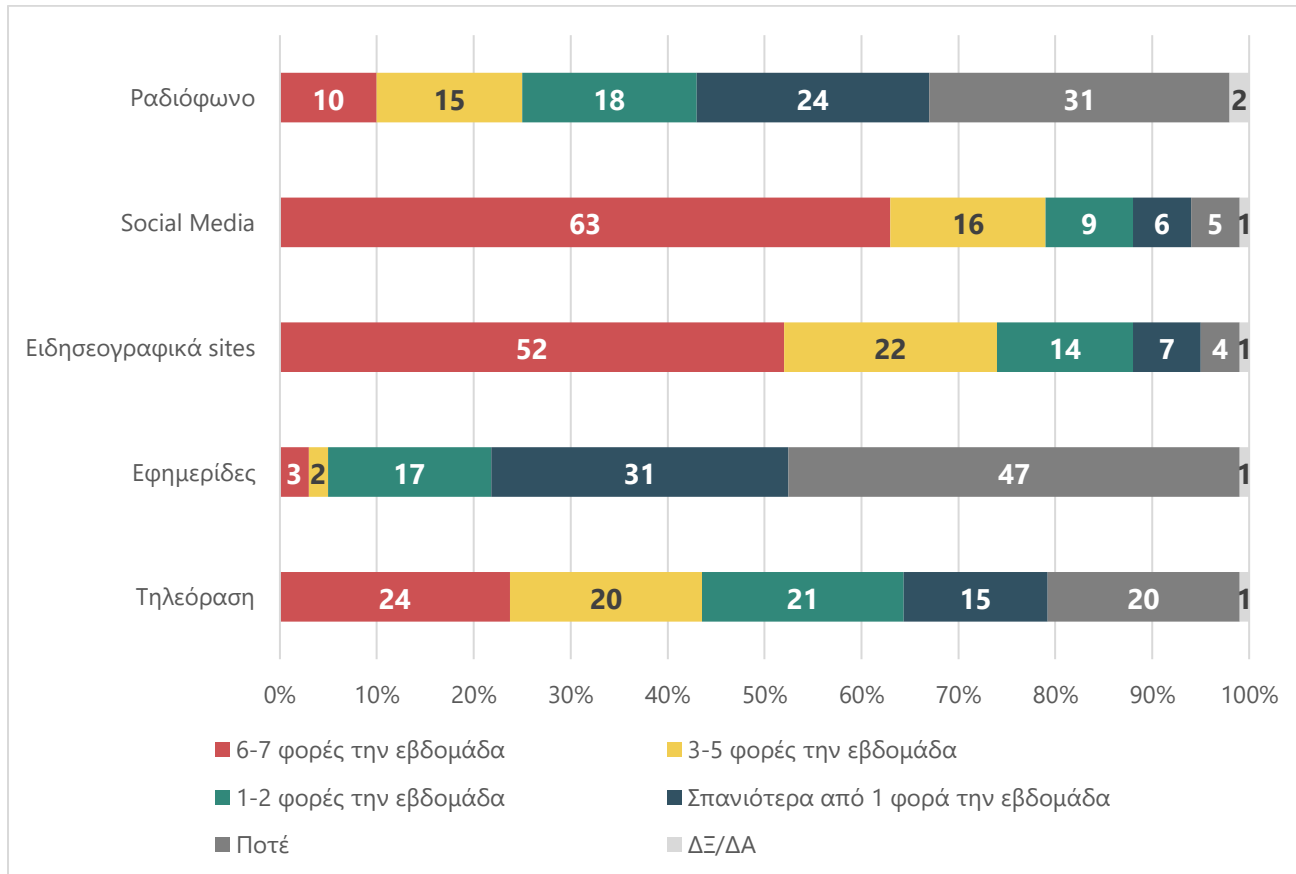
ΣΤ. Διαφορετικές πηγές ενημέρωσης – διαφορετικοί κόσμοι;

Έχει ήδη παρατηρηθεί σε άλλες έρευνες στο γενικό πληθυσμό το φαινόμενο της **σημαντικής διαφοροποίησης της πρόσληψης της πραγματικότητας και της τοποθέτησης απέναντι στα πράγματα, ανάλογα με την κατηγορία του μέσου (τηλεόραση, εφημερίδες, διαδίκτυο, social media, ραδιόφωνο) που χρησιμοποιεί κανείς για την ενημέρωσή του**. Πέραν των ανησυχητικών ενδείξεων που αυτό το φαινόμενο παρέχει για την ποιότητα της ενημέρωσης στην Ελλάδα, ιδίως σε ό,τι αφορά τα παραδοσιακά ΜΜΕ (και κυρίως την τηλεόραση), είναι ενδιαφέρον να δούμε ειδικά για τους νέους και τις

νέες μέσα από ποιους διαύλους ενημερώνονται, καθώς αυτό θα μπορούσε να αποτελεί μια εξήγηση για τις διαφορετικές τοποθετήσεις τους στα πράγματα, ειδικά σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης που περιορίζουν δραστικά τη φυσική αλληλεπίδραση με τον συνήθη κοινωνικό περίγυρο.

Όπως ενδεχομένως θα περίμενε κανείς (Διάγραμμα 41), οι νέοι και οι νέες χρησιμοποιούν συχνότερα για την ενημέρωσή τους τα **social media** (**63%** 6-7 φορές την εβδομάδα, **16%** 3-5 φορές), αλλά και **ενημερωτικά sites**, είτε επιλέγοντας απευθείας κάποιο συγκεκριμένο είτε μέσω μηχανών αναζήτησης όπως το Google search (**52%** 6-7 φορές την εβδομάδα, **22%** 3-5 φορές). Σημαντική επίσης, αν και σε πολύ πιο περιορισμένη έκταση, είναι και η χρήση της **τηλεόρασης** για λόγους ενημέρωσης από τη νέα γενιά (**24%** δήλωσε ότι τη χρησιμοποιεί 6-7 φορές την εβδομάδα και **20%** 3-5 φορές). Αντίθετα, περιορισμένο είναι το ποσοστό όσων ενημερώνονται συχνά από το **ραδιόφωνο** (**10%** 6-7 φορές την εβδομάδα και **15%** 3-5 φορές την εβδομάδα) και, πολύ περισσότερο, όσων ενημερώνονται συχνά από τις **εφημερίδες** (**3%** 6-7 φορές την εβδομάδα και **2%** 3-5 φορές).

Διάγραμμα 41 : Συχνότητα χρήσης διαφορετικών ενημερωτικών μέσων

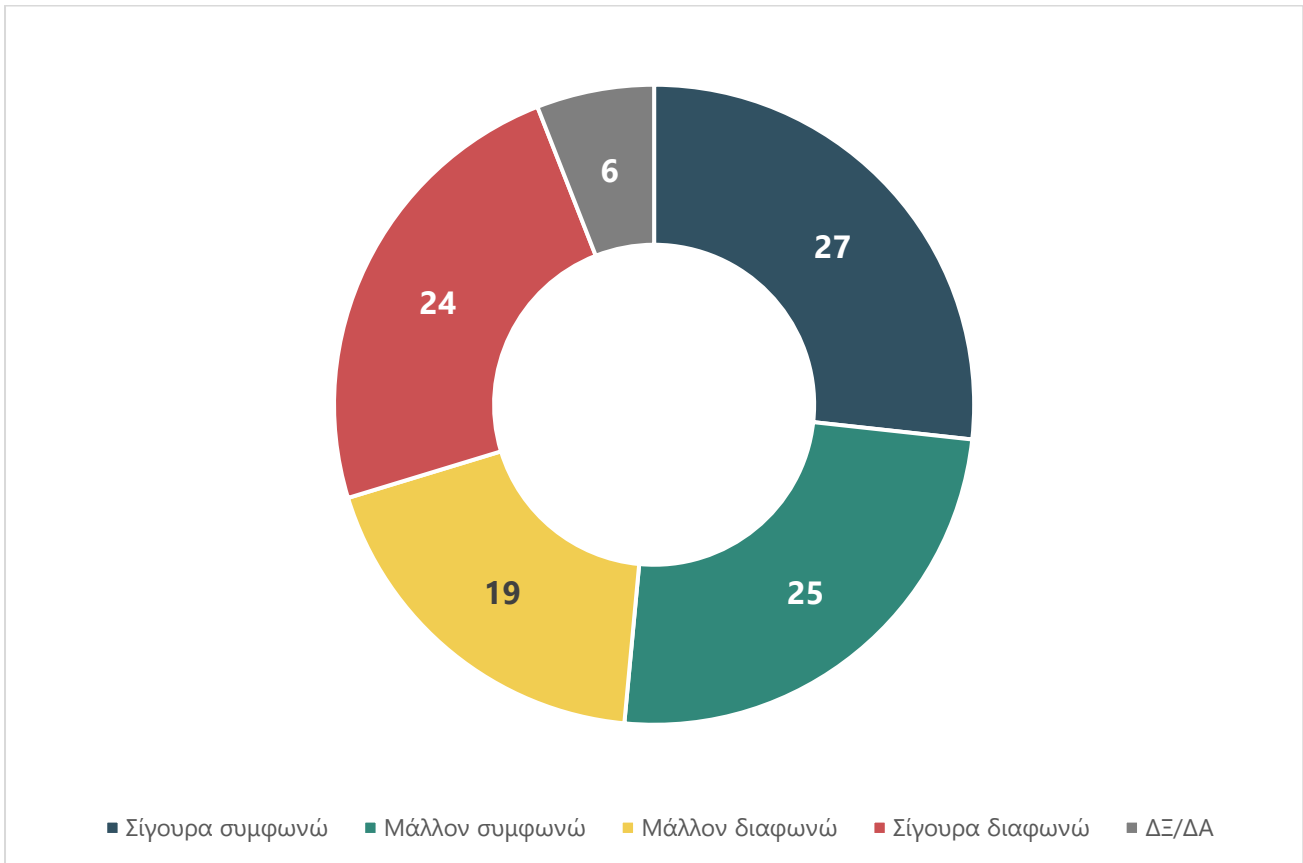
Ζ. Πολιτικές για τη νεολαία. Τι λέει η νεολαία;

Το τελευταίο διάστημα η κυβέρνηση πήρε σειρά πρωτοβουλιών που αφορούσαν τη νεολαία, ειδικά στο πεδίο της εκπαίδευσης, αλλά όχι μόνο. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη τη σημασία των πρωτοβουλιών αυτών από πλευράς επιπτώσεων, που υπερβαίνει την τρέχουσα επικαιρότητα, επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε κάποιες σχετικές ερωτήσεις στο πλαίσιο της έρευνάς μας. Όπως θα φανεί παρακάτω, **στο σύνολο των εμβληματικών, υποτίθεται, πολιτικών για τη νεολαία, το μεγαλύτερο μέρος των νέων είναι αντίθετο.**

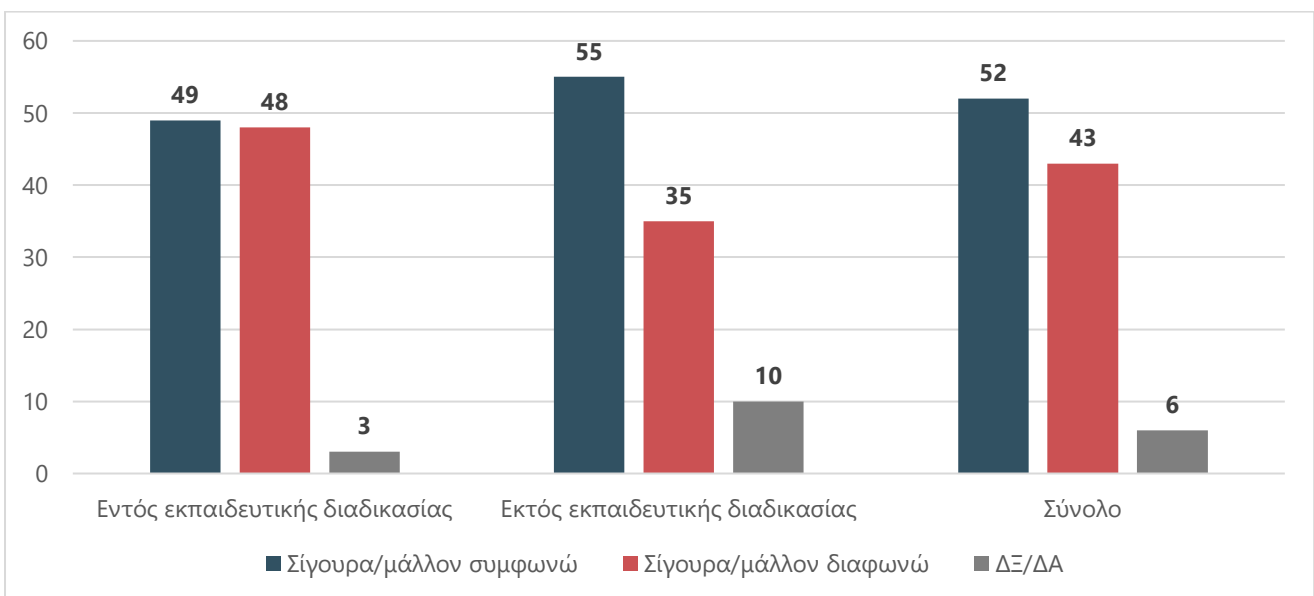
Στην ερώτηση «**συμφωνείτε με την καθιέρωση ελάχιστης βάσης εισαγωγής στα πανεπιστημιακά τμήματα της χώρας;**», θετικά τοποθετείται το **52%** ενώ αρνητικά τοποθετείται το **43%** (Διάγραμμα 42). Πρόκειται για την πλέον ευνοϊκή, από πολλές απόψεις, ερώτηση για την κυβερνητική πολιτική για τη νεολαία, αφού σε πρώτη ανάγνωση είναι εύκολο να ταυτίσει κανείς τη βάση εισαγωγής με μια έννοια αξιοκρατίας και αριστείας. Όπως είναι αναμενόμενο, στην ερώτηση αυτή εμφανίζεται μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των επιμέρους ηλικιακών ομάδων ή, ορθότερα, μεταξύ όσων βρίσκονται εντός της εκπαιδευτικής διαδικασίας και εκείνων που βρίσκονται έξω από αυτή σήμερα ([Διάγραμμα 43](#)).

Πολύ πιο ηχηρή είναι η αντίθεση προς την ίδρυση πανεπιστημιακής αστυνομίας, αφού στην ερώτηση «**συμφωνείτε με την τοποθέτηση ειδικής μονάδας, αποτελούμενης από αστυνομικούς, εντός των ελληνικών πανεπιστημίων;**» το **65%** απαντά αρνητικά (Διάγραμμα 44). Μάλιστα, είναι ενδιαφέρον ότι οι νέες γυναίκες, παρά το γεγονός ότι συχνά στο δημόσιο λόγο κατά του ασύλου και υπέρ της πανεπιστημιακής αστυνομίας χρησιμοποιείται ως επιχείρημα ο κίνδυνος σεξουαλικών επιθέσεων μέσα στους πανεπιστημιακούς χώρους, είναι συντριπτικά εναντίον της πανεπιστημιακής αστυνομίας (**71%**), και μάλιστα σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους συνομήλικούς τους άνδρες ([Διάγραμμα 45](#)).

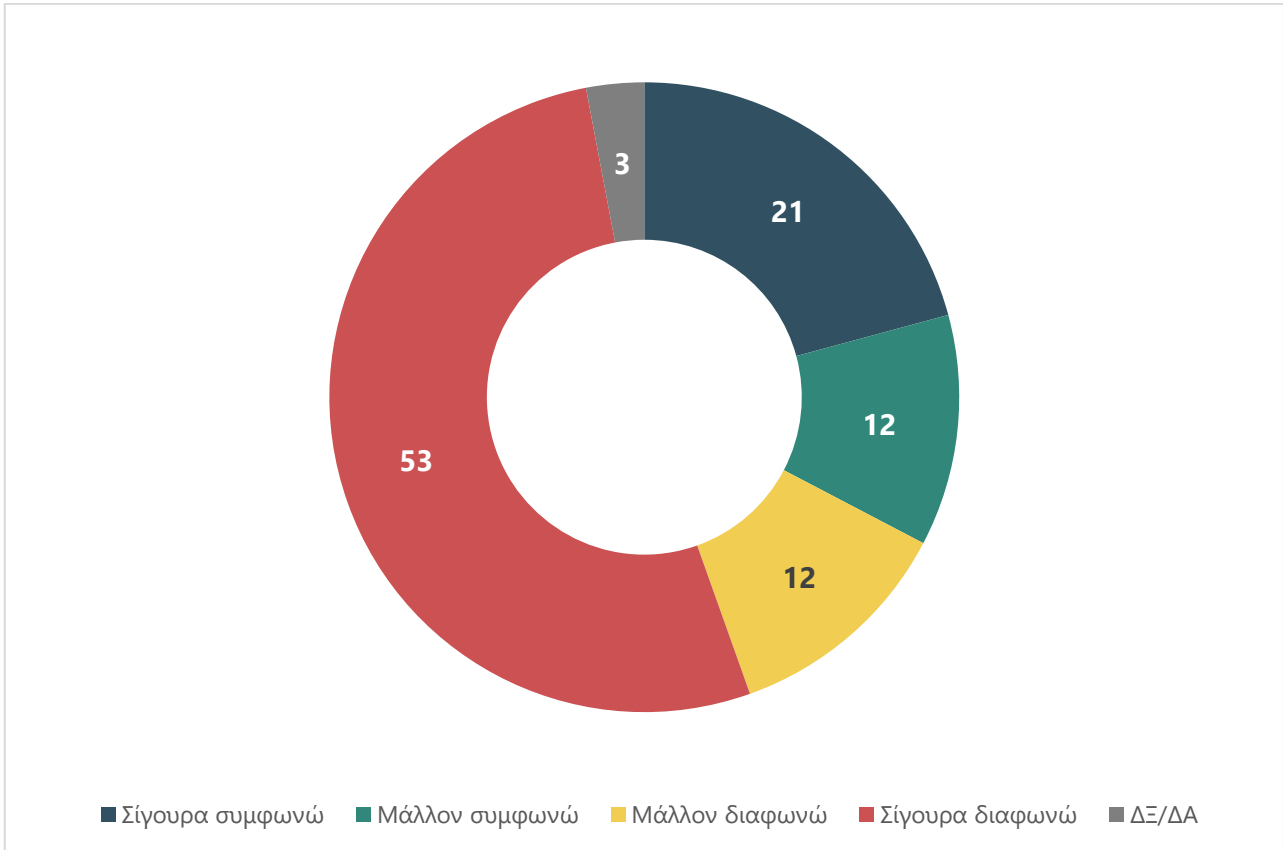
Διάγραμμα 42 : Συμφωνείτε με την καθιέρωση ελάχιστης βάσης εισαγωγής στα πανεπιστημιακά τμήματα της χώρας;

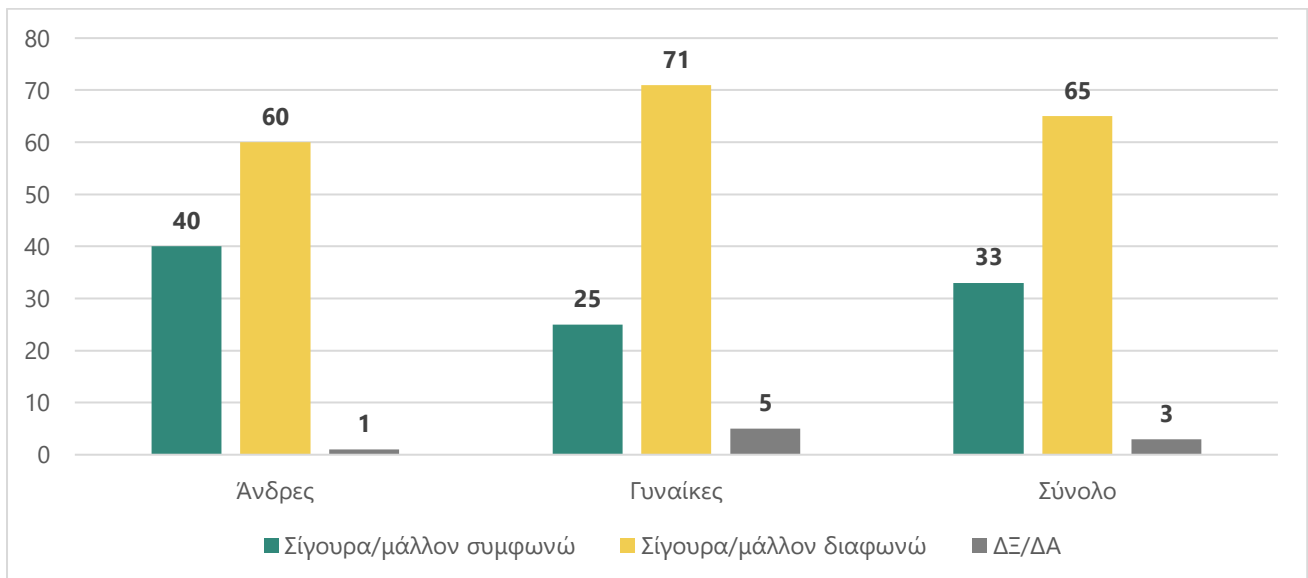
Διάγραμμα 43 : Συμφωνείτε με την καθιέρωση ελάχιστης βάσης εισαγωγής στα πανεπιστημιακά τμήματα της χώρας; (Απαντήσεις ανά ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία)

Διάγραμμα 44 : Συμφωνείτε με την τοποθέτηση ειδικής μονάδας, αποτελούμενης από αστυνομικούς, εντός των ελληνικών πανεπιστημίων;

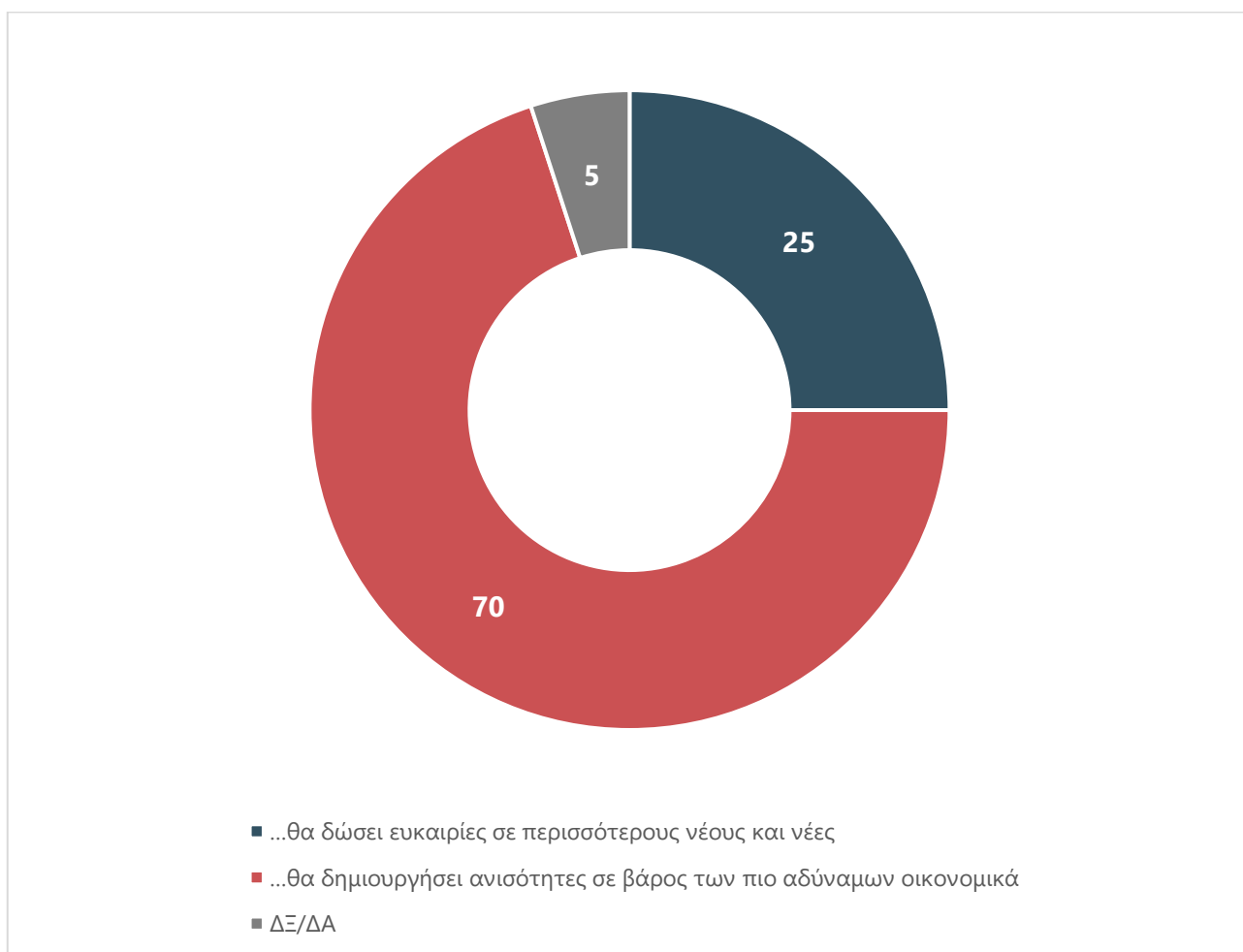

Διάγραμμα 45 : Συμφωνείτε με την τοποθέτηση ειδικής μονάδας, αποτελούμενης από αστυνομικούς, εντός των ελληνικών πανεπιστημίων; (Απαντήσεις ανά φύλο)

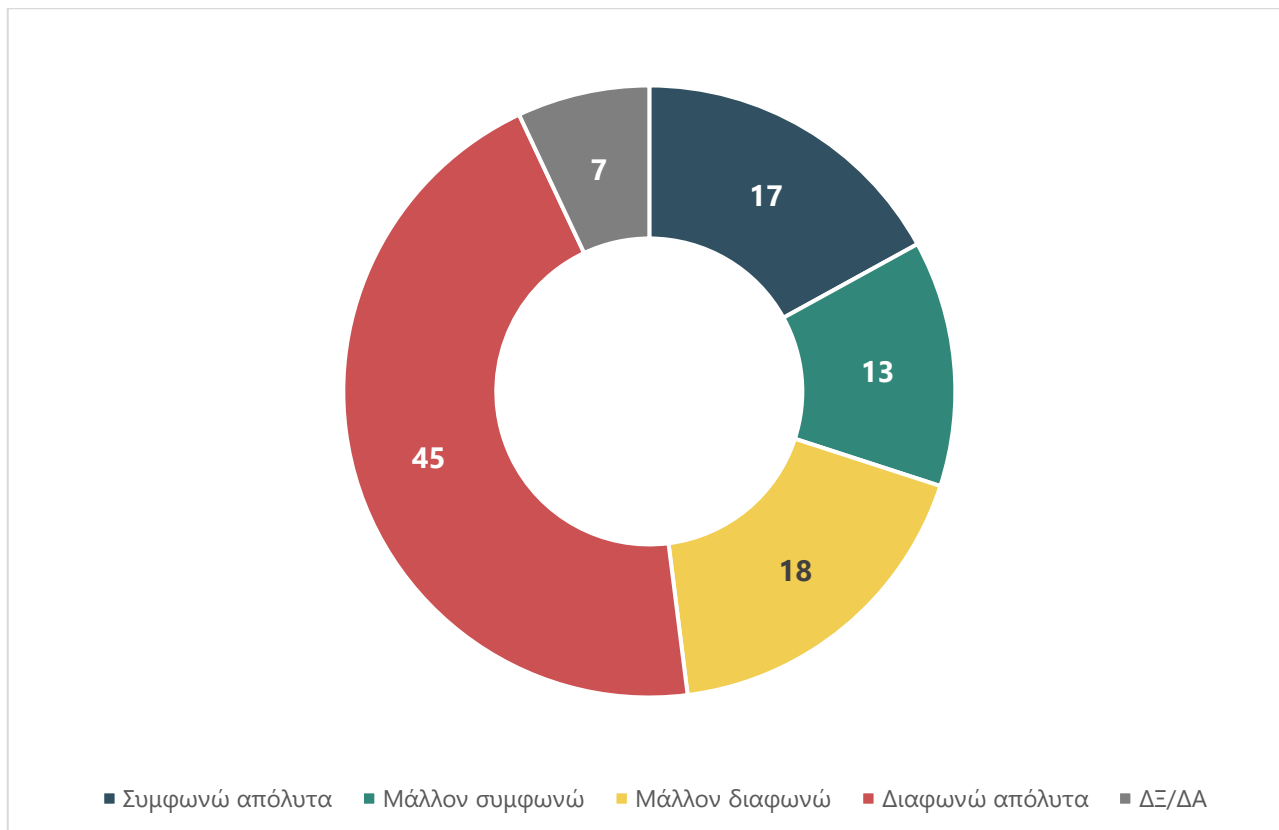
Αντίστοιχα έντονη – και με οριζόντια χαρακτηριστικά – είναι η διαφωνία με την ισοτίμηση των πτυχίων των ελληνικών ΑΕΙ με τα κολλέγια, καθώς το 70% θεωρεί ότι αυτή «θα δημιουργήσει ανισότητες σε βάρος των πιο αδύναμων οικονομικά», ενώ μόνο το 25% θεωρεί ότι αυτή «θα δώσει ευκαιρίες σε περισσότερους νέους και νέες» (Διάγραμμα 46).

Διάγραμμα 46 : Σε ποιο από τα δύο πιστεύετε ότι θα οδηγήσει κυρίως η ισοτίμηση των πτυχίων των ιδιωτικών κολλεγίων με τα πτυχία των δημόσιων πανεπιστημίων;

Τέλος, εκτός των θεμάτων της εκπαίδευσης, γενικευμένη είναι η διαφωνία και με την αύξηση της στρατιωτικής θητείας από τους 9 στους 12 μήνες, καθώς το 63% τοποθετείται αρνητικά (Διάγραμμα 47). Μάλιστα, είναι ενδιαφέρον ότι αυτή η αντίθεση είναι οριζόντια, ανεξαρτήτως ηλικιακής υποομάδας, αλλά και φύλου.

Διάγραμμα 47 : Συμφωνείτε με την αύξηση της στρατιωτικής θητείας από 9 μήνες που είναι σήμερα σε 12 μήνες;

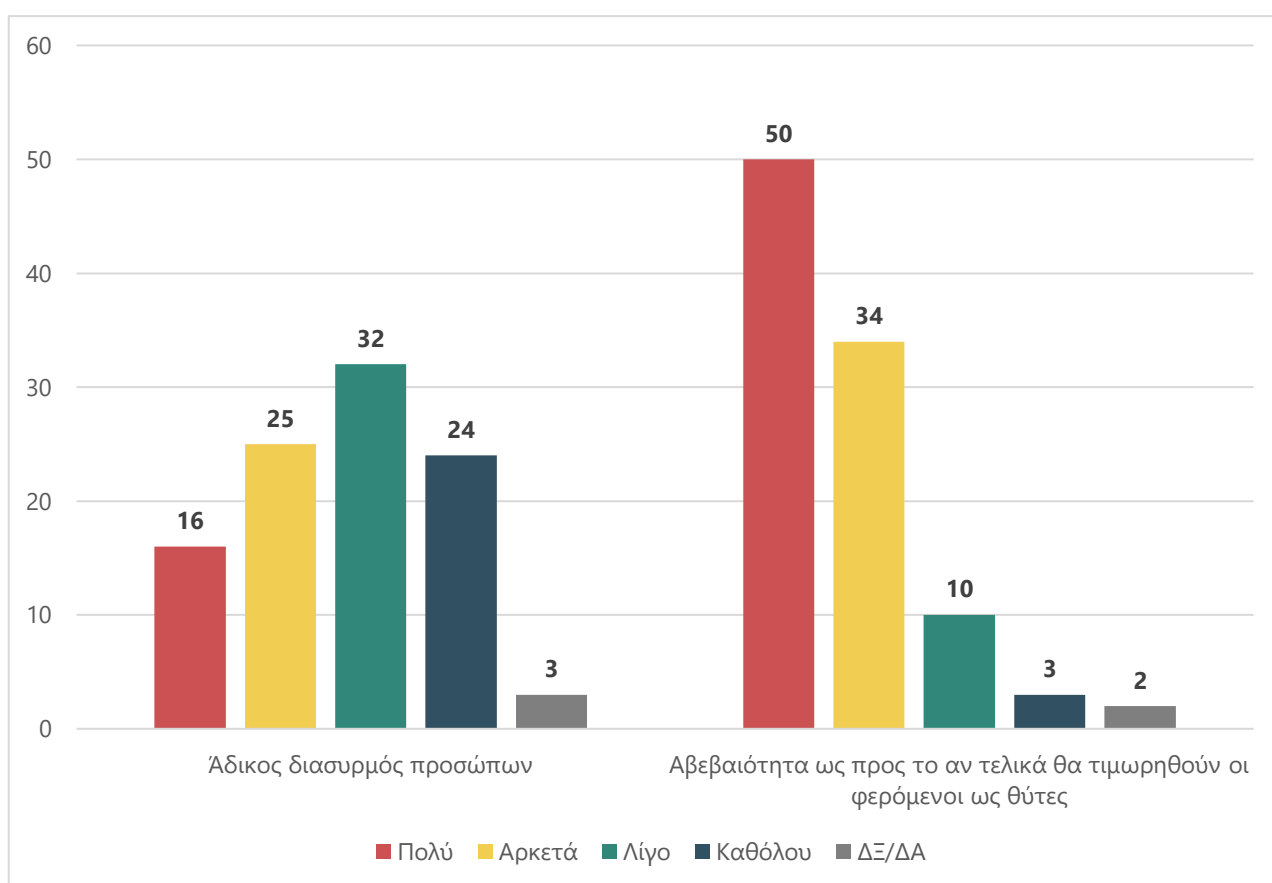

Η. Το ελληνικό #MeToo και η ελληνική νεολαία

Τελευταίο θέμα σχετικό με την επικαιρότητα που επιλέξαμε να διερευνήσουμε είναι αυτό της σεξουαλικής βίας, όπως αναδείχθηκε μέσα από τη σειρά αποκαλύψεων που έχουν περιγραφεί ως το «ελληνικό #MeToo». Με δεδομένο ότι η νεολαία θεωρείται σήμερα πιο συνδεδεμένη με πολλαπλές ταυτότητες, μεταξύ των οποίων και οι έμφυλες, είναι ενδιαφέρον να δει κανείς πώς τοποθετούνται οι νέοι και οι νέες απέναντι στις αποκαλύψεις για τη σεξουαλική βία, αλλά και αν και πώς έχουν βιώσει οι ίδιες/οι ίδιοι αντίστοιχα φαινόμενα.

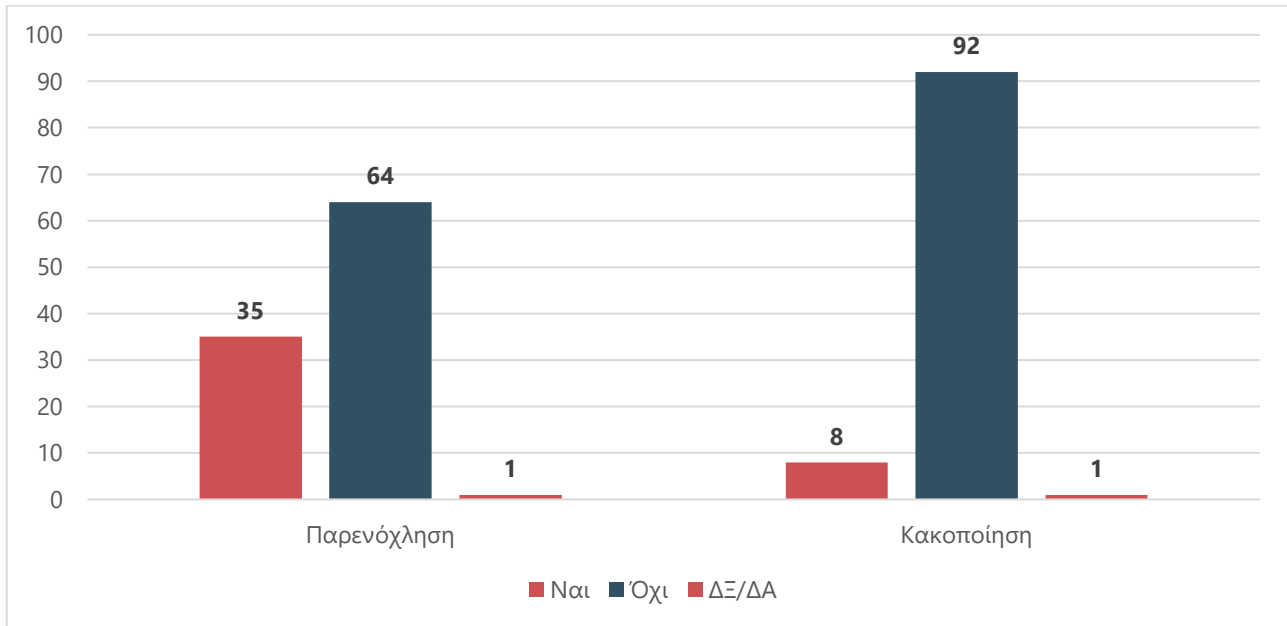
Η πρώτη παρατήρηση που έχει κανείς να κάνει είναι ότι οι νέες και οι νέοι **τοποθετούνται ασφαλώς στην πλευρά των θυμάτων, υιοθετούν όμως μια θεσμικά ψύχραιμη στάση**, αφού φαίνεται να έχουν επίγνωση του κινδύνου άδικου διασυρμού προσώπων, καθώς το **41%** ανησυχεί «πολύ» ή «αρκετά» γι' αυτό το ενδεχόμενο. Ωστόσο, αυτό για το οποίο ανησυχεί η μεγάλη πλειοψηφία (**84%**) είναι τελικά να μην τιμωρηθούν – «να τη γλιτώσουν» κατά το κοινώς λεγόμενο – οι θύτες (Διάγραμμα 48).

Διάγραμμα 48 : Τις τελευταίες μέρες αρκετά άτομα καταγγέλλουν περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης ή κακοποίησης. Πόσο σας ανησυχεί η κάθε μία από τις παρακάτω εξελίξεις σε σχέση με αυτές τις καταγγελίες;

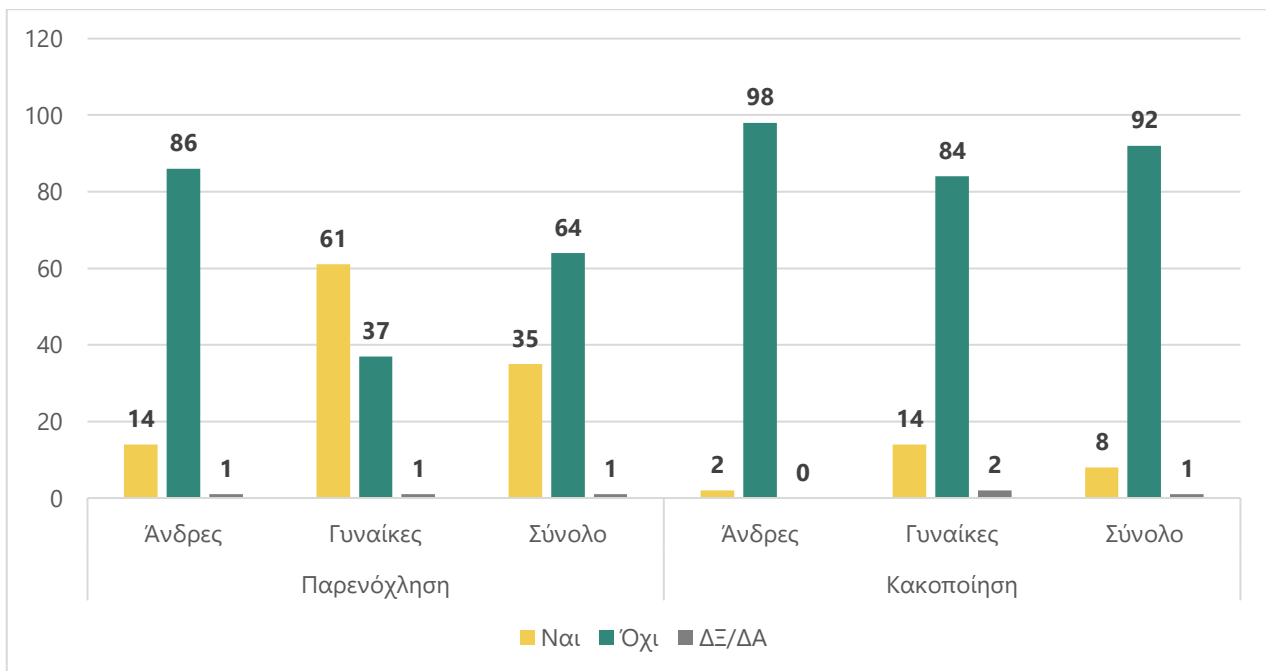

Η δεύτερη παρατήρηση έχει να κάνει με την έκταση του προβλήματος της σεξουαλικής παρενόχλησης (κυρίως), αλλά και της σεξουαλικής κακοποίησης (δευτερευόντως), αφού **το 35% δήλωσε ότι έχει υποστεί παρενόχληση και το 8% κακοποίηση** (Διάγραμμα 49). Και βέβαια, όπως θα μπορούσε κανείς να φανταστεί, το πρόβλημα έχει **σαφή έμφυλη διάσταση**. Αν και η σεξουαλική βία μπορεί να έχει – και έχει – θύματα και άνδρες, τα ποσοστά των γυναικών που δηλώνουν ότι έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση είναι σαφώς μεγαλύτερα (Διάγραμμα 50).

Διάγραμμα 49 : Ποσοστό ερωτώμενων που δηλώνει ότι έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση

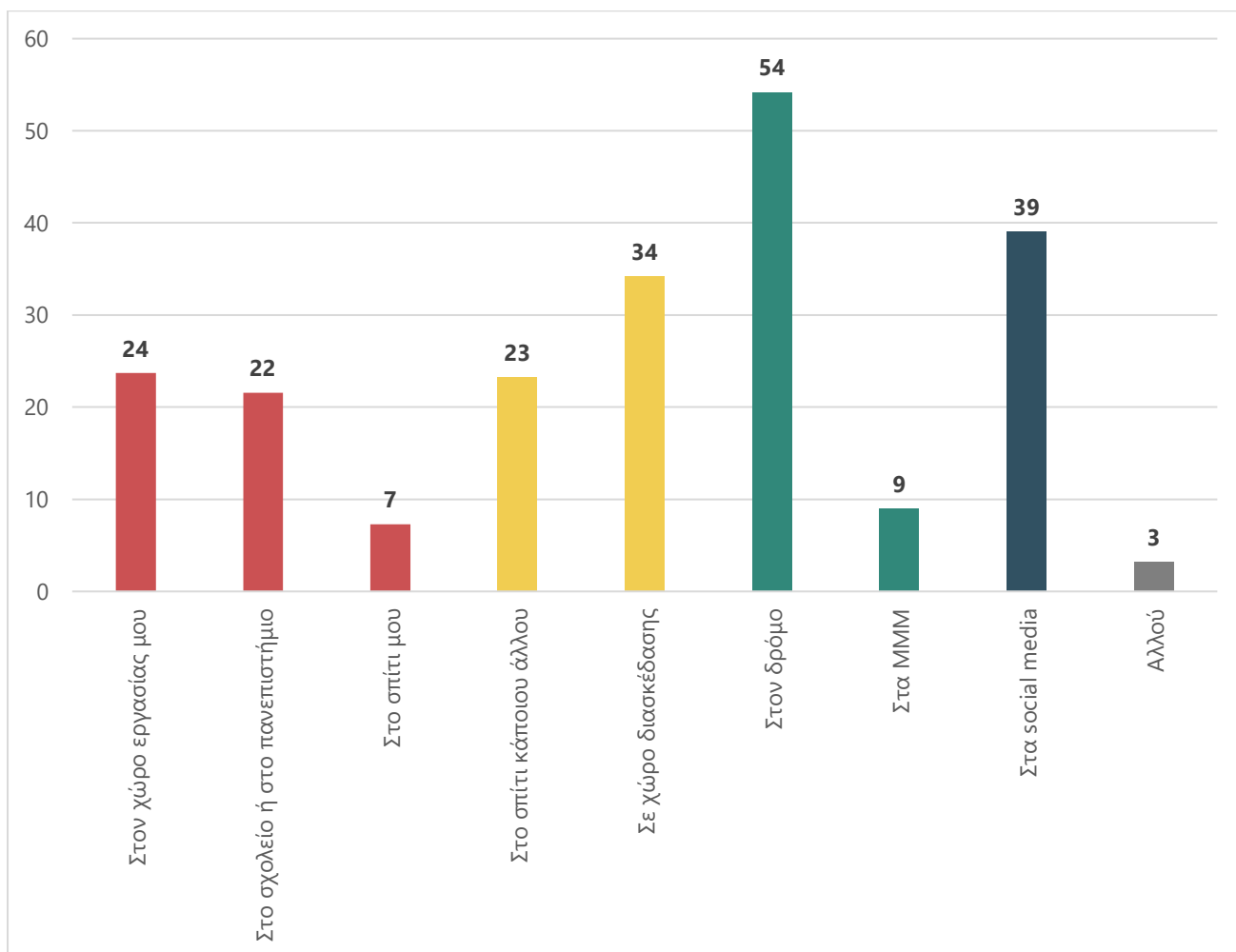

Διάγραμμα 50 : Ποσοστό ερωτώμενων που δηλώνει ότι έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση ανά φύλο

Η τρίτη και τελευταία παρατήρηση γύρω από το θέμα έχει να κάνει με τους **χώρους όπου λαμβάνει χώρα η σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση**. Με βάση τις απαντήσεις στην έρευνά μας, όπως αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 51, τα φαινόμενα αυτά λαμβάνουν χώρα τόσο σε **δημόσιους χώρους (54%** των ερωτώμενων δήλωσε ότι το περιστατικό/τα περιστατικά έλαβαν χώρα στο δρόμο, **34%** σε χώρο διασκέδασης, **9%** σε μέσα μαζικής μεταφοράς), όσο και σε **ημι-δημόσιους (24%** και **22%** στο χώρο εργασίας ή στο σχολείο/πανεπιστήμιο αντίστοιχα), αλλά και σε **ιδιωτικούς (7%** στο σπίτι του θύματος, **23%** στο σπίτι κάποιου άλλου). Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν τα **social media**, που είναι επίσης συχνά χώρος σεξουαλικής παρενόχλησης (σύμφωνα με τις απαντήσεις του **39%** των ερωτώμενων).

Διάγραμμα 51 : Σε ποιον ή ποιους από τους παρακάτω χώρους συνέβη το/τα περιστατικό/-ά σεξουαλικής παρενόχλησης (πολλαπλή επιλογή - N ερωτώμενων = 190)

Θ. Συμπεράσματα

Στο πλαίσιο της προηγούμενης κρίσης και των τριών επάλληλων μνημονίων **πολύς λόγος έγινε για τον κίνδυνο μιας «χαμένης γενιάς»**. Ελάχιστοι μπορούσαν ίσως τότε να φανταστούν ότι την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010 θα ακολουθούσε μια νέα κρίση, με πολύ περισσότερες διαστάσεις και ακόμα άγνωστο βάθος και διάρκεια. Είναι λοιπόν γεγονός ότι **η νέα γενιά, όσοι και όσες είναι σήμερα μεταξύ 17 και 34 ετών, έχουν δηλαδή γεννηθεί μεταξύ του 1987 και του 2004, δεν γνώρισε στην πραγματικότητα τίποτε άλλο πέρα από κρίση**, αφού το 2010 ήταν μεταξύ 6 και 23 ετών. **Το δεδομένο αυτό έχει, βέβαια, σαφείς αποτυπώσεις στην οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση**. Όπως είδαμε, μεγάλο ποσοστό (**46%**) εξακολουθεί να διαμένει στο σπίτι των γονιών, ενώ ως προς τις προοπτικές, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό εκφράζει αβεβαιότητα για το μέλλον (**51%** δηλώνουν «λίγο» ή «καθόλου» σίγουροι/-ες για το προσωπικό τους μέλλον), με την ανεργία, τους χαμηλούς μισθούς και τις συνθήκες εργασίας να είναι με διαφορά τα συχνότερα θέματα που αναφέρονται ως παράγοντες ανησυχίας για το μέλλον.

Ωστόσο, **θα ήταν λάθος να μιλήσει κανείς για μια «χαμένη γενιά»**. Πρώτα απ' όλα γιατί η ίδια η φύση της νεότητας συντηρεί μια **θετική στάση** στα πράγματα (το **66%** δηλώνει «πολύ» ή «αρκετά» ικανοποιημένο από τη ζωή του) και μια **προσδοκία για το μέλλον**. Κυρίως όμως γιατί **η γενιά αυτή δείχνει να προσπαθεί να διαχειριστεί με προοδευτικούς κοινωνικούς και πολιτικούς όρους και με συλλογικό τρόπο τη δύσκολη περίοδο μέσα στην οποία ενηλικιώνεται και ζει**. Βλέπουμε μια σημαντική διαθεσιμότητα συμμετοχής σε κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις (εθελοντικές οργανώσεις και ΜΚΟ αλληλεγγύης και δικαιωμάτων – **37%**, περιβαλλοντικές οργανώσεις – **34%**, πολιτιστικούς συλλόγους – **31%**, αλλά και πολιτικά κόμματα – **25%**) και δράσεις (περιβαλλοντικές δράσεις – **60%**, συλλογές υπογραφών – **42%**, διαδηλώσεις – **45%** κ.ο.κ.) και ένα αίτημα σημαντικών (**64%**), ίσως και ριζικών/ επαναστατικών (**26%**), αλλαγών στην ελληνική κοινωνία.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και έχοντας ριζικά διαφορετικά βιώματα από προηγούμενες γενιές, η ελληνική νεολαία σήμερα **βιώνει μια δική της, διαφορετική πολιτικοποίηση, η οποία χαρακτηρίζεται από τις ίδιες αντιφάσεις που χαρακτηρίζεται η ίδια η γενιά αυτή**. **Δεν εμπιστεύεται το σημερινό κομματικό σύστημα** (μόλις **11%** δηλώνει «πολλή» ή «αρκετή» εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα), **όμως δηλώνει υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον** (**69%**), **θα ήταν διατεθειμένη** (**25%**) **να συμμετάσχει σε κάποιο κόμμα**, ψηφίζει (**73%**) και δηλώνει κοντά σε ένα ή περισσότερα από τα κόμματα της Βουλής, και κυρίως αυτά της Αριστεράς. **Τοποθετείται κατά πλειοψηφία στα αριστερά του πολιτικού φάσματος** και αυτοπροσδιορίζεται ως προοδευτική (**11%**), φιλελεύθερη (**10%**) και αριστερή (**10%**), όμως αμφισβητεί το νόημα της διάκρισης μεταξύ

Αριστεράς και Δεξιάς (30%). Ωστόσο, στα περισσότερα μεγάλα διακυβεύματα τοποθετείται με βάση τις αρχές της Αριστεράς, έστω και αν δεν το κάνει συνειδητά, όπως είδαμε τόσο στην τρέχουσα έρευνα (το 82% δήλωσε ότι η επιστήμη, η έρευνα και τα αποτελέσματά τους θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κοινά αγαθά και να μην ανήκουν σε ιδιώτες, το 65% δήλωσε ότι σε στιγμές κρίσης τη λύση δίνει ο δημόσιος τομέας και οι υπηρεσίες του, το 70% θεωρεί ότι η ισοτίμηση των κολλεγίων με τα πανεπιστήμια θα μεγαλώσει τις ανισότητες σε βάρος των οικονομικά ασθενέστερων κ.ο.κ.) όσο και στην προηγούμενη του 2020.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την πολιτικοποίηση της νέας γενιάς σε αριστερή και προοδευτική κατεύθυνση και μάλιστα για τη μετατροπή της ενδεχομένως στον παράγοντα εκείνο που θα λειτουργήσει ως καταλύτης ανανέωσης και μετασχηματισμού της ίδιας της έννοιας της πολιτικής και, πολύ περισσότερο, της αριστερής και προοδευτικής πολιτικής. Ωστόσο αυτό προϋποθέτει τη διαμόρφωση μιας θετικής εναλλακτικής πρότασης εξόδου από την κρίση – και όχι απλώς διαχείρισής της – και ενός νέου ριζοσπαστισμού με θετικό πρόσημο. Αυτό δεν είναι αυτονόητο ότι υπάρχει σήμερα ή, τουλάχιστον, οι νέοι και οι νέες δεν φαίνεται να το έχουν ακόμα εντοπίσει.

Γι' αυτό το λόγο βλέπουμε να κυριαρχούν αρνητικά συναισθήματα (απογοήτευση 49%, θυμός 41%, αηδία 27%, απελπισία 25%, φόβος 19%). Τις προηγούμενες μέρες με τις μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στις γειτονιές είδαμε να εκδηλώνεται, ακριβώς, αυτό το μείγμα των αρνητικών συναισθημάτων και κυρίως ο συσσωρευμένος θυμός, που είναι και το κατεξοχήν κινητοποιητικό συναίσθημα. Ωστόσο, η κοινωνική και πολιτική κινητοποίηση στη βάση αρνητικών συναισθημάτων βρίσκει διέξοδο μόνο όταν μετατραπεί μεσοπρόθεσμα σε θετική εναλλακτική. Στην αντίθετη περίπτωση, μιλάμε για μια τυφλή ριζοσπαστικοποίηση, η κατεύθυνση της οποίας δεν είναι πάντοτε προς αριστερές και προοδευτικές λύσεις. Φαίνεται ότι η ελληνική νεολαία αναζητά, έστω ψηλαφίζοντας σε νέες και άγνωστες συνθήκες, μια τέτοια εναλλακτική.

Η πανδημία – αν και ευνόησε αντικειμενικά την αποστασιοποίηση, το ατομικό έναντι του συλλογικού, και συσκότισε, τουλάχιστον στην αρχή, την πολιτική διάσταση των φαινομένων που ζούμε – δεν φαίνεται να έχει ανακόψει την προσπάθεια αυτή. Μάλιστα, οι πολιτικές επιλογές της σημερινής κυβέρνησης τόσο γενικά, όσο και ειδικότερα στο πεδίο της χάραξης και υλοποίησης πολιτικών για τη νεολαία (αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αύξηση στρατιωτικής θητείας κ.λπ.) βρίσκουν αντίθετη την πλειοψηφία της νέας γενιάς, όπως είδαμε, και την κινητοποιούν, δίνοντάς της τις αφορμές και τη βάση για την περαιτέρω ενοποίηση και συγκρότησή της. Μάλιστα, οι αντιδράσεις γύρω από τις κυβερνητικές αυτές επιλογές από το καλοκαίρι του 2020 και μέχρι πρόσφατα (νόμος για τις διαδηλώσεις, νομοσχέδια του Υπουργείου Παιδείας για την πρόσβαση στα ΑΕΙ, το άσυλο, την πανεπιστημιακή αστυνομία κ.λπ., περιστατικά αστυνομικής

αυθαιρεσίας και βίας κ.ο.κ.) δεν εξαντλήθηκαν σε «εναλλακτικές» μορφές δράσης στον ψηφιακό χώρο, παρά το παρατεταμένο καθεστώς lockdown, αλλά αντίθετα ήταν η νέα γενιά που υπερασπίστηκε έναντι των απαγορεύσεων και τις «παραδοσιακές», ενσώματες μορφές πολιτικής διαμαρτυρίας και κινητοποίησης και, κατ' εξοχήν, τις διαδηλώσεις και τις καταλήψεις.

Κλείνοντας, η νέα κρίση που ανοίγεται μπροστά στην ελληνική κοινωνία φαίνεται ότι θα είναι πιο βαθιά και σε πολύ περισσότερα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Η νέα γενιά έδειξε ότι ακόμη και μέσα στην καρδιά της πανδημίας ανησυχεί, παρακολουθεί τις εξελίξεις και παρεμβαίνει. Ακολουθεί το δικό της δρόμο, στη βάση των δικών της βιωμάτων και συναισθημάτων, όμως δεν απορρίπτει την πολιτική ζωή και τους δρώντες στο πολιτικό πεδίο. Τηρεί μια αμφίθυμη στάση και φαίνεται να περιμένει κάτι από αυτούς και την ίδια στιγμή να αναλαμβάνει η ίδια πρωτοβουλίες που μετασχηματίζουν και το πολιτικό πεδίο καθεαυτό. Και όποιος ακούει με προσοχή βλέπει το καινούριο που πασχίζει να γεννηθεί.

I. Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Amnå, E., Ekman, J., "Standby citizens: diverse faces of political passivity", *European Political Science Review*, 6(2), 2014, 261-281
- Bastani, A., [Football is a Game for the Many – It's Time to Give It Back to Them](#), in Novara Media, 4/7/2019
- Benett, W.L., "The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 20-39
- Βερναρδάκης, Χρ., *Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, *Εθνική Έκθεση για τη Νεολαία (National Report)*, Δεκέμβριος 2012
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, [Η Νεολαία στην Ελλάδα 2003](#)
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, *Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της Ελληνικής νεολαίας (1997-1999)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2000
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, [Τελική έκθεση του έργου Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα](#), Μάιος 2005
- Γιαννάκη, Ντ., «Νεολαία σε κατάσταση πολιορκίας. Μια ερμηνεία των νεανικών εξεγέρσεων στη Βρετανία και την Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, 117, Απρίλιος-Ιούνιος 2012, σ. 61-65
- Dimitrova, D.V., Shehata, A., Stromback, J., Nord, L.W., "The Effects of Digital Media on Political Knowledge and Participation in Election Campaigns: Evidence from Panel Data", *Communication Research*, 41(1), 2014, 95-118
- Ekström, M., Olsson, T., Shehata, A., "Spaces for public orientation? Longitudinal effects on Internet use in adolescence", *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 168-183
- European Commission, [Flash Eurobarometer 455. Report. European Youth](#), January 2018

- Κακεπάκη, Μ., *Καθημερινές συνήθειες και πολιτισμικές πρακτικές των νέων. Ερευνητικά πορίσματα από την έρευνα YouWho?*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2020.
- Κακεπάκη, Μ., *Επιδραστικά πολιτικά γεγονότα μιας γενιάς. Ερευνητικά πορίσματα από την έρευνα YouWho?*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2020.
- Κελπερής, Χ., Μουρίκη, Α., Μυριζάκης, Γ. Παραδέλλης, Θ., Γαρδίκη, Ο. και Τεπέρογλου, Α., «Νέοι: Διάθεση Χρόνου, Διαπροσωπικές Σχέσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 57, 1985, σ. 83-144.
- Κορωναίου, Α., *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1992
- Koutsiaras, N., Tsirbas, Y., “Uninformed partisans? The redistributive preferences of young Greeks”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 156, 2021, 1-29
- Κουστίνης, Π., [Ο εκλογικός κύκλος της κρίσης](#), Εφημερίδα των Συντακτών, 14/7/2019
- Κυριακόπουλος, Αλ., Γουργουρής, Ευθ. (επιμ.), [Ανησυχία. Μια καταγραφή του αυθόρμητου τον Δεκέμβριο του 2008](#), Καστανιώτης, Αθήνα, 2009.
- Loader, B.D., Vromen, A., Xenos, M.A., “The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement”, *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 143-150
- MacDonnell, A., Curtis, Chr., [How Britain voted in the 2019 general election](#), YouGov, December 17th 2019.
- Maggini, N., *Young People’s Voting Behaviour in Europe. A Comparative Perspective*, Palgrave-Macmillan, UK, 2017
- Mannheim, K., “The sociological problem of generations”, in Mannheim, K., Kecskemeti, P. (ed. and trans.), *Essays on the sociology of knowledge*, Routledge and Kegan Paul, 1928 (1952), London, pp. 276–322.
- Moreno Gálvez, F.J., Τίλλη, Μ. (μτφρ.), [Δημοκρατία και συμμετοχή στην ψηφιακή εποχή: Τα νέα δικαιώματα της ψηφιακής πολιτεότητας](#), Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς & Δίκτυο Transform! Europe, 2020
- Ortega y Gasset, J., *El tema de nuestro tiempo*, Austral, 1923 (2010), Madrid (αγγλική έκδοση: Ortega y Gasset, J., *The modern theme*, The C.W. Daniel Co, 1931, London)
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ., Ζηργάνου Καζολέα Λ., «Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 46, 2020, 148-182
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ., «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 2015, 5-46
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ., *Πολιτικές Στάσεις και Αντιλήψεις στην Αρχή της Εφηβείας*, Gutenberg, Αθήνα, 1987
- Theocharis, Y., Quintelier, E., “Stimulating citizenship or expanding entertainment? The effect of Facebook on adolescent participation”, *New Media & Society*, 18(5), 2014, 817-836
- Thorson, K., “What Does It Mean to Be a Good Citizen? Citizenship Vocabularies as Resources for Action”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 70-85.
- Tiidenberg, K., Allaste, A,A, “Perceptions of Participation and the Share Button”. *Studies of Transition States and Societies*, 8(2), 52-63,
- Φαναράς, Στρ., [Βουλευτικές εκλογές 2019 – Μια πρώτη αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος](#), Το Βήμα της Κυριακής, 14/7/2019.

Χρήσιμα sites

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς : www.neagenia.gr

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Έρευνα YouWho? : www.youwho.gr

Εταιρία ερευνών Prorata : www.prorata.gr